

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI TİCARET VE LOJİSTİK ANABİLİM DALI

**TÜRKİYE’DE GÖÇ HAREKETLERİ VE BÖLGESEL
SOSYO-EKONOMİK GELİŞMİŞLİK İLİŞKİSİ (2008-2012)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAKKI ÖZBAŞ

GAZİANTEP
HAZİRAN 2014

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI TİCARET VE LOJİSTİK ANABİLİM DALI

**TÜRKİYE'DE GÖÇ HAREKETLERİ VE BÖLGESEL
SOSYO-EKONOMİK GELİŞMİŞLİK İLİŞKİSİ (2008-2012)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAKKI ÖZBAŞ

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Mustafa METE

GAZİANTEP
HAZİRAN 2014

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI TİCARET VE LOJİSTİK ANA BİLİM DALI
TÜRKİYE'DE GÖÇ HAREKETLERİ VE BÖLGESEL SOSYO-
EKONOMİK GELİŞİM İLİŞKİSİ (2008-2012)

Hakkı ÖZBAŞ

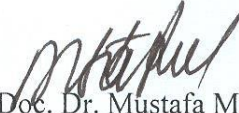
Tez Savunma Tarihi: 27.06.2014
Sosyal Bilimler Enstitüsü Onayı

Doç. Dr. Hilmi BAYRAKTAR
SBE Müdürü

Bu tezin Yüksek Lisans tezi olarak gerekli şartları sağladığını onaylıyorum.

Yrd. Doç. Dr. Hanifi Murat MUTLU
Enstitü ABD Başkanı

Bu tez tarafımızca okunmuş, kapsamı ve niteliği açısından bir Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Yrd. Doç. Dr. Mustafa METE
Tez Danışmanı

Bu tez tarafımızca okunmuş, kapsam ve niteliği açısından bir Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri:

İmzası

Prof. Dr. İbrahim ARSLAN

Yrd. Doç. Dr. Mustafa METE

Yrd. Doç. Dr. Hanifi Murat MUTLU

ÖZET

TÜRKİYE’DE GÖÇ HAREKETLERİ VE BÖLGESEL SOSYO-EKONOMİK GELİŞMİŞLİK İLİŞKİSİ (2008-2012)

ÖZBAŞ, Hakkı

Yüksek Lisans Tezi, Uluslararası Ticaret ve Lojistik Ana Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Mustafa METE

Haziran 2014, 155 Sayfa

Dünya üzerinde sürekli ve çeşitli yönlerde, çeşitli nedenlerden ötürü göç hareketliliği yaşanmış olup göç; alan ve veren ülkeleri ekonomik, sosyal, kültürel açıdan etkilemektedir. Tek taraflı bir hareketin ötesinde göç; göç alan gelişmiş ülkeler ve göç veren gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkeler açısından irdelenmesi gereken bir konudur. Türkiye’de gerek dış göç alan ve veren, gerek iç göç yaşayan bir ülke konumundadır. Türkiye Cumhuriyeti kuruluşundan itibaren çeşitli nedenlerle göç sorunları ile karşı karşıya kalmıştır. Geçmişten günümüze göç profili değişim göstermiş, dönemselsel ve toplumsal olarak benzer veya farklı nedenlerle meydana gelmiştir. Göçün temel nedenlerinden birisi olan sosyo-ekonomik gelişmişlik göçü tetikleyen temel nedenlerden olduğu gibi göçün sonuçlarından biri olarak da ortaya çıkmaktadır. Çalışmada, Türkiye’de gerçekleşen bölgesel iç göçlerle, bölgesel sosyo-ekonomik gelişmişlik bağlantısı araştırılmıştır. İç göç ve bölgesel sosyo-ekonomik gelişmişlik ilişkisini incelemek için 2008, 2009, 2010, 2011 ve 2012 bölgesel iç göç verileri ve bölgesel gelişmişlik göstergelerinden olan SEGE-2011 araştırma raporu verileri kullanılmıştır. Çalışmada göçün, tüketim harcamaları üzerindeki etkileri de ölçülmüştür. Elde edilen veriler SPSS 15.0 yazılımı aracılığıyla “Bağımsız İki Grup T-testi”, “Çok Değişkenli Regresyon Analizi” ve “Tek Değişkenli Regresyon Analizi” yapılarak değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Göç, Türkiye Ekonomisi, Bölgesel Gelişmişlik

ABSTRACT**THE RELATIONSHIP MIGRATION MOVEMENTS IN TURKEY AND REGIONAL SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT (2008-2012)**

ÖZBAŞ, Hakkı

Master's Thesis, Department of International Trade and Logistic

Supervisor: Assist. Prof. Dr. Mustafa METE

June 2014, 155 Pages

In the world, constantly and in several directions, migration mobility is experienced for several reasons and it effects immigration countries economically, socially and culturally. The migration beyond a unilateral move is an issue that needed to be addressed in terms of immigration of developed countries, developing countries and under-developed countries. 3 Turkey is also a country which living both external and internal immigration. Turkish Republic has faced with immigration problems for several reasons since its foundation. From the past, today migration profile has varied, seasonal and social occurred in similar or different reasons. Socio-economic development which is one of the main reasons of immigration is both one of the main reasons triggering immigration and consequences of immigration. 7 In this study, the connection of regional internal migration and regional socio-economic development in Turkey is researched. To examine the relation of international migration to regional socio-economic development is used the data of 2008, 2009, 2010, 2011 and 2012 regional internal migration and the data of SEGE-2011 research reports which are regional development indicators. In this study, the affects of migration on consumption expenditures is evaluated. The data obtained from survey evaluated by making "Independent Two-Group T-test", "Multiple Regression Analysis" and "Simple Regression Analysis" by means of SPSS 15.0 software.

Keywords: Migration, Turkey's Economy, Regional Development

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
İÇİNDEKİLER	iii
TABLolar LİSTESİ.....	vi
ŞEKİLLER LİSTESİ	vii
GRAFİKLER LİSTESİ.....	viii
KISALTMALAR	ix
BİRİNCİ BÖLÜM	1
GİRİŞ	1
1.1. GİRİŞ	1
İKİNCİ BÖLÜM.....	4
LİTERATÜR	4
2.1. GÖÇ OLGUSU VE TANIMLAR.....	4
2.1.1. Göçün Tanımı	4
2.1.2. Dünya Üzerindeki Bazı Göç Hareketleri	5
2.1.3. Göç Kuramları	8
2.1.3.1. Ravenstein'in Göç Kanunları	8
2.1.3.2. İtme-Çekme Kuramı	9
2.1.3.3. Petersen'in Beş Göç Tipi	9
2.1.3.4. Kesişen Fırsatlar Kuramı	10
2.1.3.5. Merkez-Çevre Kuramı	10
2.1.3.6. Ağ Kuramı	11
2.1.4. Göçün Türleri.....	11
2.1.4.1. İç Göç.....	11
2.1.4.2. Dış göç	12
2.1.4.3. Dönemsel-Mevsimlik Göç.....	13
2.1.4.4. Zorunlu Göç.....	13
2.1.5. Göçün Temel Nedenleri.....	14
2.2. TÜRKİYE'DE GÖÇ	15
2.2.1. Türkiye'de İç Göç Hareketliliği.....	15
2.2.1.1. 1923-1950 Yılları Arası İç Göç	16
2.2.1.2. 1950-1980 Yılları Arası İç Göç	18
2.2.1.3. 1980 Sonrası İç Göçler	21
2.2.2. Türkiye'de Dış Göç Hareketliliği	31
2.2.2.1. Türkiye'ye Yapılan Göçler	31
2.2.2.2. Türkiye'den Yapılan Göçler	39
2.2.3. Türkiye'deki İç ve Dış Göç Nedenleri.....	42
2.2.4. İç Göç ve Dış Göçün Türkiye'ye Etkileri	47
2.3. TÜRKİYE'DE EKONOMİ VE BÖLGESEL GELİŞMİŞLİK.....	50
2.3.1. 1923'ten 1980'e Türkiye Ekonomisi	50
2.3.2. 1980 Sonrası Ekonominin Genel Yapısı.....	55
2.3.3. Bölge Kavramı ve Bölgesel Kalkınmaya Yönelik Teoriler.....	63
2.3.3.1. Bölge Kavramı.....	63

2.3.3.1.1. Ekonomik Yapı Açısından Bölge Kavramı	63
2.3.3.1.1.1. Homojen Bölgeler.....	63
2.3.3.1.1.2. Polarize Bölgeler.....	64
2.3.3.1.1.3. Plan Bölgeler.....	64
2.3.3.1.2. Ekonomik Gelişmişlik Açısından Bölgeler	64
2.3.3.1.2.1. Az Gelişmiş Bölgeler.....	64
2.3.3.1.2.2. Gelişmiş Bölgeler	65
2.3.3.2. Bölgesel Kalkınmaya Yönelik Teoriler	66
2.3.3.2.1. Kalkınma Kutupları Teorisi	66
2.3.3.2.2. Neo-Klasik Büyüme Teorisi	66
2.3.3.2.3. Yeni Ekonomik Coğrafya Teorisi	67
2.3.3.2.4. İhracat Merkezleri Teorisi.....	68
2.3.4. Türkiye’de Bölgeler ve Bölgeler Arası Gelişmişlik Farkları.....	68
2.3.4.1. Türkiye’de Bölgeler.....	69
2.3.4.2. Türkiye’de Bölgeler Arası ve İller Arası Gelişmişlik Farkları .	70
2.3.5. Kalkınma Planlarında Bölgesel Gelişme	78
2.3.5.1. 1. Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda Bölgesel Gelişme.....	78
2.3.5.2. 2. Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda Bölgesel Gelişme.....	79
2.3.5.3. 3. Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda Bölgesel Gelişme.....	80
2.3.5.4. 4. Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda Bölgesel Gelişme.....	81
2.3.5.5. 5. Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda Bölgesel Gelişme.....	82
2.3.5.6. 6. Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda Bölgesel Gelişme.....	83
2.3.5.7. 7. Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda Bölgesel Gelişme.....	84
2.3.5.8. 8. Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda Bölgesel Gelişme.....	86
2.3.5.9. 9. Kalkınma Planı’nda Bölgesel Gelişme	87
2.3.5.10. 10. Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda Bölgesel Gelişme.....	92
2.3.6. Bölgesel Kalkınma Açısından Kalkınma Ajansları	94
2.3.6.1. Türkiye’de Kalkınma Ajanslarının Ortaya Çıkışı.....	95
2.3.6.2. Kalkınma Ajansının Görev ve Yetkileri	96
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	98
MATERYAL VE YÖNTEM	98
3.1. MATERYAL VE YÖNTEM	98
3.1.1. Materyal	98
3.1.1.1. Araştırmanın Amacı.....	98
3.1.1.2. Kavramsal Model	98
3.1.1.3. Araştırma Hipotezleri	99
3.1.1.4. Kullanılan Ölçekler.....	101
3.1.1.5. Araştırma Örnekleme ve Verilerin Toplanması	102
3.1.2. Yöntem.....	104
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM.....	105
ANALİZ VE BULGULAR.....	105
4.1. ANALİZ VE BULGULAR.....	105
4.1.1. Örnekleme İlişkin Temel Özellikler	105
4.1.2. T-Testi Ve Regresyon Analizleri	107
4.1.2.1. Göç Alan ve Göç Veren Bölgelere İlişkin T-Testi	107
4.1.2.2. Regresyon Analizi ve Yapısal Model	108

SONUÇ VE ÖNERİLER	122
KAYNAKÇA	127
EK A.1. İLLERİN 1995-2000 DÖNEMİ NET GÖÇ HIZINA GÖRE SIRALANIŞI, (1975-2000)	140
EK A.2. ADNKS 2008, TÜRKİYE GENELİ GÖÇ SONUÇLARI	142
EK A.3. ADNKS 2009, TÜRKİYE GENELİ GÖÇ SONUÇLARI	144
EK A.4. ADNKS 2010, TÜRKİYE GENELİ GÖÇ SONUÇLARI	146
EK A.5. ADNKS 2011, TÜRKİYE GENELİ GÖÇ SONUÇLARI	148
EK A.6. ADNKS 2012, TÜRKİYE GENELİ GÖÇ SONUÇLARI	150
EK A.7. İBBS DÜZEY 1-2-3 BÖLGELERİ	152
EK A.8. İLLERİN SOSYO-EKONOMİK GELİŞMİŞLİK SIRALAMASI	153
EK A.9 2008-2012 YILLARI ARASI BÖLGELERİN TÜKETİM HARCAMALARI ORTALAMASI	154
ÖZGEÇMİŞ	155
VITAE.....	155

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 2-1 İlk Nüfus Sayımından 1950 Yılına Kadar Erkek-Kadın Nüfusu ve Toplam Nüfus	16
Tablo 2-2 Türkiye’de Sayım Yıllarına Göre Nüfus ve Çeşitli Veriler	17
Tablo 2-3 Sayım Yıllarına Göre Nüfus Ve Kent-Kır Oranları	22
Tablo 2-4 Yerleşim Yerlerine Göre Göç Eden Nüfus, 1975-2000	23
Tablo 2-5 1975-2012 Yılları Arası En Çok Göç Alan Şehirler	28
Tablo 2-6 1975-2012 Yılları Arası En Çok Göç Veren Şehirler	29
Tablo 2-7 İBBS Düzey 2’deki Bölgelerin Yıllar İtibariyle Aldığı Net Göç Rakamları	30
Tablo 2-8 1923-1970 Yılları Arasında Türkiye’ye Mübadil, Sığınmacı veya Göçmen Olarak Gelenler	32
Tablo 2-9 Göçmenlerin Ağırlıklı Yerleştirildiği İller	34
Tablo 2-10 1923-1997 Yılları Arasında Türkiye’ye Göç Edenlerin Geldiği Bölgelere Göre Dağılımı	34
Tablo 2-11 2000-2012 Yılları Arasında Türkiye’ye Giriş-Çıkış Yapanlar	37
Tablo 2-12 2000-2008 Yılları Arası Makro Ekonomik Bazı Değişkenler	61
Tablo 2-13 2009-2012 Yılları Arası Makroekonomik Bazı Değişkenler	61
Tablo 2-14 2002-2012 Yılları Arası İthalat-İhracat Rakamları	62
Tablo 2-15 İllerin ve Bölgelerin Gelişmişlik Gruplarının Endeks Değeri İtibari ile Dağılımı	72
Tablo 2-16 İBBS Düzey 2 Bölgelerinin Sosyo-ekonomik Gelişmişlik Endeks Değeri	73
Tablo 4-1 Bölgelerin 5 Yıllık Dönemde Aldığı ve Verdiği Toplam Net Göçler ve Oranları	106
Tablo 4-2 Göç Alan ve Göç Veren Bölgelere İlişkin T-Testi Sonucu	108
Tablo 4-3 5 Yıllık Döneme Ait Net Göç ve SEGE-2011 Regresyon Analizi Sonuçları	109
Tablo 4-4 İstatiksel Bölge Birimleri Sınıflandırması Düzey 2 Bölgeleri	111
Tablo 4-5 Net Göç ve Net Göç Hızı Ortalamaları ile Tüketim Harcamaları Ortalaması Regresyon Analizi Sonuçları	118
Tablo 4-6 Hipotez Testi Sonuçları	120

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 2-1 2001-2011 Yılları Arasında Yakalanan Yasadışı Göçmenlerin Sayıları	38
--	----

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 4-1 Net Göç ve SEGE-2011 Regresyon Analizi Model 1 Grafiksels Sonuçları	112
Grafik 4-2 Net Göç ve SEGE-2011 Regresyon Analizi Model 2 Grafiksels Sonuçları	113
Grafik 4-3 Net Göç ve SEGE-2011 Regresyon Analizi Model 3 Grafiksels Sonuçları	114
Grafik 4-4 Net Göç ve SEGE-2011 Regresyon Analizi Model 4 Grafiksels Sonuçları	115
Grafik 4-5 Net Göç ve SEGE-2011 Regresyon Analizi Model 5 Grafiksels Sonuçları	116

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
ADNKS	Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi
BKA	Bölgesel Kalkınma Ajansları
BM	Birleşmiş Milletler
BMMYK	Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği
DAP	Doğu Anadolu Projesi
DB	Dünya Bankası
DOKAP	Doğu Karadeniz Bölgesel Gelişme Planı
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
EURADA	The European Association of Regional Development Agencies (AB Kalkınma Ajansları)
GAP	Güneydoğu Anadolu Projesi
GSMH	Gayrisafi Milli Hasıla
GSYH	Gayrisafi Yurtiçi Hasıla
IMF	International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu)
IOM	International Organization for Migration (Uluslararası Göç Örgütü)
İBBS	İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflandırması
KDV	Katma Değer Vergisi
KHK	Kanun Hükmünde Kararname
KOBİ	Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler
KSS	Küçük Sanayi Sitesi
MB	Merkez Bankası

OECD	Organisation for Economic Co-operation and Development (Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı)
OSB	Organize Sanayi Bölgesi
ÖTV	Özel Tüketim Vergisi
SEGE	Sosyo-ekonomik Gelişmişlik Endeksi
SODES	Sosyal Destek Programı
STK	Sivil Toplum Kuruluşu
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
TÜSİAD	Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği
YGHP	Yeşilirmak Havza Gelişim Projesi
ZBK	Zonguldak, Bartın, Karabük Projesi

BİRİNCİ BÖLÜM GİRİŞ

1.1. GİRİŞ

Toplumsal ve bireysel hareketlilik beraberinde birçok etkileşime neden olmakta, dünya üzerinde farklı etkiler yaratmaktadır. Toplumsal, bireysel ve doğal değişimlerin bir boyutu da göç olarak ortaya çıkmış ve geçmişten bugüne devam etmiştir. Göç olgusu sadece sosyal bir değişime değil, aynı zamanda ekonomik, siyasi vb. birçok açıdan değişime neden olmaktadır.

Dünya çapında gerçekleşen göç olgusu çeşitli biçimlerde meydana gelmiş ve genelde ülkeler açısından önlenmeye veya kontrol altına alınmaya çalışılan olumsuz bir durum olarak değerlendirilmiştir. Birçok ülkede göçler ciddi problemler yaratmış olmasına karşın, bazı durumlarda göçün olumlu etkilerinden de yararlanılmıştır. Uluslararası boyutlara taşınan göçler, bazı durumlarda tamamen engellenmeye çalışılırken, bazı durumlarda devlet eliyle yapılabilecek hale gelmiştir. Bunun yanında göçlerin kontrollü şekilde yapıldığı durumlara günümüzde sıkça rastlanılmaktadır.

Türkiye gerek ulusal gerek uluslararası boyutlarda gerçekleşen göç hareketlerinde bazen göç alan, bazen göç veren, bazen transit geçiş yolu olarak kullanılan bir aktör olmuştur. Türkiye, Osmanlı'dan bu yana gerçekleşen göç hareketlerinden dolayı kurulduğu yıllardan itibaren göçle hep iç içe olmuştur. Birçok dış göç hareketinin yanında, zaman içerisinde çeşitli nedenlerden dolayı birçok iç göç hareketi de gerçekleşmiştir. Bu göç hareketlerinin çeşitli nedenleri olmakla beraber önemli nedenleri arasında bölgesel gelişmişlik ve sosyo-ekonomik farklılıklar gösterilebilir. Bu nedenlerden ve benzer birçok nedenden dolayı dünya çapında olduğu gibi Türkiye'de de bölgesel açıdan gerçekleştirilen araştırmalar önem kazanmıştır. Nitekim iletişim imkânları ve teknolojinin gelişimiyle beraber bölgesel

verilere erişim imkânı artmış ve bu gelişmeler sayesinde yapılan bölgesel çalışmaların sayısı katlanarak artmıştır (Coulombe ve Lee, 1995: 886).

Türkiye’de de çeşitli dönemler içerisinde çeşitli bölgesel gelişmişlik araştırmaları yapılmıştır. Türkiye bölgesel gelişmişliği arttırmak ve dengelemek için 1960’lı yıllardan itibaren planlı büyüme modelini benimsemiştir.

Bu tez çalışmasının amacı bölgesel gelişmişlik farklılıklarının bir sonucu olan sosyo-ekonomik gelişmişliğin, göç üzerindeki etkilerini analiz etmektir. Bu tez çalışması ile şu sorulara cevap aranmıştır;

1- Türkiye’de göçün gelişimi nasıl bir seyir izlemiştir?

2- Türkiye’de gerçekleşen göç hareketlerinin olumlu-olumsuz etkileri neler olmuştur?

3- Türkiye’de bölgesel gelişmişliğin göç hareketlerine etkisi nasıl olmuştur?

4- Göç hareketlerinin tüketim harcama kalemlerinin bütçe içindeki payına etkisi olmuş mudur?

Bu sorulara cevap ararken, göç ve bölgesel gelişmişlik açısından birçok noktaya değinilmiş ve bu ikisi arasındaki etkileşim analiz edilmiştir.

Tezin birinci bölümünde, göç ve bölgesel gelişmişliği konu edinen çeşitli açıklamalarda bulunulmuş, tezin amacı ve tezin temelinde cevap aranacak sorulara yer verilmiştir.

İkinci bölümde literatür taraması sonucu ön plana çıkan çeşitli göç tanımlarına yer verilmiş, dünyada bilinen genel göç hareketlerinden bazılarına, ön plana çıkan genel kabul görmüş göç türlerine, göçün genel nedenleri ve sonuçlarına yer verilirken, çeşitli göç kuramlarına dair bilgiler de yer almıştır. Yine bu bölümde Türkiye’de Cumhuriyet’ten günümüze gerçekleşen iç ve dış göç hareketleri kronolojik olarak irdelenmiş, Türkiye’de göçün genel nedenleri ve sonuçlarına yer

verilmiş ve Türkiye ekonomisi kısa bir şekilde incelenmiş, bölge kavramı, kalkınma planları ve bölgesel gelişmişlik farkları incelenmiştir.

Tezin üçüncü bölümü materyal ve yöntem bölümü olup bu bölümde araştırmanın amacı, kullanılan kavramsal model, araştırma hipotezleri, ölçekler ve analiz teknikleri açıklanmıştır.

Tezin dördüncü bölümünde göç verileri ile bölgesel gelişmişlik düzeyi arasındaki veriler ve göç verileri ile tüketim harcamaları analiz edilmiş ve analize göre sonuç ve öneriler ortaya konulmuştur.

İKİNCİ BÖLÜM LİTERATÜR

2.1. GÖÇ OLGUSU VE TANIMLAR

2.1.1. Göçün Tanımı

Göç, tek bir tanıma sığamayacak kadar kapsamlı bir olgu olup üzerinde uzlaşılan tek bir tanımı bulunmamaktadır. Birçok bilim dalı ile ilişkili olduğundan, göç ilişkili olduğu neredeyse her bilim dalında tanımlanmıştır. Göçün bazı bilimler veya bilim adamları tarafından tanımlanmasına yer vermeden önce bir tanım yapılacak olursa, ekonomik, toplumsal, siyasi sebeplerle bireylerin veya toplulukların bir ülkeden başka bir ülkeye, bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine gitmesi veya taşınmasıdır (www.tdk.gov.tr). Bunun dışında bazı tanımlar şunlardır:

Göç; kişilerin gelecekteki yaşantılarının tamamını veya bir kısmını geçirmek üzere bir yerleşim biriminden diğerine yerleşmek kaydıyla yaptıkları coğrafik bir yer değiştirme olayıdır (Akkayan, 1979: 18).

Göç; kişilerin genel anlamda yerleşmek amacıyla, bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine veya bir ülkeden başka bir ülkeye geçme eylemidir (Keleş, 1998: 58).

Göç; mekân değiştirme sürecinin sosyal, kültürel, ekonomik politik vb. açılardan toplumsal yapıyı etkileyen ve genellikle toplumsal yapının dokusunu değiştiren yer değiştirme hareketidir (Özer, 2004: 11).

Göç; insanların içinde yaşadıkları coğrafi, sosyal ve kültürel çevreden ayrılarak, başka bir coğrafi sosyal ve kültürel çevreye girmesiyle sonuçlanan ve yeni çevrede hem kendilerini hem de içine girdikleri sosyo-ekonomik çevreyi değişime uğratan durumdur (Durugönül, 1997: 95).

Göç; bireylerin veya grupların, coğrafi, kültürel veya siyasi sınırları aşarak, yeni yaşam alanlarına doğru gerçekleştirdiği hareketlerdir (Marshall, 1999:685).

Göç; ekonomik, siyasi, çevresel veya bireysel nedenlerle bir yerden başka bir yere yapılan kısa, orta veya uzun süreli, geri dönüş veya sürekli yerleşim hedefiyle gerçekleştirilen coğrafik, toplumsal ve kültürel yer değiştirme hareketidir (Yalçın, 2004: 13).

Göç; genel olarak kalıcı veya geçici yer değiştirme hareketleri olarak tanımlanabilir (Lee, 1996: 16). Ayrıca göç kişinin ve ailesinin yaşam standartlarını ve nihayetinde bütün tüm ekonomiyi etkileyen bir karardır (Azam ve Gubert, 2006: 431). Bütün bu tanımlamalar, birbirine yakın olup genel olarak bir yer değiştirme hareketine, bu hareketlerin amacına, zamansal boyutuna ve gidilecek yere değinmektedir. Yani göç olgusunun; nüfus dinamiği, bölgesel gelişmeler, sosyal, ekonomik, siyasal itici ve çekici faktörler ve tarih, kültür gibi başka faktörlerle şekillenen bir olgu olduğu savunulmaktadır (International Migration and The Millennium Development Goals, 2005: 3).

2.1.2. Dünya Üzerindeki Bazı Göç Hareketleri

İnsanlığın varlığından itibaren, var olan göç kavramı tarihin her aşamasında kayıt altına alınmış veya kayıt altına alınmamış şekilde gerçekleşmiştir. Dünya üzerinde birçok göç hareketi gerçekleşmiş, bazıları tarihle beraber etkisini yitirmiş, varlığını unutturmuş, bazıları ise ciddi kırılmalarla dünya tarihini etkilemiştir. Dünya tarihinde kaç kişinin, nerden nereye, hangi sebeplerden göç ettiğini tespit etmek mümkün olmasa da, dünyada iz bırakan bazı göçler bulunmaktadır.

Dünyanın yakın tarihte bilinen en büyük göçlerinden biri ve aynı zamanda ilk kitlesele göçü, Kavimler Göçü'dür. Yakın tarihin, en büyük sonuçlarından biri

olarak günümüz Avrupa'sının temellerini atan bu kitlesel göç dalgası, 4.yy'de başlamış ve 5.yy'de de devam etmiştir. Çin egemenliğine girmek istemeyen Türkler aynı zamanda, iklim şartlarının değişmesinden, kuraklıktan, salgın hastalıklardan dolayı, Orta Asya'dan göç etmişlerdir. Batı yönlü hareket eden Türkler, barbar kavimleri yerlerinden etmişler, yerlerinden olan barbar kavimler Avrupa'nın içlerine doğru yönelmişlerdir. Bugünkü Avrupa ırklarının temelleri, kavimler göçüyle şekillenmiştir. Ayrıca bu göçle yerlerinden olan barbarlar, Roma İmparatorluğu'na akınlar düzenleyerek Roma İmparatorluğu'nu zayıflatmış, zayıflayan Roma ikiye bölünmüştür. Bu göçlerle Roma'nın bölünmesi ve ardından Batı Roma'nın yıkılması İlkçağı sonlandırmış, Ortaçağı başlatmıştır. Bu yüzden de sonuçları itibariyle en büyük kitlesel göç dalgalarından biri olarak Kavimler Göçü gösterilebilir. Kavimler Göçü'nün diğer etkilerinden biri de Avrupa'da derebeylik sistemini başlatıp, derebeyliklerin Avrupa'da uzun yıllar var olmasına neden olmasındır.

Göç olayları Amerika kıtasının keşfiyle beraber anakarayı aşarak deniz aşırı bir boyut kazanmıştır. 16. yy'den başlayarak Avrupa'dan büyük bir göçmen kitlesi, yeni keşfedilen topraklardan yararlanabilmek için, Amerika kıtasına göç etmiştir. İnsanların bu göç hareketlerine katılmalarının temelinde ekonomik etkenler itici güç olmuş; başta altın bulma umudu ve yeni kıtadaki geniş topraklarda tarım yapma olanağı ve deniz aşırı ticaretin artışı insanların kitleler halinde yeni kıtaya yerleşmelerine neden olmuştur (Giddens, 2010: 522).

Günümüz Amerika'sının genel nüfus yapısı 1600'lü yıllarda başlayan göç dalgasıyla oluşmaya başlamıştır. İlk göç dalgalarının neredeyse tamamı Avrupa'dan gelmiş olup, başta ülkelerinden kaçanların, gitmek zorunda bırakılanların veya gönderilenlerin, daha sonra altın arayanların ve diğer tüccarların ilgisini çeken ve özgürlük arayanların, toprak sahibi olmak isteyenlerin merkezi haline gelmiştir. 1600'lü yıllarda başlayan bu göç dalgasında en büyük göçmen kitle İngilizler olmuştur. Her ne kadar İngilizler büyük çoğunluğu oluştursa da, Almanların, Fransızların, Hollandalıların, İspanyolların ve Portekizlilerinde yoğun şekilde geldikleri bilinmektedir. 1680'li yıllardan sonra İngiltere başlıca göçmen kaynağı olmaktan çıkmıştır. Savaştan kaçmakta olan birçok göçmen Kıta Avrupası'nı terk etmiştir. Bunun yanında pek çoğu, hükümet baskılarından ve yoksulluktan kurtulmak

için göç etmeye karar vererek yurtlarını terk etmişlerdir. 1690 yılında Amerika'nın nüfusu 250.000'e yükselmiş, bundan sonra da neredeyse, her 25 yılda bir kat artış göstermiş ve 1775'te 2,5 milyona erişmiştir. 1790'da yapılan ilk nüfus sayımına göre ülkede 4 milyon civarında Amerikalı bulunduğu kaydedilmiştir. Kurulan ilk 13 eyaletin nüfusunun yaklaşık yarısını İngiliz kökenli oluşturmuş olup; kalanları ise İskoçyalı, İrlandalı, Almanlar, Hollandalılar, Fransızlar, İsveçliler, Galliler ve Finliler oluşturmuştur. Nüfusun beşte birini ise Afrikalı köleler oluşturmuştur (Amerikan Tarihinin Ana Hatları, 2012: 11-77). 1850'lilerden sonra göç hızı eskiye nazaran düşüş göstermiştir. 1920'lerden sonra ise Amerikan hükümeti göç kısıtlayıcı önlemler almıştır.

Dünyada göçle oluşan diğer bir ülke ise İsrail olup İsrail'e yapılan bu göç tarihte "Yahudi Göçü" olarak adlandırılmaktadır. 1880'lerde başlayan ancak 1920'lerde daha aktif bir hale gelen bu göçle dünya üzerindeki çeşitli ülkelerde yaşayan Yahudilerin, Filistin'e göç etmesi sağlanmıştır. Çeşitli ülkelerde yaşayan Yahudi nüfus bu göç hareketiyle parça parça Filistin'e hareket etmiştir. 1880'lerden itibaren Filistin'e yaklaşık 500.000 Yahudi göç etmiştir (Kızıloğlu, 2012: 52).

Dünya üzerinde büyük yer tutan göçlerden olan, Türk-Bulgar mübadelesi ve Lozan Antlaşması hükümlerine göre oluşan, Türk-Yunan mübadelesini kapsayan 1910-1960 yılları arasındaki göçlere Türkiye'de Göç bölümünde detaylı olarak değinileceğinden burada konu detayına girilmemiştir.

Bütün bu göçlerin dışında yakın zamanda cereyan eden bir göç dalgası da 2. Dünya Savaşı'yla belirmiştir. 2. Dünya Savaşı'nda Almanya'da çeşitli alanlarda çalıştırılmak üzere Fransa, Polonya, Rusya ve Baltık ülkelerinden getirilen 9 milyon işçi savaş sonunda göçmen durumuna düşmüştür. Almanya'nın yenilmesinin ardından başka bölgelerden Batı Almanya'ya göç edenler, toplamı 13 milyonu geçmiştir. Ayrıca, Vietnam, Endonezya, Cezayir, Tunus, Fas, Kenya gibi ülkelere Batı Avrupa'ya dönenlerle birlikte, 2. Dünya Savaşı'ndan sonraki toplam göçmen sayısı yaklaşık 27 milyon kişi olmuştur (Eren, 1966: 6).

Günümüzde birçok bireysel ve kitlesel göç hareketi yaşanmakta olup, göç hareketlerinin yapısı ve yönü gün geçtikçe karmaşıklaşmaktadır. Genel olarak, göç rotaları az gelişmiş ülkelere gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere doğru olmuştur. Günümüzde ise göç rotalarında bir değişim olduğu gözlenmektedir. Gelişmiş ülkelerin ekonomik faaliyetlerini dünyanın farklı bölgelerinde, özellikle de az gelişmiş ülkelerde yaygınlaştırmaları ile birlikte bu ülkelere az gelişmiş ya da gelişmekte olan bölgelerde doğrudan göç söz konusu olmaktadır (Aksoy, 2012: 294).

Çeşitli siyasal ekonomik, siyasal, kültürel, vb. sebeplerden dolayı 2009 yılında dünya nüfusunun yaklaşık %3'lük bölümü yani yaklaşık 190 milyon kişi doğdukları ülke dışında yaşamını devam ettirmiştir (International Migration, 2009: 2). 2009 yılı itibariyle 190 milyon civarındaki göçmen sayısı, 2010 yılı itibariyle 214 milyon civarında, yani dünya nüfusunun %3,1'i olmuştur (Henning, 2012). 2013 yılında DB'nin tahminlerine göre dünya toplamında 232 milyon göçmen olduğu tahmin edilmiştir. Eğer mevcut uluslararası göç hızı bu şekilde devam ederse dünyada uluslararası göçmenlerin sayısı 2050'ye kadar 405 milyona ulaşabileceği Uluslararası Göç Örgütü (IOM)'nün görüşleri arasındadır. 2012'de 7 milyarı aşan dünya nüfusunun (www.worldbank.org), 2050'ye kadar 9 milyarı aşacağı ve buna bağlı olarak yüksek işsizlik, yoksulluk, düşük eğitim ile karşı karşıya olan az gelişmiş ülkelerin kalkınmakta zorluk çekeceği tahmin edilmektedir.

2.1.3. Göç Kuramları

2.1.3.1. Ravenstein'in Göç Kanunları

Ravenstein göçün genel kabul edilebilecek kanunlarını bulmaya çalışmıştır. Ravenstein, 1885 ve 1889 yıllarında "Göç Kanunları" başlıklı iki makalesinde belirlediği yedi göç kanunu tartışmaya açmıştır. Bu kanunlardan ilki; göçmenlerin genellikle kısa mesafeli bir yere göç ettiği'dir. İkincisi; ekonomik gelişmeler karşısında göçmenlerin meydana gelen bu ekonomik gelişmelerin etkisiyle kentin çevresindeki kırsal alanlardan buraya göç ettiği'dir. Ravenstein bu olayın ardından kırsal alanda boşalan yerlerin göç veren bölgeye yakın yerlerdeki göçmenlerin o bölgeye gelmesiyle kapanacağını ve durumun kademeli bir şekilde devam edeceği ve

bu gelişmeler ile o kentin olanaklarının tüm ülkede duyulacağını savunmuştur. Üçüncüsü; göçün hiçbir zaman tek başına amaç olmadığını, çeşitli nedenlerle gerçekleştiğini belirtmiştir. Dördüncüsü; her yeni göç dalgasının peşi sıra, bunu karşılayan karşı dalga yarattığıdır. Yani yoğun göç alan yer aynı zamanda göçte verir. Beşincisi; uzun mesafeli göçlerin, büyük endüstri ve ticaret merkezlerine yöneleceğinden ve kademeli göçün aksine doğrudan bir göçün gerçekleşeceğini belirtmiştir. Altıncısı; kent sakinlerinin kırsal alanda yaşayanlara göre daha az göç etme eğiliminde olduğudur. Yedincisi; cinsiyetin göç konusunda önemli olduğunu ve kadınların erkeklere oranla daha fazla göç etme eğiliminde olduğunu belirtmiştir (Metzger, 2009: 22, Yalçın, 2004: 25).

2.1.3.2. İtme-Çekme Kuramı

Bu kuram ilk olarak 1966 yılında Everett Lee tarafından öne sürülmüş ve daha sonra bu kurama çeşitli kişiler tarafından katkılar yapılmış ve kuram geliştirilmiştir. Lee, Ravenstein'den sonra yapılan çalışmalarda kalıplaşmış bir şekilde göçe odaklanıldığını göçmenin ise göz ardı edildiğini dile getirmiştir (Todaro, 1980: 16). İtme-çekme kuramına göre, göç hareketlerine etki eden faktörler itici ve çekici faktörler şeklinde ayrılır. Gidilmesi planlanan bölgedeki sosyal, kültürel ve ekonomik yapı, yaşanan yere oranla daha iyi bir durumdaysa, göç etme kararı alan kişiler bu bölgelere yönelirler (Lee, 1966: 47). Lee göçlerin yapısal ortak özelliklerini ortaya koymaya çalışmış ve bu faktörleri de yaşanan alana ait faktörler, gidilecek alana ait faktörler, engel faktörleri ve bireysel faktörler olarak saptamıştır (Yalçın, 2004: 30, Çağlayan, 2006: 7).

2.1.3.3. Petersen'in Beş Göç Tipi

William Petersen'de itme-çekme faktörlerinin üzerinde çalışarak çeşitli göç tipleri ortaya koymuştur. Petersen insanların birbirinden farklı olduğunu eğer böyle olmasaydı bütün insanların aynı şartlar altında kaldıkları takdirde aynı kararı vererek ya göç edeceklerini ya da etmeyeceklerini belirtmiştir. Petersen aynı şartlar altındaki kişilerin göç etme konusunda farklı kararlar verdiğini tespit etmiştir ve buna bağlı olarak bireysel ve sınıfsal farklılıkları da gözetenek, beş göç tipi oluşturmuştur.

- İlkel Göçler: Doğal çevre faktörlerinin itici bir etki oluşturmasıyla oluşan göç tipleridir. Özellikle geçmiş dönemlerde yoğun şekilde gerçekleşen göç hareketleri bu göç tipine örnek gösterilebilir.
- Zorunlu Göçler: Çeşitli beşeri faktörlerin itici güç olarak ortaya çıkması sonucu kişilerin göç etme tercihinde karar verememesi, mecburi olarak göç etmesi durumudur.
- Yönlendirilen Göçler: Çeşitli beşeri faktörlerin itici güç olarak ortaya çıkması sonucu kişilerin göç etme tercihinde karar verebildiği göç türüdür.
- Serbest Göçler: Herhangi itici bir güç olmamasına karşın çekici göç faktörünün etkisinin de olabileceği nedenlerden gerçekleşen göç tipidir.
- Kitlesele Göçler: Dünyadaki ulaşım imkânlarının gelişmesiyle yani iletici etkenlerin artmasıyla, göç kitlesele bir durum olmaya başlamıştır (Petersen, 1958: 258-263).

2.1.3.4. Kesişen Fırsatlar Kuramı

Bu kuramı 1940 yılında Stouffer ileri sürmüştür. Kurama göre bir bölgede fırsatlar ne kadar çoksa, o bölgeye göç edecek kişi sayısı da o kadar çoktur. Hedef seçilen bölgedeki istihdama katılma olasılığı fazla ise bölgeye göç edecek birey sayısı da fazla olacaktır. Bu yerleşim yerlerindeki fırsat sayısı ise sabit değil dinamiktir (Mete, 2009: 22, Ündücü vd. 2009:163).

2.1.3.5. Merkez-Çevre Kuramı

Merkez-çevre kuramına göre dünya ülkeleri, merkez ve çevre olmak üzere ikiye ayrılmıştır ve ikisi arasında bir bağımlılık bulunmaktadır. Kuramda geçen merkez kavramı gelişmiş ülkeleri çevre kavramı ise az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkeleri belirtmektedir. Kuram az gelişmiş yani çevre ülkelere, gelişmiş yani merkez ülkelere doğru bir göç akımının olacağını belirtmiştir.

Bu teoriye ek olarak Wallerstein “Dünya Sistem Teorisi” adını verdiği yeni bir teori geliştirmiştir. Merkez ve çevre ülkelere, yarı-çevre ülkelerini eklemiştir (Mete, 2009: 22). Dünya sistem teorisine göre, üçüncü dünya diye bir ülkeler grubu

yoktur, kompleks bir ağ şeklinde tek bir dünya bulunmaktadır. Bu teoride merkez ve çevre ülkelere ek olarak yarı çevre ülkeler bulunmaktadır. Bu ilişkide çevre, merkeze hammadde, tarımsal ürün, ucuz işgücü sunmaktadır. Merkez ise daha pahalı şekilde üretilen ürünleri çevreye satmaktadır.

2.1.3.6. Ağ Kuramı

Kuram göçmenler arasındaki iletişimi kaynak göstermiş ve bu açıdan bu iletişim ağının göç üzerinde etkin bir faktör olduğunu belirtmiştir. Buna göre göç kararı veren kişilerin göç edilecek yere onlardan önce göç eden bireylerin oluşturduğu çeşitli ağları kullanarak göç edeceğini belirtmektedir. İlk giden bu gruplar çoğunlukla göç etme kararı verecek hemşeri, akraba veya yakınları üzerinde etkili olmakta ve göçte yönlendirici bir faktör olmaktadır. İlk giden gruplar bütün zorlukları yaşarlar ve sonra gidenlerin bu zorlukları yaşamamasını bu şekilde sağlarlar. Bu tarz göçlerde göç edenler genelde aynı bölgede ikamet etmektedirler. Bu durum Türkiye’de de gerek dış göçlerde de, gerek iç göçlerde de görülmektedir. Almanya’da Berlin, Köln ve Hamburg gibi metropollerdeki “Türk Mahalleleri” Türkiye içinde ise Antalya’daki “Ermenek Mahallesi” bu duruma örnek teşkil etmektedir. (Mete, 2009: 22, Aksoy, 2012: 296).

2.1.4. Göçün Türleri

Kişiler çeşitli itici, çekici ve iletici göçlerden ötürü, göç eğilimine girmekte ve yaşadıkları yerlerden göç etmektedirler. Yapılan bu göçler bir veya birkaç göç türünün kapsamına girebilmektedir. Literatürde birçok göç tipi bulunmakla beraber temel göç türleri dört başlıkta incelenmiştir.

2.1.4.1. İç Göç

Ülke içerisinde, bölgesel avantaj ve farklılıklardan dolayı vatandaşların, buldukları ikametden, başka bir köy, kasaba, ilçe veya şehre ikamet amacıyla gitme eylemine iç göç denmektedir. İç göçler ülke nüfusunu değiştirmemekte fakat ülkenin demografik, kültürel ve ekonomik yapısını etkilemektedirler. İç göçler tek düze bir göç hareketi olmayıp oluşum türleri açısından değişmektedir. İç göçler oluşum

itibariyle kırsaldan şehre, şehirden şehre, kırsaldan kırsala, şehirden kırsala olarak nitelendirilmektedir (Tümertekin, 1968: 35).

İç göçler içerisinde, kırsal alanlardan şehirlere doğru yapılan göçler önemli bir yer tutmakta olup, iç göç, dünyada ve Türkiye’de en yaygın olan göç tipidir. Kırsaldan şehre doğru olan iç göç sebebiyle, şehirlerin etrafı hızla dolmakta, üretim ve bölüşüm yapısı değişmektedir. İç göçler, kentsel hizmetlerin kalitesini de düşürmektedir. Planlama ve ekonomik yetersizliklerle eşit yatırım olanaklarına sahip olmayan az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde, bu tür göçlerin etkisiyle bazı şehirler büyümekte ve bu şehirlerin etrafı çarpık ve kentteki düzeni bozan yerleşimlerle dolmaktadır (Tüfekçi, 2002: 7).

2.1.4.2. Dış göç

Bir kimsenin veya belirli bir topluluğun belirli bir süre için ya da devamlı ikamet etmek üzere çalışmak veya yerleşmek amacıyla kendi ülke sınırlarını terk ederek başka ülkelere yaptığı göç hareketidir (Üner, 1972: 77, Saydam, 1997: 2). Genel anlamda dış göçü vasıflı ve vasıfsız göç olarak ayırmak mümkündür. Vasıfsız göç, işçi göçü olarak da isimlendirilebilir. Bulunulan ülkede istihdam olanaklarının daralması, yetersiz olması ve işsizliğin fazla olması tetikleyici bir unsurdur. Ülkenin genelinde işsizlik problemi var ise, göç veren ülkede işsizlik kısa veya orta vadede azalacaktır. Aynı şekilde göç alan ülkede de eğer bir işsizlik problemi var ise, sorunlar göç alan ülke açısından çoğalacaktır. Fakat göç alan ülkede iş gücü ihtiyacı var ve iş gücü potansiyeli az ise göç alan ülke ekonomisi açısından olumlu bir etki yaratacaktır. Bunun örneği 1960’larda başlayan Türkiye’den Almanya’ya göç hareketidir (Yıldırımoglu, 2005: 1-3).

Vasıflı işgücü göçü ise beyin göçü olarak da nitelendirilmektedir. Alanında ihtisas yapmış ya da yetenek sahibi kişilerin ülkedeki itici etkenlerden dolayı geçici veya kalıcı olarak yurtdışına çalışmak üzere gitmesidir. Beyin göçü az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin temel sorunlarından biri olmaktadır. Ülkede az olan uzman, yetenekli, bilgili, eğitilmiş kişilerin yurtdışına çıkması ülke geleceği için büyük olumsuzluk teşkil etmektedir. Beyin göçü olarak nitelendirilen kişiler gelecek

dönemlerde ülkenin eğitim, siyaset, sağlık, ekonomi gibi önemli alanlarında, ülkenin gelişmesine katkı sunması kuvvetle muhtemel kişilerdir. Göç eden bu vasıflı kişiler terk ettikleri ülkelerin eğitim düzeyini ve gelişme potansiyelini olumsuz etkilemektedir. Yine bu göç eden vasıflı kişiler gittikleri ülkenin gelişimine katkıda bulunur. Beyin göçü alan ülke birçok açıdan kabiliyetli ve yetenekli çalışanlara sahip olmakta, ayrıca yetiştirme işiyle uğraşmamaktadır. Beyin göçü gerçekleştiren kişiler ülkenin, siyasi, ekonomik, kültürel yapısının neden olduğu itici güçlerle, dış ülkelerin eğitim olanakları, araştırma olanakları gibi çekici yönleri olması sebebiyle göçü tercih etmektedirler (Yıldırımoglu, 2005: 5).

Beyin göçü günümüzde gelişmekte olan ülkeler açısından büyük bir problem olmaktadır. BM'nin hazırladığı rapora göre beyin göçünün bugünkü boyutlarda devam etmesi durumunda en az gelişmiş ülkelerin elde ettikleri kalkınma hızını sürdürebilmelerinin mümkün görülmediği belirtilmiştir (The Least Developed Countries Report, 2012).

2.1.4.3. Dönemsel-Mevsimlik Göç

Dönemsel-mevsimlik göç yaşanan yere geri dönmek üzere geçici olarak göç etme eylemidir. Dönemsel-mevsimlik göçler, daha çok ekonomik, eğitim veya turistik amaçlı yapılmaktadır. Ekonomik amaçlı olan dönemsel-mevsimlik göçler, tarım, hayvancılık, yaylacılık gibi yılın belli dönemlerinde gerçekleşen dönem sonu itibariyle esas ikametgâhı olan bölgeye dönmekle tamamlanan ve periyodik olarak tekrarlanabilen göç türüdür. Pamuk toplama zamanında Çukurova'ya, fındık toplama zamanında Karadeniz'e diğer bölgelerden yapılan göçler bu duruma örnek teşkil etmektedir (Tüfekçi, 2002:8, Karaoğlu, 2011: 6).

2.1.4.4. Zorunlu Göç

Zorunlu göç, ülke yönetimlerinden kaynaklı olan otorite boşlukları veya baskıları, çeşitli güç erkleri tarafından baskıya uğramak gibi çok çeşitli sebeplerle göç etmeyi zorunlu hale getiren etkenlerin varlığından dolayı toplu veya kısmi olarak ortaya çıkan göç hareketlerdir. Myanmar'ın Arakan bölgesinde hükümetin otorite

boşluğu ve çeşitli grupların baskıları yüzünden Müslüman halkın göç etmeye zorlanması, zorla göç ettirilmesi, bu duruma örnek teşkil etmektedir

Zorunlu göçler kısaca kişilerin belirli bir baskı altında kısmen ya da tamamen kendi kontrolü dışında gelişmiş bir yer değiştirme hareketi olarak tanımlanabilir (Tuzcu, 2008: 14). Keban Barajı'nın inşası sırasında baraj yapım bölgesinde ikamet edenlerin göçe tabi tutulması bu duruma örnek teşkil etmektedir (Akkayan, 1979: 23).

2.1.5. Göçün Temel Nedenleri

Toplumları ayakta tutan, dinamizm sağlayan, beraberliklerini devam ettiren, gelişme ve ilerlemelerinin temel kaynaklarını sağlayabilen niteliği ile göç (Marsella ve Ring 2002: 3), insanlık tarihinde önemli bir yer tutan ve insanlığın en alışık olduğu tecrübelerdendir (Castles ve Miller, 1998: 4).

İnsanların gerek ülke içinde gerekse ülkeler arasında göç etme nedenleri sayısız denecek kadar fazla olup teker teker irdelemek çok güçtür. Fakat çoğunlukla göçlerin oluşumunda ekonomik faktörlerin temel nedenlerden olduğu söylenebilir. Göçmenlerin iş veya daha iyi iş ihtiyaçlarını karşılamak ve ailelerinin yaşam standartlarını geliştirmek için göç ettikleri bilinmektedir. Özellikle makineli tarımın gelişmesine bağlı olarak tarım işçisine duyulan gereksinimlerin azalması, bu tarım işçilerinin kırsal kesimden şehirlere iş bulmak için göç etmesini tetiklemiştir. Gelişen kentler ve sanayileşen bölgelerin artması göç edecek kişilerin iş bulmak için bu bölgelere göç etmesini tetiklemektedir (Fichter, 1994: 156).

İnsanların yaşadıkları koşullardaki yetersizlikler ve ihtiyaç duyduğu hizmetlere erişmede sıkıntı yaşaması da kişiyi göç sürecine itmektir. Bu süreçte içerisinde en az üç aşamalı bir karar bulunmaktadır. İlk karar kişinin itici faktörleri değerlendirerek göç etmeye karar vermesidir. İkinci karar, kişinin alternatif göç noktalarındaki fırsatlar arasından birisini seçmesidir. Üçüncü karar ise, göç gerçekleştikten sonra kişinin imkânları değerlendirmesi ve diğer adaylarla bu imkânlar için yarış içine girmesidir (Tekeli, 1997: 13).

Göç edecek kişinin göç etme fikrini etkileyecek unsurlar daha önce de bahsi geçtiği üzere itici güç, çekici güç ve iletici güç olarak sıralanabilir. İnsanların yaşadıkları bölgelerde karşı karşıya geldikleri olumsuz durumlar, onların göç kararında etkili olmaktadır ki bu durumlara itici güç denmektedir. İnsanlar yaşadıkları yerlerdeki bir kısım veya bütün olumsuzluklardan kurtulmak için göç etme eğilimine girmektedir. Gitmeyi tasarladıkları bölgelerdeki olumlu faktörlere ise çekici güçler denmektedir (Şentürk, 1999: 36).

Bunun yanında bir de iletici güç denilen güçler vardır. İletici etkenler ise, göçün gerçekleşmesine destekleyen fakat göç etmek için tek başına bir neden olmayan durumları tanımlamaktadır. Özellikle ulaşım imkânlarının artması, iletişim imkânlarının artması ve çeşitli benzer nedenler iletici güç olarak sayılabilir.

Bireylerin niteliklerini farklılaştıran ve geliştiren en önemli unsur olan eğitim, göç kararında da önemli bir değişken olmaktadır (Long, 1973: 249). İnsanların ve toplumların eğitim düzeyleri arttıkça olumsuz koşullarda eğitim seviyesi daha düşük olanlara göre nispeten daha hareketli ve göç etme eğiliminde olma ihtimalleri daha yüksek düzeydedir (Sahota, 1968: 225).

Ekonomik nedenler, siyasi nedenler, sosyal nedenler ve kültürel nedenlerin yanı sıra ailevi nedenler, dini nedenler ve doğa olayları gibi çeşitli nedenlerden dolayı bireylerin etme eğilimleri olabilmektedir (Chang, 2011: 1142).

2.2. TÜRKİYE'DE GÖÇ

Bu bölümde literatür taraması sonucu ortaya çıkan göç olayları, kısmi olarak Osmanlı Dönemi'ni de kapsayacak şekilde Türkiye'de gerçekleşen göçlerin genel yapısı, çeşitli alt başlıklarda incelenmiştir.

2.2.1. Türkiye'de İç Göç Hareketliliği

Türkiye'de iç göç hareketleri Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren başlamış ve yıllar geçtikçe daha yüksek oranlarda karmaşık iç göç hareketleri

yaşanmıştır. Türkiye’de gerçekleşen iç göç hareketliliği 3 başlık altında incelenmiştir.

2.2.1.1. 1923-1950 Yılları Arası İç Göç

Türkiye’de 1923-1950 döneminde büyük bir göç hareketliliği yaşanmamış, genelde kırdan kente, kısmen de olsa kentten kente göç gerçekleşmiş, bazı durumlarda iskân politikası sebebiyle zorunlu göçler yaşanmıştır. Göç edenler ise genelde öğrenci, memur gibi kişiler olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk nüfus sayımı 1927 yılında yapılmıştır. 1927 yılında yapılan ilk sayıma göre Türkiye nüfusunun 3.305.879 kişi, yani toplam nüfusun %24,22’si şehirlerde, 10.342.391 kişi yani toplam nüfusun %75,78’i kırdan yaşamaktadır. Tablo 2-1’de görüldüğü üzere bunların 6.563.879’u erkek, 7.084.391’i de kadındır. Türkiye’de kadın nüfusu erkek nüfusa oranla ilk ve son defa bu kadar baskın durumda bulunmuştur. Bu durumun temel nedeni ise 1. Dünya Savaşı’nda ve Kurtuluş Savaşı’nda cephelerde ağır kayıplar verilmesiyle erkek nüfusun azalmış olmasıdır.

Tablo 2-1 İlk Nüfus Sayımından 1950 Yılına Kadar Erkek-Kadın Nüfusu ve Toplam Nüfus, (www.tuik.gov.tr)

Şehir		1927	1935	1940	1945	1950 *
Nüfusu	Toplam	3 305 879	3 802 642	4 346 249	4 687 102	5 244 337
	Erkek	1 710 482	1 969 968	2 332 558	2 503 342	2 817 318
	Kadın	1 595 397	1 832 674	2 013 691	2 183 760	2 427 019
Köy nüfusu	Toplam	10 342 391	12 355 376	13 474 701	14 103 072	15 702 851
	Erkek	4 853 397	5 966 802	6 566 354	6 943 238	7 755 239
	Kadın	5 488 994	6 388 574	6 908 347	7 159 834	7 947 612
Toplam	Toplam	13 648 270	16 158 018	17 820 950	18 790 174	20 947 188
	Erkek	6 563 879	7 936 770	8 898 912	9 446 580	10 572 557
	Kadın	7 084 391	8 221 248	8 922 038	9 343 594	10 374 631

* 1950 Yılı Erkek-Kadın Oranları Tahminidir

1935 yılında ise Cumhuriyet’in ikinci nüfus sayımı yapılmıştır. Bu dönemde Tablo 2-1’de de görüldüğü gibi nüfusta yaklaşık 2,5 milyonluk artış olmuştur. Bu dönemde kırsal nüfus oranı Cumhuriyet tarihinin en üst düzeyine ulaşarak ülke nüfusu toplamının %76,4’ünü oluşturmuştur. Ayrıca bu dönemde kadın nüfus oranı 1927’ye nazaran oransal olarak düşüş gösterse de erkek nüfusa karşı üstünlüğünü korumaya devam etmiştir. 1940, 1945, 1950 sayımlarında ise kırsal kesim nüfusu, ortalama %1 gerileyerek tekrar %75 seviyelerine gelmiştir. 1950 döneminde, Tablo

2-1’de görüldüğü üzere toplam nüfus 1927 nüfus sayımına göre 7,3 milyon civarında artış göstermiştir.

Tablo 2-2’de görüldüğü üzere 1940 ve 1945 yıllarında nüfus artış oranları önceki iki döneme göre düşüş göstermiştir. Bu dönemde nüfus artış hızının yavaşlamasının sebebi olarak, 2. Dünya Savaşı’nın çıkmış olması ve Türkiye’ye yönelik tehdit durumunda tedbir almak amacıyla asker alımlarının artırılması gösterilebilir. Uzun askerlik dönemi sebebiyle nüfus artış oranı 1935 dönemine göre yaklaşık %50 düşüş göstermiştir.

Tablo 2-2 Türkiye’de Sayım Yıllarına Göre Nüfus ve Çeşitli Veriler, (www.tuik.gov.tr)

Sayım Yılı	Nüfus	Yıllık Nüfus Artış Hızı	İl Sayısı	İlçe Sayısı	Köy-Bucak Sayısı	Nüfus Yoğunluğu
1927	13 648 270	--	63	328	40.600	18
1935	16 158 018	21,1	57	356	34.876	21
1940	17 820 950	19,59	63	370	34.024	23
1945	18 790 174	10,59	63	396	34.063	24
1950	20 947 188	21,73	63	422	34.252	27
1955	24 064 763	27,75	66	493	34.787	31
1960	27 754 820	28,53	67	570	35.441	36
1965	31 391 421	24,62	67	571	35.638	41
1970	35 605 176	25,19	67	572	35.995	46
1975	40 347 719	25	67	572	36.115	52
1980	44 736 957	20,65	67	572	36.155	58
1985	50 664 458	24,88	67	580	36.031	65
1990	56 473 035	21,71	73	829	36.223	73
2000	67 803 927	18,28	81	850	37.366	88

1950 ve öncesi dönemlerde yeni kurulan rejime karşı ve farklı sebeplerden ülke içinde çeşitli isyan olayları çıkmış yeni kurulan Cumhuriyet’te büyük sorunlar yaşanmasına neden olmuştur. Çıkan bu isyanların önlenmesi amacıyla, isyan çıkaran bazı aşiretler zorunlu göçe tabi tutulmuş daha önce meclis tarafından belirlenen yerlere göç ettirilmesi sağlanmıştır. Bu kapsamda 2884 ve 2510 sayılı kanunlar çıkartılmış ve bölgesel dağıtımı düzeltme görevini İçişleri Bakanlığı’na veren 2510 sayılı kanun kapsamında, Tunceli, Erzincan, Siirt, Bitlis, Bingöl, Van, Diyarbakır, Ağrı, Muş, Erzurum, Elazığ, Kars, Malatya, Mardin illerinden isyanlarla ilişkili olarak Kürt kökenli 5.074 ailede yaşayan 25.831 kişi devlet tarafından başta İç

Anadolu olmak üzere Ege, Marmara ve Trakya gibi birçok bölgeye dağıtılarak yerleştirilmiştir (Tekeli, 1990: 64).

İstatistikî verilere göre, 1927 yılında 100 bini aşkın nüfusa sahip şehir sayısı iki olurken, 1950 yılında ise sadece beş şehrin nüfusu 100 binden yüksektir. Ancak söz konusu durum zamanla değişmeye başlamıştır. Özellikle 1945 ile 1950 yılları arası dönemde Türkiye'deki doğal nüfus artış hızında ciddi bir yükselme söz konusu olmuştur. Bu durumun temel nedenleri olarak, küçük toprak sahibi köylüleri arazilerini genişletme arzularına bağlı olarak işgücü oluşturacak çocuklarını artırmaya yöneltmesi; Marshall Planı'nı takip eden dönemde kırsal alanlara daha geniş çapta tıbbi yardımın sağlanması ve bebek/çocuk ve doğum esnasındaki ölüm oranındaki görülen azalma gibi nedenler sayılabilir (Vergin, 1986: 28-29). Fakat bu gelişmelere rağmen anılan dönemde kayda değer bir iç göç hareketine rastlanmamaktadır.

2.2.1.2. 1950-1980 Yılları Arası İç Göç

Türkiye Cumhuriyeti kurulduğundan bu yana gerek iç göç, gerekse dış göç kavramına yabancı olmamıştır, ancak bu duruma rağmen iç göçün miladı, 1950'li yıllar olmuştur. 1950'li yıllar Türkiye'nin sosyal, ekonomik ve toplumsal olarak değişmeye başladığı yıllar olup ülkede çeşitli açılardan değişimin derin etkilerinin hissedilmeye başladığı ve etkilerinin günümüze kadar sürdüğü dönemin başlangıcı niteliğindedir. Bu dönem daha çok ülkenin geri kalmış bölge ve kentlerinden gelişmiş ve göreceli olarak daha iyi yaşam koşullarının olduğu bölge ve kentlere yöneldiği, yani köylerden kentlere doğru olan göçün başladığı, en yüksek oranlara ulaştığı ve sonra yavaşladığı dönem olmuştur (Durugönül, 1997: 97, İçduygu ve Ünalın, 1997: 25). Yoğun göç hareketleri döneminin başlangıç noktası olan 1950'li yıllardan önceki beş yılda 1945 ile 1950 yılları arasında köyden kente yapılan net iç göç 214 bindir. Fakat bundan sonraki beş yıllık dönem yani, 1950 ile 1955 yılları arası dönemde, bu rakam 904 bine çıkmıştır. 1960-1965 yılları arası ise göç edenler yaklaşık 2 milyona yükselmiştir (www.tuik.gov.tr, Akşit, 1998: 22-37).

Türkiye’de baş gösteren bu göç dalgası bir anlamda dış etkenlerin tetiklemesiyle gerçekleşmiştir. Dünya yeni bir savaştan çıkmış ve yeni bir dünya düzeni kurulması için adımlar atılmıştır. Bunlardan Türkiye’deki göç açısından en önemlisi komünizmin yayılmasını önlemek için ABD Başkanı Truman tarafından 1947’de hayata geçirilen yandaş kazanma politikası olan Marshall yardımlarıdır. ABD, Marshall yardımı kapsamında Türkiye’ye 100 milyon dolar yardım yapmıştır. 4 Temmuz 1948’te Türkiye ve ABD arasında imzalanan Ekonomik İşbirliği Anlaşması ile Marshall Planı uygulanmaya başlanmıştır (İçduygu vd. 2014: 177) Plan kapsamında mali yardım dışında bazı sosyal yardımlarda yapılmıştır. Yapılan bu yardımlar özellikle sağlık konusunda olup, ölüm oranlarında düşüş olmasını sağlamıştır.

Bu dönemde Marshall Planı’nın etkisiyle tarımda makineleşme eğilimleri de belirlemeye başlamıştır ve bu durum giderek artmıştır. 1948 yıllarından sonraki dönemde Marshall Planı’nın uygulanmasıyla ülkedeki traktör sayısı 1948’de 1.750’den 1954’te 40.000’e; 1963 yılından sonra ülke içinde büyük ölçüde montaj olsa da traktör üretimine başlanması ile bu dönemde traktör sayısı 100.000’e erişmiştir (İçduygu, 2014: 178, Yalçın, 2004: 210, McDowall, 2004: 530).

1927 yılında tarım sektöründeki istihdam oranı %81 olarak gerçekleşmişken 1950’de %78’e, 1955’de %77,4’e gerilemiştir. Bu oranların düşüşün temelindeki etmenler tarımda makineleşme olup, makineleşmenin artmasıyla gerilemeye devam etmiş ve 1970’de tarım sektöründeki istihdam %66,6’ya, 1980’de %60,6’ya, 2000’de ise %48,4’e gerilemiştir. Bu yıllarda sanayi sektöründeki istihdam da göreceli olarak artmıştır. 1927’de %9 iken 1950’de %10’a çıkmış, 1955’de bir düşüş yaşayarak %8’e geriledikten sonra, 1970’de %11,7, 1980’de %15,7, 2000’de ise %17,9’a yükselmiştir. Hizmetler sektöründeki istihdam oranı da 1955 yılı haricinde sürekli yükselmiştir. 1927 yılında %10 olan hizmetler sektöründeki istihdam oranı 1950’de %12’ye, 1970’de %20,8’e, 1990’da %27,9’a ve 2000 yılında %33,5’e yükselmiştir (Tümtaş, 2007: 45).

Marshall Planı’nında yer alan yardımlar ülkede birçok açıdan dönüşüm başlatan bir mali yardım olmuş ve ulaşım alanında da gelişimi tetiklemiştir. İletici

faktör olarak nitelenen karayolunun gelişimi bu dönemlerde artış göstermiştir. 1947 yılında ülkede toplam asfalt yol uzunluğu 12 bin kilometre ve bütün ülkede kullanılan yolcu otobüsü sayısı 2 bin civarında iken 1960 yılında bu rakamlar ciddi oranda artış göstermiş ve asfalt yol uzunluğu 40 bin kilometreye ve otobüs sayısı ise 11 bine çıkmıştır (Tümtaş, 2007: 41).

Sanayileşmiş batı toplumlarında görülen göç hareketleri genellikle işgücü talebi ile ilgili iken, Türkiye’de bu durum daha çok tarımsal kesimde görülen makineleşmenin neden olduğu işsizlikten kaynaklanmaktadır (Bağlı, 2005: 221). Bu dönemde göçe ivme veren etkenler arasında tarımdaki düşük üretkenlik ve kırsal alandaki artan işsizliğin yanı sıra hızlı nüfus artışı ve eğitim sorunları da sayılabilir. 1950 yılından itibaren kentlerde nüfus artış hızı büyük oranlarda artmış, buna karşı kırdaki nüfus artış hızı da gittikçe düşmüştür. Önceki dönemlerde kırsal alanda %21 dolayında gerçekleşen yıllık nüfus artış hızı %17,4’e gerilemiş, kentte ise %22,5’ten, %55,7’ye çıkmıştır. 1950 ile 1960’lı yıllar arası kent nüfusu ülke nüfusuna oranla %80’e yakın oranda artış göstermiştir (İçduygu ve Sirkeci, 1999: 251, Osmay, 1999: 143).

1950’li yılların ardından Türkiye’nin köylerinde başlayan bu göç hareketi 1960’larda da devam etmiştir. Özellikle 1965 ve 1970 arası kırsaldan göç en yüksek düzeyine ulaşmıştır. Dönem itibariyle özellikle kırdaki yol, su, elektrik, eğitim gibi hizmetlerden yararlanma seviyesinin son derece düşük olduğu görülmektedir. Her ne kadar anılan dönemin sonlarına doğru kırdaki insanların hizmete ulaşma seviyesinde artış olsa da bu durum bile kırdaki itici faktörleri ortadan kaldırmamıştır (Kurt, 2003: 71, Osmay, 1999: 143).

1950’lerden itibaren gecekondulaşma da ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu dönemde 50 binden fazla gecekondu ve bu gecekonduarda yaşayan 240 bin kişilik nüfus mevcut olup, 1960 yılında 240 bin gecekonduya ve 1 milyon 200 bin kişilik gecekondu nüfusuna ulaşılmıştır (İçduygu ve Sirkeci, 1999: 251). 1965’te gecekondu sayısı 430 bine, gecekondu nüfusu ise 2 milyon 150 bine yükselmiştir (Keleş, 1996: 386).

Bu dönemde, sanayi kesiminin işgücü ihtiyacı, kırsal alanlardan göç eden büyük bir işgücü potansiyeli ile desteklenmiştir. Fakat kentsel alanlar bu yoğun göç dalgasıyla oluşan yüksek konut talebi ve diğer kentsel altyapı ihtiyaçlarına cevap verememiş ve kentsel ihtiyaçlarda aksamalara neden olmuştur. Ayrıca kırsal alanlardan gelen bu yoğun işgücünü istihdam edecek sanayide aynı hızda gelişme gösterememiştir. Sonuç olarak, gecekondularda yaşayan ve alt gelir kesimi içinde geçimini sağlamaya gayret eden bir göçmen kitlesi, kent nüfusunun ağırlıklı bir parçası haline gelmiştir. Bu göçmen kitlesi, oluşan göç ağları ile birlikte göç dalgalarının devamlılığına neden olmuştur (İçduygu ve Ünalın, 1997: 44).

Cumhuriyet tarihinin en yüksek düzeydeki kentleşme ve göç oranlarının gerçekleştiği bu dönemde, iç göç hareketleri başta İstanbul olmak üzere; Ankara, İzmir, Mersin, Gaziantep, Bursa, Adana, Sakarya, İzmit gibi illere olmuştur. Göç veren iller ise özellikle Sivas, Kars, Kastamonu, Trabzon, Rize, Giresun, Çorum, Malatya gibi iller olmuştur (İçduygu ve Sirkeci, 1999: 252).

2.2.1.3. 1980 Sonrası İç Göçler

1980’li yılların başlangıcıyla tüm dünyada ve Türkiye’de köklü bir değişim ve dönüşüm sürecine girilmiştir. Neo-liberal döneme geçiş anlamına gelen bu süreç, Türkiye’nin siyasal, sosyal ve hukuksal tarihinde yeni bir sayfa açılması yanında Türkiye’deki kentleşme ve göç süreci için de yeni bir sayfa açılması anlamı taşımaktadır (Doğan, 2001: 98).

1980 dönemi nüfus sayımında daha önceki dönemlerde olduğu gibi göç edenlerin oranı yüksek düzeyde gerçekleşmiş olup bunun yanında kent nüfusunun oranı toplam nüfus içindeki payını arttırmıştır. Bu dönemde Tablo 2-3’de de görüldüğü üzere toplam nüfus 44.736.937’ye, kent nüfusu ise toplam nüfus içinde %43,91’e yükselmiştir.

Tablo 2-3 Sayım Yıllarına Göre Nüfus ve Kent-Kır Oranları (www.tuik.gov.tr)

Sayım Yılı	Toplam Nüfus	Şehir Nüfusu	Oran	Köy Nüfusu	Oran
1927	13 648 270	3 305 879	24,22	10 342 391	75,78
1935	16 158 018	3 802 642	23,53	12 355 376	76,47
1940	17 820 950	4 346 249	24,39	13 474 701	75,61
1945	18 790 174	4 687 102	24,94	14 103 072	75,06
1950	20 947 188	5 244 337	25,04	15 702 851	74,96
1955	24 064 763	6 927 343	28,79	17 137 420	71,21
1960	27 754 820	8 859 731	31,92	18 895 089	68,08
1965	31 391 421	10 805 817	34,42	20 585 604	65,58
1970	35 605 176	13 691 101	38,45	21 914 075	61,55
1975	40 347 719	16 869 068	41,81	23 478 651	58,19
1980	44 736 957	19 645 007	43,91	25 091 950	56,09
1985	50 664 458	26 865 757	53,03	23 798 701	46,97
1990	56 473 035	33 326 351	59,01	23 146 684	40,99
2000	67 803 927	44 006 274	64,90	23 797 653	35,10

1965-2000 dönemlerinde göçlerin toplam nüfus içindeki payının değişimi incelendiğinde, yılda 2,7 ile 4,8 milyon kişinin göç ettiği gözlenmiş olup, bu dönemde toplamda 21 milyon civarında kişinin göç ettiği tespit edilmiştir. 1965-1970 yılları arasında her yüz kişiden 10,7'si iller arasında göç etmiş, zaman içinde göç hızlarında azalmalar gözlenmiştir. Göç oranı, 1980-1985 döneminde %6,5'e kadar düşmüştür. Bu sayı, 1985 ile 1990 yılları arasındaki dönemde %25'lik bir artış göstererek %8,1'e ulaşmıştır. 1995-2000 döneminde ise her yüz kişiden 7,9'unun iller arasında göç ettiği gözlenmiştir (Yamak ve Yamak, 1999: 29, Kocaman, 2008: 17).

Tablo 2-4'de 1975-2000 yılları arasında göç edenlerin, göç ettikleri yerlere göre oranları gösterilmiştir. Buna göre 1975-1980 döneminde göç edenlerin toplam %48,9'u şehirden şehre göç etmişken, sonraki dönemlerde şehirden şehre göç edenlerin oranı yükselmiş ve 1980-1985 döneminde %56,1, 1985-1990 döneminde %62,1 olarak gerçekleşmiştir. 1995-2000 döneminde şehirden şehre göç oranında düşüş gözlenmiş, göçlerin %57,8'i şehirden şehre olmuştur. Köyden şehre göçlerin oranı anılan dönemler arasında genelde yakın bir seyir izlemiş olup, 1975-1980

döneminde göç edenlerin %17'si, 1980-1985 döneminde göç edenlerin %22,5'i 1985-1990 döneminde göç edenlerin %17,9'u ve 1995-2000 döneminde göç edenlerin %17,4'ü köyden şehre göç etmiştir.

Tablo 2-4 Yerleşim Yerlerine Göre Göç Eden Nüfus, 1975-2000 (www.tuik.gov.tr, Kocaman, 2008: 18)

Yerleşim Yeri/Yıllar	1975-1980	1980-1985	1985-1990	1995-2000
Toplam	3 584 421	3 819 910	5 402 690	6 692 263
Şehirden şehre	1 752 817	2 146 110	3 359 357	3 867 979
%	48,90	56,18	62,18	57,80
Köyden şehre	610 067	860 438	969 871	1 168 285
%	17,02	22,53	17,95	17,46
Şehirden köye	692 828	490 653	680 527	1 342 518
%	19,33	12,84	12,60	20,06
Köyden köye	528 709	322 709	392 935	313 481
%	14,75	8,45	7,27	4,68

1980'li yıllardan itibaren göçlerin kent ağırlıklı bir yapıya dönüşmesinin nedenlerinin arasında; eğitim örgütlenmesinin genel anlamda kentsel alanlarda bulunması, kamu kesiminin ekonomi politikaları ve yatırımı özendirici politikaları nedeniyle köyle kent arasında ara engellerin oluşması ve aşamalı göçün başlaması, ülkede göç veren illerdeki ve bölgelerdeki kentsel yapıların gelişmişlik açısından kırsal nitelik taşıması, nüfusu düşük kentsel yerleşimlerdeki yatırımcıların bu mekânlardaki paranın dönüş hızını yetersiz bulmaları gibi nedenlerle yaşadıkları merkezlerdekinden daha iyi koşulları değerlendirme gibi etkenler sayılabilir (Peker, 1999: 297, Akt: Özdemir, 2008: 72).

1975-2000 arasında gerçekleşen net göç oranı ve göç rakamları Ek A.1'de gösterilmiştir. 1975-1980 arası döneme bakıldığında net göç alan şehirler arasında ilk sırada 288.653 net göç alan İstanbul'un yer aldığı görülmektedir. İstanbul'un bu dönem içinde aldığı net göç oranı %73,4 olarak gerçekleşmiş ve oransal olarak 3. sırada yer almıştır. Bu dönemde İstanbul'dan sonra net göç bakımından en çok net göç alan şehir İzmir olmuştur. İzmir, 119.896 net göç almış ve bu net göç rakamı oransal olarak %73,7'ye tekabül etmektedir. Bu açıdan da İstanbul'u geride bırakarak oransal olarak 2. sırada en çok net göç alan şehir olmuştur. İzmir'in ardından en çok net göç alan şehir 58.720 net göç alan Bursa olmuştur. Bursa,

%61'lik net göç oranıyla, oransal olarak da en çok net göç alan şehirler arasında 4. sırada yer almıştır. Bursa'nın ardından en çok net göç alan 4. şehir Kocaeli olmuştur. Kocaeli bu dönemde 53.640 net göç almıştır. Oransal olarak ise %112,9 net göç oranıyla 1. sırada yer almıştır. Aynı dönemde, en çok net göç veren şehir 70.872 net göç veren Kars olmuştur. Kars, %113,1 net göç vermiş ve oransal olarak da göç veren şehirler içerisinde 1. sırada yer almıştır. Verdiği 50.302 net göçle Sivas göç veren şehirler sıralamasında 2. sırada yer almıştır. Bu net göç rakamı, oransal olarak %75,4'e tekabül etmektedir. Verdiği 46.093 net göçle Erzurum, göç veren şehirler sıralamasında 3. sırada yer almıştır. Erzurum'un net göç oranı ise %66,3 gibi yüksek bir oranda gerçekleşmiştir. Verdiği 35.253 net göçle Şanlıurfa 4. sırada yer almıştır. Şanlıurfa'nın net göç oranı %60,1 olarak gerçekleşmiştir. Rakamsal olarak en çok net göç verenlerin yanında, oransal olarak en çok net göç verenleri de sayacak olursak, Kars'ın ardından %93,7 net göç oranı ve 13.318 net göç ile Tunceli gelmektedir. 3. sırada %86,2 net göç oranı ve 21.762 net göç ile Gümüşhane yer alırken, 4. sırada %81,9 göç oranı ve 17.653 net göç ile Bitlis yer almaktadır. Yine bu dönemde en az net göç alan şehir 383 net göç alan Kütahya olurken, en az net göç veren şehir 394 net göç veren Bilecik olmuştur.

1980-1985 dönemi incelendiğinde, bir önceki dönemde olduğu gibi en çok göç alan şehrin 297.598 net göç alan İstanbul olduğu görülmektedir. İstanbul, ayrıca %60,5 net göç oranıyla, oransal olarak 2. sırada yer almaktadır. Alınan net göç bakımından 2. sırada 82.173 net göçle İzmir yer almaktadır. İzmir, %41,9 net göç oranıyla da 4. sırada yer almaktadır. 3. sırada ise 49.593 net göçle İçel (Mersin) yer almaktadır. Ayrıca, %56,5 net göç oranıyla da İçel 3. sırada yer almaktadır. 47.434 net göç alan Bursa 4. sırada yer almıştır. Bursa'nın net göç oranı %41,1 olarak gerçekleşmiştir. Net göç oranı bakımından %67 net göç oranıyla Kocaeli 1. sırada yer almıştır. Yine bu dönemde, net göç veren şehirler sıralamasına bakıldığında, 50.426 net göç veren Kars ilk sırada yer almıştır. Kars, bu net göç yanında %77,9 net göç oranıyla 2. sırada yer almıştır. Verdiği net göç bakımından 2. sırada 48.745 net göç veren Erzurum yer almıştır. Erzurum, bu net göç yanında %64,8 net göç oranıyla 3. sırada yer almıştır. Verdiği net göç bakımından 3. sırada 37.687 net göç veren Sivas yer almaktadır. Sivas, bu net göçün yanında %54,6 net göç oranıyla 4.

sırada yer almaktadır. Verdiği 25.496 net göçle 4. sırada Trabzon yer almaktadır. Net göç oranı %35,6 olan Trabzon net göç oranı bakımından orta sıralarda yer almaktadır. En çok göç veren şehirler arasında olmasa da oransal olarak 1. sırada yer alan şehir, 17.797 net göç veren ve %123,9 net göç oranına sahip Tunceli olmuştur. Bu dönemde en az net göç veren ilin 1052 net göç veren Hakkâri, en az net göç alan ilin ise 37 net göç alan Kütahya olduğu görülmektedir.

1985-1990 dönemine bakıldığında diğer dönemlerde olduğu gibi ilk sırada İstanbul yer almaktadır. İstanbul, bu dönemde 656.677 net göç almıştır. Bu net göçün yanında %107,6 net göç oranıyla, oransal olarak en çok göç alan şehirler arasında 2. sırada yer almaktadır. Aldığı 146.208 net göçle İstanbul'un ardından, İzmir gelmektedir. 2. sırada İzmir yer almasına rağmen, İzmir ve İstanbul arasında 4 kat gibi ciddi bir net göç farkı bulunmektedir. İzmir, net göç oranı bakımından %63,8 net göç oranıyla 5. sırada yer almaktadır. Aldığı 83.641 net göçle 3. sırada Bursa gelmektedir. Bursa'nın net göç oranı %61,6 olup bu göç oranıyla 6. sırada yer almıştır. 4. sırada ise 83.262 net göç alan Kocaeli gelmektedir. Kocaeli'nin net göç oranı %108,2 olarak gerçekleşmiş ve net göç oranı bakımında 1. sırada yer almıştır. Aldığı 82.737 net göç ve %89,7 net göç oranıyla, oransal olarak 3. sırada Antalya yer almıştır. Aldığı 74.717 net göç ve %68,3 net göç oranıyla, oransal olarak 4. sırada İçel yer almıştır. Bu dönemde verdiği net göç bakımından 1. sırada Kars yer almaktadır. Kars bu dönemde, 105.025 net göç vererek rakamsal olarak da, %163, net göç vererek, oransal olarak da 1. sırada yer almaktadır. Erzurum ise verdiği 88.298 net göçle, göç veren iller içerisinde 2. sırada yer almaktadır. %113,2 net göç veren Erzurum, oransal olarak 6. sırada yer almıştır. Verdiği 76.451 net göçle Erzurum'un ardından 3. sırada Sivas gelmektedir. Sivas'ın verdiği net göç oranı ise %105,8 olarak gerçekleşmiş ve bu net göç oranıyla neredeyse göç veren şehirler arasında orta sıralarda yer almıştır. Trabzon ise verdiği 51.495 net göçle 4. sırada yer almaktadır. Trabzon %67,9 oranında net göç vererek oransal olarak orta sıralarda yer almaktadır. Oransal olarak en çok net göç veren şehirler sıralamasında 2. sırada 20.332 ve %153,8 net göç veren Tunceli gelmektedir. 3. sırada ise 31.311 ve %140,7 net göç veren Siirt gelmektedir. 4. sırada ise 22.305 ve %135,3 net göç

veren Gümüşhane gelmektedir. Bu dönemde, en az net göç veren şehir 481 net göç veren Gaziantep, en az net göç alan şehir ise 570 net göç alan Uşak olmuştur.

1995-2000 dönemine bakıldığında diğer dönemlerdekine benzer bir tablonun ortaya çıktığı görülmektedir. En çok göç alan şehirler içerisinde ilk sırada 407.448 net göçle İstanbul yer almaktadır. İstanbul %46,1 net göç oranı ile göç alan şehirler arasında oransal olarak 5. sırada yer almıştır. İstanbul'un ardından en çok göç alan şehir 120.375 net göç alan İzmir olmuştur. İzmir, %39,9 net göç oranıyla oransal olarak göç alan şehirler arasında 7. sırada yer almıştır. Aldığı 90.884 net göçle Ankara en çok göç alan şehirler arasında 3. sırada yer almıştır. Ankara aldığı %25,6 net göç oranıyla, net göç alan şehirler arasında orta sıralarda yer almıştır. Ankara'dan sonra küçük bir farkla 90.457 net göç alan Antalya, en çok göç alan iller arasında 4. sırada yer almıştır. Antalya %64,3 net göç oranıyla, oransal olarak en çok göç alan şehirler arasında 3. sırada yer almıştır. Bu dönemde oransal olarak en çok göç alan şehirler içinde aldığı 51.335 ve %96,8 net göçle Tekirdağ ilk sırada gelmektedir. Oransal olarak en çok net göç alan şehirler arasında 2. sırada 42.921 ve %70,2 net göç oranıyla Muğla gelmektedir. 4. sırada ise aldığı 10.105 ve %57,9 net göçle Bilecik yer almaktadır. Bu dönemde rakamsal olarak en çok net göç veren şehirlerin başında 51.644 net göçle Samsun gelmektedir. Samsun %45,5 net göç oranıyla göç veren şehirler içinde oransal olarak orta sıralarda yer almıştır. 49.312 net göç veren Şanlıurfa 2. sırada gelmektedir. Şanlıurfa %38,9 net göç vererek oransal olarak net göç veren şehirler arasında orta sıralarda yer almıştır. Diyarbakır verdiği 48.064 net göçle, net göç veren şehirler içinde 3. sırada yer almıştır. Diyarbakır %40 net göç vererek oransal olarak net göç veren şehirler arasında orta sıralarda yer almıştır. 4. sırada verdiği 46.491 net göçle Erzurum yer almaktadır. Erzurum %54,8 net göç vererek oransal olarak göç veren şehirler arasında orta sıralarda yer almıştır. Oransal olarak en çok göç veren şehirlerin başında verdiği 13.526 ve %106,7 net göçle Ardahan gelmektedir. 2. sırada ise verdiği 15.658 ve %86,8 net göçle Bartın gelmektedir. 3. sırada verdiği 16.387 ve %75,7 net göçle Sinop gelmektedir. 4. sırada 17.062 ve %75,1 net göçle Siirt gelmektedir. Bu dönemde en az net göç alan şehir 211 net göç alan Kocaeli, en az net göç veren şehir 699 net göç veren Niğde olmuştur.

Ek A.2'de görüldüğü üzere Türkiye'nin 2008 yılı içerisinde toplam nüfusu 71.517.100 kişiye ulaşmıştır. 2008 yılında Türkiye içinde toplam 2.273.492 kişi yer değiştirmiş olup bu rakam Türkiye nüfusunun yaklaşık %3,1'ine tekabül etmektedir. 2008 yılında Antalya 36.225 net göç almıştır. İncelenen yıllar içerisinde ilk defa İstanbul'dan farklı bir şehir en çok net göç alan şehir olmuştur. 2008 yılında en çok net göç veren şehir, önceki dönemlerde de büyük oranlarda göç veren Erzurum olmuştur. Erzurum bu dönemde 24.586 net göç vermiştir. 2008 yılında en az net göç alan şehir 208 net göç alan Gümüşhane olurken, en az net göç veren şehir 106 net göç veren Karabük olmuştur.

Ek A.3'de görüldüğü üzere Türkiye'nin 2009 yılı içerisinde toplam nüfusu 72.561.512 kişi olmuştur. 2009 yılında Türkiye içinde toplam 2.236.981 kişi yer değiştirmiş olup bu rakam Türkiye nüfusunun yaklaşık %3'üne tekabül etmektedir. 2009 yılında en çok net göç alan şehir unvanını Antalya'ya veren İstanbul, 2009 yılında 39.481 net göç alarak, tekrar en çok net göç alan şehir olmuştur. 2009 yılında en çok net göç veren şehir, 22.012 net göç veren Mardin olmuştur. 2009 yılında en az net göç veren şehir 424 net göç veren Adana, en az net göç alan şehir ise 4 net göç alan Sinop olmuştur.

Ek A.4'de görüldüğü üzere, Türkiye'nin 2010 yılı içerisinde toplam nüfusu 73.722.988 kişi olmuştur. 2010 yılında Türkiye içinde toplam 2.360.079 kişi yer değiştirmiş olup bu rakam Türkiye nüfusunun yaklaşık %3,2'sine tekabül etmektedir. 2010 yılında en çok net göç alan şehir 102.583 net göç alan, İstanbul olmuştur. En çok net göç veren şehir ise 15.565 net göç veren Tokat olmuştur. 2010 yılında en az net göç alan şehir 48 net göç alan Aydın, en az net göç veren şehir ise 52 net göç veren Bolu olmuştur.

Ek A.5'de görüldüğü üzere, Türkiye'nin 2011 yılı içerisinde toplam nüfusu 74.724.269 kişi olmuştur. 2011 yılında, Türkiye içinde toplam 2.240.181 kişi yer değiştirmiş olup bu rakam Türkiye nüfusunun yaklaşık %3'üne tekabül etmektedir. Bu dönemde çoğu dönemde olduğu gibi en çok net göç alan şehir İstanbul olmuştur. İstanbul, 2011 yılında 121.782 gibi yüksek bir düzeyde net göç almıştır. 2011 yılında Van'da gerçekleşen depremin etkisiyle, Van 48.858 net göç vererek en çok net göç

veren şehir olmuştur. 2011 yılında Artvin'den, 7948 kişi göç etmiş, 7948 kişi Artvin'e göç etmiştir. Bu şekilde Artvin'in 2011 yılında net göç oranı ve net göç rakamı 0 olarak gerçekleşmiştir. Aynı sene içerisinde en az net göç alan il 150 net göç alan Kırklareli olurken, en az net göç veren il 2 net göç veren Rize olmuştur.

Ek A.6'da görüldüğü üzere Türkiye'nin 2012 yılı içerisinde toplam nüfusu 75.671.216 kişi olmuştur. 2012 yılında Türkiye içinde toplam 2.317.814 kişi yer değiştirmiş olup bu rakam Türkiye nüfusunun yaklaşık %3'üne tekabül etmektedir. İstanbul bu dönem 30.461 net göç alarak en çok net göç alan şehir olmaya devam etmiştir. 2012 yılında en çok net göç veren şehir 16.786 net göç veren Diyarbakır olmuştur. 2012 yılında en az net göç alan şehir 125 net göç alan Karaman olurken, en az net göç veren şehir 136 net göç veren Kırıkkale olmuştur.

Türkiye'de 2008-2012 yılları arasındaki 5 yıllık dönemde, Türkiye nüfusunun yaklaşık %15,3'ü göç etmiştir. Bu durumda Türkiye'deki her 6-7 kişiden birinin son 5 yılda şehirler arasında göç ettiği söylenebilir. 1975 yılından itibaren yapılan bütün nüfus sayımları¹ sonucunda Türkiye'de en çok net göç alan 5 şehir Tablo 2-5'de, en çok net göç veren 5 şehir ise Tablo 2-6'da gösterilmiştir.

Tablo 2-5 1975-2012 Yılları Arası En Çok Göç Alan Şehirler (www.tuik.gov.tr)

Sıra	Şehir	Aldığı Toplam Net Göç
1	İstanbul	1 971 358
2	İzmir	553 047
3	Ankara	440 451
4	Bursa	358 402
5	Antalya	341 768

¹ 2012 yılı dahil, 2012 yılına kadar nüfus sayımları dikkate alınmıştır.

Tablo 2-6 1975-2012 Yılları Arası En Çok Göç Veren Şehirler (www.tuik.gov.tr)

Sıra	Şehir	Verdiği Toplam Net Göç
1	Erzurum	292 044
2	Kars	279 109
3	Sivas	238 083
4	Mardin	178 579
5	Diyarbakır	173 301

İstanbul 1975'den 2012 yılına kadar toplam 1.971.358 net göç alarak 2012 yılı itibariyle yapılan nüfus sayımına göre 74 ilin toplam nüfusundan fazla göç almıştır. En çok net göç alan illerden ilk 4'ü 2012 ADNKS'ye göre nüfus açısından en büyük 4 şehri olma özelliği taşımaktadır. En çok göç net göç veren iller ise genel olarak Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nde yer almaktadır. 1975'ten 2012 yılına kadar yapılan nüfus sayımlarına 292.044 net göç veren Erzurum'un 1975'ten günümüze kadar verdiği net göç, 2012 ADNKS'ye göre mevcut nüfusunun %37,5'ini oluşturmaktadır. Bu da 1975'ten günümüze kadar yaklaşık her üç Erzurumludan birinin göç ettiğini anlamını taşımaktadır.

Türkiye'de 2008-2012 yılları arasında İBBS Düzey 2'de gerçekleşen bölgesel net iç göçler ise Tablo 2-7'de gösterilmiştir. 26 bölgeden; 2008 ve 2009 yılında 11'i, 2010 ve 2011 yılında 9'u 2012 yılında 13'ü net göç alırken geri kalan bölgeler net göç vermiştir. 5 yıllık dönem içerisinde 9 bölge sürekli olarak net göç almış, 12 bölge ise sürekli olarak net göç vermiştir.

Bu 5 yılın toplamında en çok net göç alan ilk 3 bölge sırasıyla İstanbul (320.982-TR10), Ankara (193.926-TR51) ve Antalya, Isparta, Burdur (131.132-TR61) bölgeleri olurken en fazla net göç veren ilk üç bölge Van, Muş, Bitlis, Hakkâri (156.046-TRB2), Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan (116.347-TRA2) ve Samsun, Tokat, Çorum, Amasya (111.281-TR83) bölgeleri olmuştur.

Tablo 2-7 İBBS Düzey 2'deki Bölgelerin Yıllar İtibariyle Aldığı Net Göç Rakamları (www.tuik.gov.tr)

Bölge Kodu	Bölge Adı	2008	2009	2010	2011	2012
TR10	İstanbul	26.675	39.481	102.583	121.782	30.461
TR21	Tekirdağ, Edirne, Kırklareli	21.652	9.979	11.819	13.701	16.567
TR22	Balıkesir, Çanakkale	8.422	2.594	2.780	2.160	8.485
TR31	İzmir	27.248	26.873	11.480	8.944	9.850
TR32	Aydın, Denizli, Muğla	20.347	1.074	4.722	6.427	10.155
TR33	Manisa, Afyonkarahisar, Kütahya, Uşak	-12.903	-11.384	-15.247	-14.146	5.350
TR41	Bursa, Eskişehir, Bilecik	44.768	19.400	20.488	23.458	15.549
TR42	Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova	37.393	23.170	17.091	19.366	21.541
TR51	Ankara	30.562	37.079	49.405	54.479	22.401
TR52	Konya, Karaman	-10.499	-5.535	-10.277	-4.171	3.793
TR61	Antalya, Isparta, Burdur	37.077	19.360	22.542	23.073	29.080
TR62	Adana, Mersin	-16.157	-1.256	-5.615	-15.181	-20.169
TR63	Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye	-1.471	-13.314	-11.448	-19.689	-19.435
TR71	Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir	-9.377	-8.205	-20.757	-17.561	-3.808
TR72	Kayseri, Sivas, Yozgat	-24.922	-10.965	-13.867	-16.317	-12.054
TR81	Zonguldak, Karabük, Bartın	96	-4.712	-8.382	-9.722	-3.527
TR82	Kastamonu, Çankırı, Sinop	2.667	6.816	-6.973	-4.777	4.754
TR83	Samsun, Tokat, Çorum, Amasya	-22.292	-12.946	-35.365	-25.058	-15.620
TR90	Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane	-5.622	1.585	-22.703	-24.949	18.495
TRA1	Erzurum, Erzincan, Bayburt	-27.538	-9.393	-11.380	-9.148	-9.561
TRA2	Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan	-30.730	-23.195	-18.724	-18.825	-24.873
TRB1	Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli	-6.271	-10.348	-11.356	-1.504	-9.320
TRB2	Van, Muş, Bitlis, Hakkari	-33.342	-22.859	-21.899	-60.175	-17.771
TRC1	Gaziantep, Adıyaman, Kilis	-7.474	-5.269	-2.691	-4.437	-7.766
TRC2	Şanlıurfa, Diyarbakır	-27.872	-19.498	-15.048	-15.894	-29.774
TRC3	Mardin, Batman, Şırnak, Siirt	-20.437	-28.532	-11.178	-11.836	-22.803

Bu 5 yıllık dönem içerisindeki göçlerin, Türkiye'nin genel göç yapısına paralel bir seyir izlediği gözlenmektedir. Türkiye'de özellikle Karadeniz, Güneydoğu ve Doğu Bölgesi'ndeki alt bölgelerin sürekli göç verme eğiliminde olması durumu bu dönem içerisinde de devam etmektedir. Ülkenin Batı ve Güney Bölgesi'ndeki alt bölgelerinin de yüksek oranda göç alma durumu devam etmiştir. İBBS Düzey 2'deki bölgelerin 5 yıllık toplam net göç rakamları 4. bölümünde yine bu bölgelerin sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyleri ile analize sokularak aralarındaki ilişki incelenmiştir.

2.2.2. Türkiye’de Dış Göç Hareketliliği

Türkiye’nin dış göç konusundaki tecrübesi kuruluşundan itibaren başlamıştır. Bunun temel sebebi ise Osmanlı Devleti yıkılırken Osmanlı tebaası kaybedilen topraklarda kalmış ve diğer ülke topraklarında yaşamak istemeyen tebaa Osmanlı topraklarına göç etmiştir. Osmanlı’nın yıkılmasının ardından da bu göç devam etmiş ve göçler Osmanlı’nın devamı olan Türkiye Cumhuriyeti’ne yapılmıştır. Cumhuriyet ile başlayan dış göç tecrübesi 1960’lardan itibaren yeni bir boyut kazanarak işgücü göçü veren bir yapıya bürünmüştür. Bu bölümde Türkiye’de gerçekleşen dış göç hareketleri 2 başlıkta incelenmiştir.

2.2.2.1. Türkiye’ye Yapılan Göçler

Türkiye’nin ilk dış göç tecrübesi Türkiye ile Yunanistan ve Bulgaristan arasında gerçekleşen mübadelelerdir. Mübadele, Türkiye kurulmadan önceki dönemde yani Osmanlı Dönemi’nde başlamış olup, Cumhuriyet Dönemi’nde de devam etmiştir.

Mübadele ilk kez bir öneri olarak da olsa Osmanlı Devleti’ndeki azınlıkları göndermek ve Türkleri Anadolu’ya toplamak için Jön Türkler tarafından öne sürülmüştür (Ladas, 1932: 15). İlk mübadele ise, Osmanlı Devleti ile Bulgaristan arasında, 29 Eylül 1913’te imzalanan barış antlaşmasıyla gerçekleşmiştir. Yapılan bu antlaşma tarihte bir ilk olarak, nüfus değişimini sağlayan uluslararası ilk antlaşma özelliği taşımaktadır (Psomiades, 1968: 60). Osmanlı Dönemi’nde gerçekleşen bu göçlerin ardından, yeni kurulan Cumhuriyet’te göçlerin içinde yer almıştır. Bu durum Lozan Barış Konferansı’nda tartışılmış, 30 Ocak 1923’de Lozan Antlaşması imzalanarak karara bağlanmıştır. İstanbul’un merkezinde yaşayan Rumlar ve Yunanistan’ın Batı Trakya bölgesinde yaşayan Türkler bu mübadelenin dışında bırakılmışlardır.

Tablo 2-8 1923-1970 Yılları Arasında Türkiye'ye Mübadil, Sığınmacı veya Göçmen Olarak Gelenler (Geray, 1962: 11)

Yıllar	Nüfus	Yıllar	Nüfus	Yıllar	Nüfus
1923	50.259	1940*	3.919	1957	32.680
1924	52.221	1941**	1.854	1958	32.539
1925	9.815	1942**	1.444	1959	20.612
1926	8.201	1943*	843	1960	14.722
1927	6.805	1944*	606	1961	7.971
1928	10.143	1945*	643	1962	3.458
1929	4.785	1946	917	1963	2.751
1930	3.490	1947	1.017	1964	1.381
1931	2.945	1948	7.245	1965	2.310
1932	2.905	1949	3.450	1966	3.747
1933	6.167	1950	52.185	1967	3.581
1934	9.282	1951	102.240	1968	3.574
1935	13.002	1952	1.202	1969	4.752
1936	8.518	1953	3.309	1970***	11.800
1937	7.008	1954	12.062	Toplam	1.248.758
1938	8.734	1955	20.076		
1939	5.728	1956	35.369		

* 1940-1945 yılları arasında geldiği tespit edilen fakat yıllara dağılışı bilinmeyen 12.612 sığınmacı bu yıllara eşit olarak Geray tarafından dağıtılmıştır.

** Sığınanlardan yurttta kalmalarına izin verilip yerleşenler

*** Kasım 1970 sonundaki durum

Tablo 2-8'de 1923-1970 yılları arasında Türkiye'ye mübadil, sığınmacı veya göçmen olarak gelenler gösterilmiştir. Bu duruma göre Türkiye'ye ortalama olarak her yıl 26.015 kişi göçmen, mübadil veya sığınan sıfatıyla göç etmiştir. 1923 ve 1924 yıllarında gelenlerin sayısı yıllık ortalamanın yaklaşık altı katına çıkmıştır. Bu durumun temel sebebi mübadele edilen Yunanistanlı Türklerin ülkeye girişidir. Büyük bir artışın gerçekleştiği diğer bir dönem ise 1950-1951 yılları olmuştur. 1950-1951 döneminde Bulgaristan'dan gelen göçmenlerle yüksek düzeyde bir artış gerçekleşmiştir. 1952-1953 yıllarında ise Türkiye'nin sınır kapılarını kapamaması nedeniyle gelen göçmen rakamlarında bir duraklama olmuştur. Bu durum, 1954'den sonra ise Yugoslavya'dan gelen göçmenlerin sayısı yükselen bir seyir izlemiştir. 1956'da gelenlerin sayısı 35 bini aşmış, 1956 ve 1957 yıllarında aynı düzeyde kaldıktan, sonra gittikçe azalan bir seyir izlemiştir (Geray, 1962: 12).

1923'den itibaren gelen göçmenlerin genel yapısı incelendiğinde, Geray'ın (1962) çalışmasına göre Yunanistan'dan gelen göçmen ve mübadiller Türkiye'ye göç edenlerin yaklaşık %34'ü civarında olmuştur. Fakat daha sonra gerçekleşen göçlerle

bu oran değişikliğe uğramıştır. 1923-1995 yılları arasında Türkiye'ye göç eden nüfusun toplamda %25'i olan, 424.645 kişiyi Yunanistan göçmenleri oluşturmakta olup, bunların büyük çoğunluğu (%95) mübadil olarak gelen göçmenler olmuştur (Doğanay, 1996: 7).

Türkiye'ye göç edenlerin yaklaşık olarak %31'ini Bulgaristan'dan gelen göçmenler oluşturmuştur. Bulgaristan'dan, 2. Dünya Savaşı öncesi ile savaşın ilk yıllarını kapsayan 1935-1940 dönemde 95.511 göçmen, 1950 ve 1951 yıllarında ise 154.385 göçmen gelmiştir (Geray, 1962: 14). Bulgaristan'dan göçler aralıklarla 1989 yılına kadar sürmüştür. Bu yüzden daha önce Geray'ın çalışmasında verdiği %31'lik Bulgaristan kökenli göçmen oranı değişmiştir. Cumhuriyet Dönemi'nde ülkeye gelen toplam göçmenlerin %48'ini oluşturan 790.717 Bulgaristan göçmeninin, göç hareketi 1925 yılında ilki, 1950-1952 yılları arasında ikincisi, 1968-1979 yılları arasında üçüncüsü ve 1989 yılında dördüncüsü olmak üzere dört aşamada gerçekleşmiştir (Doğanay, 1996: 7).

Cumhuriyet Dönemi'nde Anadolu'ya Balkan ülkeleri dışında özellikle, Müslüman veya Türk Dili'ni kullanan ülkelerden göç eden ailelerde olmuştur. Örneğin; Türkistan'dan toplam 695 ailede 2.194 nüfus iskânlı olarak, 214 ailede 684 nüfus serbest göçmen olarak, Afganistan'dan 1.006 ailede 4.163 nüfus iskânlı göçmen olarak gelmiş ve özellikle İç Anadolu, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'ya yerleştirilmişlerdir (Doğanay, 1996: 9).

Yapılan araştırmalar sonucunda göçmenlerin 889.042 tanesinin hangi illere yerleştirilmiş oldukları hakkında bilgi edinilmiştir. En çok göçmen yerleştirilen il Edirne olmuş ve göçmenlerin %10'u bu ile yerleştirilmiştir. Göçmenlerin %9,4'ü Tekirdağ'a, %9'u İstanbul'a, %7,8'i Kocaeli'ne, %7'si Bursa'ya, %5,6'sı ise Balıkesir'e yerleştirilmişlerdir. Tablo 2-9'da ise 554.480 göçmenin hangi illere yerleştirildiği ve gönderilen göçmenler sayısının bu illerdeki nüfus artışı içindeki payı görülmektedir. Göçmenlerin sayısı Edirne'de nüfus artışının %71'ini oluşturmuştur. Bu oran Tekirdağ için %58'i, Kırklareli için %52'si, Niğde için %30'u, Bursa için %24'üdür. İller arasında göçmenlerin dağılışı bakımından büyük

bir dengesizlik görülmekte olup, 67 ilden sadece 12'si göçmenlerin %68,6 gibi büyük çoğunluğunu alırken diğerleri kalan %31,4'ünü almıştır (Geray, 1962: 19).

Tablo 2-9 Göçmenlerin Ağırlıklı Yerleştirildiği İller (Geray, 1962: 18)

İller	Yerleştirilen Göçmen Sayısı	Nüfus Artışında Göçmenlerin Payı (%)
Balıkesir	50.065	20
Bilecik	7.736	24.1
Bursa	63.057	21.5
Çanakkale	26.116	16.7
Edirne	84.946	71.3
İstanbul	80.721	7.1
Kırklareli	69.402	52.1
Manisa	31.098	10.9
Niğde	28.032	30.7
Samsun	29.978	7.9
Tekirdağ	83.329	57.8

Türkiye'ye gelen göçmenlerin en önemli özelliği neredeyse tümünün Müslüman olmasıdır. Ayrıca göçmenlerin büyük bölümü şive farklılığına rağmen Türkçe konuşmaktadırlar. Ancak Boşnaklar, Arnavutlar, Çerkezler, Abazalar ve Gürcüler bu gruba dâhil değildir. Türkiye'ye gelen göçmenlerin yaş, cinsiyet, öğrenim, meslek, anadil, medenî durumu vb. niteliklerini gösteren istatistiki bilgiler sadece belli dönemlere ait olup ulaşılabilen bilgiler çok kısıtlıdır (Dedeiç, 2013: 14).

Tablo 2-10 1923-1997 Yılları Arasında Türkiye'ye Göç Edenlerin Geldiği Bölgelere Göre Dağılımı (İçduygu ve Biehl, 2012: 12)

Ülkeler/Yıllar	1923-1939	1940-1945	1946-1997	Toplam
Bulgaristan	198.688	15.744	603.726	818.158
Yunanistan	384.000	0	25.889	409.889
Romanya	117.095	4.201	1.266	122.562
Yugoslavya	115.427	1.671	188.600	305.698
Türkistan	0	0	2.878	2.878
Diğerleri	7.998	1.005	8.631	17.634
Toplam	823.208	22.621	830.990	1.676.819

Türkiye'ye 2000'li yıllara kadar çok büyük oranda Balkan ülkelerinden Türk ve Müslüman göçü gerçekleşmiştir. Tablo 2-10'da görüldüğü üzere Türkiye'ye anılan dönemlerde 1.676.819 kişi göç etmiş, bunların sadece 20.512'si büyük oranda

göç alınan dört ülke olan Bulgaristan, Yunanistan, Romanya ve Yugoslavya hariç ülkelerden olmuştur.

Türkiye'ye kalıcı olarak göç edenlerin yanı sıra, çoğunlukla yabancı kökenlilerin oluşturduğu sığınma hareketleri de yaşanmıştır. 1951 Cenevre Sözleşmesi imzalanana kadar Türkiye'nin ulusal mevzuatına göre sadece Türk soyundan gelenlere sığınma imkânı sağlanması söz konusu olmuştur. Bundan dolayı, resmi istatistiklerde yabancılara sağlanan koruma yer almamıştır. Bu durumdan ötürü ülkeye sığınanların sayıları sağlıklı hesaplanamamıştır (Kirişçi, 2000: 10).

Türkiye her ne kadar kurulduğu yıllardan itibaren sığınılan bir ülke konumunda olmuşsa da, 1980'li yıllardan sonra bu durum katlanarak artmış ve Türkiye bir sığınma ülkesi haline gelmiştir. İran Devrimi, Sovyetler Birliği'nin ve Yugoslavya'nın dağılması, Afganistan'daki iç savaş ve Körfez Savaşı gibi siyasi çalkantıların sonucunda ülkelerinden ayrılan göçmen gruplar, Avrupa'ya yönelik göçlerinde transit geçiş yolu olarak Türkiye'yi kullanmışlardır. Türkiye'nin göç haritasındaki değişen rolü de bu noktada devreye girmiştir. Batılı ülkelerin uyguladığı giriş kısıtlamalarından dolayı kademeli ve usulsüz göçe yönelen göçmenler, Türkiye'yi bir geçiş koridoru olarak kullanmaktadırlar. Başta yerleşmiş göç ağları olmak üzere pek çok nedenden dolayı Türkiye, Doğu-Batı ve Güney-Kuzey eksenindeki göç güzergâhlarında önemli bir transit göç ülkesi konumu edinmiştir (Danış, 2004: 9-10).

1979 İran İslam Devrimi'nden sonra binlerce İranlı, Türkiye'ye gelmiş, bunların küçük bir kısmı BMMYK kanalıyla başka ülkelere yerleştirilmiş, çoğunluğu ise, kendi bağlantılarıyla Avrupa ülkelerine yönelmiştir (İçduygu, 2000: 360). 2. Dünya Savaşı sırasında Stalin tarafından Gürcistan'dan Orta Asya'ya sürülmüş olan Ahıska Türkleri de Sovyetler Birliği'nin çöküşü ile birlikte, Türkiye'ye göç etmeye başlamıştır (Kirişçi, 2005: 349). Türkiye'de neredeyse her yıl 200 binden fazla yabancı kökenli göçmen ikamet izni alarak ülkeye yerleşmektedir (Kara ve Korkut 2010: 157). Ayrıca, 1980'lerin sonundan itibaren Gana, Nijerya, Tanzanya, Etiyopya, Sudan, Tunus, Endonezya, Cezayir, Sri Lanka, Filipinler, Bangladeş ve Pakistan gibi ülkelerden gelen göçmenler Batı'ya ulaşmak için Türkiye'yi kullanmıştır. 1990'ların

ortasında Türkiye’de yaklaşık 2.000 Afrikalı ve 750 Asyalı transit göçmen bulunmaktaydı. Bu sayı 1990’ların sonlarına doğru sırasıyla 5.000 ve 1.000’e yükselmiştir. 1980’lerden 2000’li yıllara kadar Türkiye, Afrika ve Asya kökenli 30.000 göçmen tarafından transit ülke olarak kullanılmıştır (Mannaert, 2003: 4).

1988-1991 tarihlerini kapsayan sürede yaklaşık 600.000 Iraklı, Türkiye’ye sığınmıştır. İran-Irak Savaşı’nın doğurduğu ortamın yanı sıra Saddam Hüseyin’in Halepçe’de giriştiği katliam ve Körfez Savaşı neticesinde meydana gelen koşullardan ötürü ülkelerinden kaçanlardan oluşan bu göçmenlerin, büyük kısmı da İranlılar gibi Batı’ya hareket etmişlerdir (Mannaert, 2003: 3).

1992-1994 yılları arasında Yugoslavya’nın dağılmasıyla 25.000 Bosnalı Müslüman Türkiye’ye sığınmış, 1999 yılında bunu Kosovalı Arnavutlar takip etmiştir (Mannaert, 2003: 2). 1992 yılında Türkiye’ye gelen Bosnalıların büyük bir kısmı, ülkelerine geri dönmüş, bir kısmı Batı Avrupa ülkeleri tarafından mülteci olarak kabul edilmiş ve bir kısmı da Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığına geçmiştir. 1999 yılından itibaren Türkiye’ye gelen Arnavutların da büyük bir kısmı da kendi ülkelerine dönmüş, çok küçük bir kısmı Türkiye’de kalmaya devam etmiştir (İçduygu, 2000: 363). Böylece, Türkiye, 1980’lerin sonundan 2000’li yıllara kadar yaklaşık bir milyon sığınmacı ve mülteciye ev sahipliği yapmıştır (Kirişçi, 2005: 349).

1980’li yıllarda başlayan bu sığınma hareketleri dışında Türkiye yasadışı göçlerde de yeni bir aktör olarak ortaya çıkmaktadır. Sığınma hareketlerinin yanı sıra birçok kişi yasadışı bir şekilde Türkiye’ye girmiş veya yasal yollarla girdikten sonra çeşitli nedenlerden yasadışı konuma düşmüştür. Bunlardan bir kısmı Türkiye’de kalmaya devam etmiş bir kısmı ise Türkiye’den Avrupa’ya kaçak yollardan göç etmenin yollarını aramıştır. Örneğin, 1980’li yıllarda İran’dan gelenlerle ilgili kesin bir rakam olmamasına rağmen, 500.000-1.000.000 arasındaki İranlı’nın bir kitlenin Türkiye’yi transit olarak kullandığı tahmin edilmektedir (İçduygu, 2003: 21).

Türkiye’nin coğrafi konumu, çevre ülkelerdeki savaş ve istikrarsızlık durumunun sürekliliği sınırların zor fiziki yapısı gibi etkenler Türkiye’yi yasadışı

göç ve göçmen kaçakçılığı faaliyetleri bakımından transit veya hedef ülke konumuna getirmiştir (T.C. İçişleri Bakanlığı, 2010/18: 1). Türkiye’de kalmak isteyen yasadışı göçmenlerin büyük bir kısmı İstanbul ve İzmir gibi nüfus olarak kalabalık ve sosyal doku olarak da heterojen kentlere yerleşmiştir (UTSAM, 2012: 3).

Tablo 2-11 2000-2012 Yılları Arasında Türkiye’ye Giriş-Çıkış Yapanlar (Serbes: 9 ve www.egm.gov.tr)

Yıllar	Giriş Sayısı*	Çıkış Sayısı
2000	9.748.237	9.393.355
2001	10.912.771	10.530.600
2002	12.906.274	12.606.264
2003	13.461.420	13.180.903
2004	16.854.377	16.503.781
2005	25.262.380	24.736.280
2006	27.085.138	26.649.373
2007	31.106.833	30.865.912
2008	34.703.097	34.976.002
2009	35.779.352	36.300.665
2010	37.956.840	37.913.518
2011	40.974.578	40.884.840
2012**	5.830.286	5.860.777

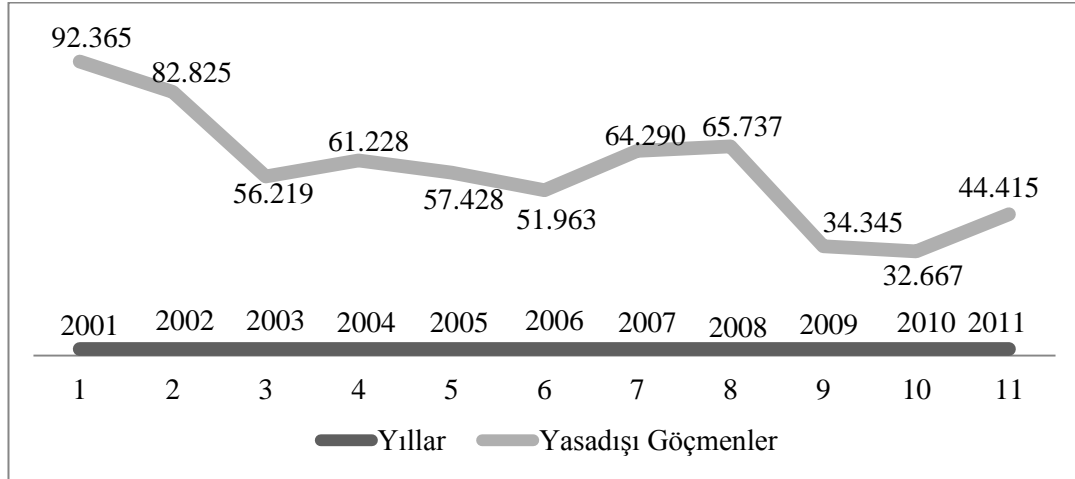
*Turistler hariçtir.

** Ocak, Şubat, Mart aylarını kapsamaktadır.

Tablo 2-11’de Türkiye’ye 13 yılda toplam giriş-çıkış yapanlara ait veriler incelendiğinde, Türkiye’nin transit bir ülke olarak büyük bir öneme sahip olduğu görülmektedir. Son yıllara doğru Türkiye’ye, ülke nüfusunun yarısı kadar giriş çıkış yapıldığını söylemek mümkündür. Bu veriler kayıt altına alınan veriler olup ayrıca ülkeye izinsiz giriş yapan göçmenlerin sayılarını içermemektedir.

Göçmenler, Türkiye’ye bizzat kendileri kaçak yollardan girebildiği gibi, organize göçmen kaçakçılık çeteleri aracılığıyla da yasadışı göç gerçekleştirebilmektedirler. Avrupa ve Asya’yı birbirine bağlayan bir ülke olması nedeniyle Türkiye’de, göçmen kaçakçılığı suçunun çok sık işlendiği görülmektedir. Türkiye’ye yasadışı yollarla giriş-çıkış yapmaya çalışırken veya Türkiye’de yasadışı konumda bulunan, 1995 yılında 11.362, 1996 yılında 18.804, 1997 yılında 28.439, 1998 yılında 29.426, 1999 yılında 47.529, 2000 yılında 94.514 göçmen yakalanmıştır (Ay vd. 2012: 9). 2001-2011 yılları arasında yakalanan göçmenlere ait verilere ise

Şekil 2-1’de yer verilmiştir. 2012 yılının ilk 3 ayında yakalananların sayısı 6.360 olmuştur (www.egm.gov.tr).

Şekil 2-1 2001-2011 Yılları Arasında Yakalanan Yasadışı Göçmenlerin Sayıları (EGM, Yabancılar Hudut İltica Dairesi, Akt. Utsam, 2012: 12)

Arap Baharı, Ortadoğu’da domino etkisi yaratmış, birçok ülkede etkili olmuş ve bazı ülkelerde yönetimlerin ve/veya yönetim biçimlerinin değişmesine neden olmuştur. Bazı ülkelerde ise etkileri devam etmektedir. Bunlardan birisi de Türkiye’nin en geniş sınır hattına sahip olduğu Suriye’dir. Suriye’de Arap Baharı’nın etkisiyle 2011 yılı başlarında biri dizi olay meydana gelmiş ve olaylar bir süre sonra yönetim karşıtı gösterilere dönüşmüştür. 2011 yılı ortalarından itibaren muhaliflerle yönetim güçleri arasında silahlı çatışmalar yaşanmaya başlanmıştır. Yaşanan bu olaylardan ötürü Suriye halkı savaştan kaçarak büyük oranda çevre ülkelere göç etmektedirler. Bu ülkelerden birisi de Türkiye’dir.

Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu toplam Suriyeli mülteci sayısının 2 milyonu aştığını belirtmiştir. Suriye’deki istikrarsızlık ortamından kaçarak Türkiye’ye gelen ve geçici koruma altına alınan Suriyelilerin sayısı 2013 Şubat ayı itibariyle 180 bini aşmıştır (www.mfa.gov.tr). Eylül 2013 tarihi itibariyle Türkiye’ye yasal giriş yapan toplam mülteci sayısı 494.361’dir. Bunların 200.042’si mülteci kamplarında, 288.331’i kamplar dışında yaşamaktadırlar. 5.988 kişi de onay beklemektedir.

Eylül 2013 itibariyle Gaziantep, 133.679 mülteciye kamplarda ve kamplar dışında ev sahipliği yaparak en çok mülteciyi barındıran şehir konumundadır. Şanlıurfa'da 108.163, Hatay'da 76.795, Kilis'te 56.060, Mardin'de 37.603, Kahramanmaraş'ta 25.704, Osmaniye'de 17,451, Adana'da 13.500, Adıyaman'da 10.182, Malatya'da 6.573 ve diğer şehirlerde 8.651 mülteci barınmaktadır. Mültecilerin %25'i 18 yaşından büyük erkeklerden %75'i kadın ve 18 yaşından küçük kız ve erkeklerden oluşmaktadır (www.unhcr.org).

Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu Türkiye'de yaşayan Suriyelilerin sayılarının 600 bini bulunduğunu ve Türkiye'nin kapılarının açık kalmaya devam edeceğini ancak bu durumun sürdürülebilir olmadığını vurgulamıştır (www.mfa.gov.tr). Eylül 2013 itibariyle Suriyeli mültecilerin sayısı 2.129.000 civarında olduğu bilinmektedir. 773.281 mülteci Lübnan'da, 525.231 mülteci Ürdün'de, 193.631 mülteci Irak'ta, 126.717 mülteci ise Mısır'da bulunmaktadır (www.unhcr.org).

Son dönemde Türkiye'ye yönelen göçlerle ilgili en önemli özellik düzensiz göç hareketleri olsa da, 1990'lı yılların başından itibaren Türkiye'ye yönelen düzenli göç hareketlerinde de bir takım değişiklikler görülmüştür. Geçmişte Türkiye'ye göç edenlerin çoğunu Türk ırkı ve kültüründen gelenler oluşturuyorsa da çeşitli gelişmeler ve küresel dönüşümler, Türkiye'yi AB başta olmak üzere Avrupa ülkeleri, ABD ve Rusya Federasyonu'ndan gelen kişiler için de hedef ülke haline getirmiştir. Avrupa vatandaşları, çalışmak veya emeklilik yıllarını geçirmek için Türkiye'ye giriş yapmaktadır (İçduygu, 2006: 6). Türkiye'ye yönelen göç hareketleri konusunda bir yeniliğe işaret eden bu durum sonucunda Türkiye'deki AB vatandaşlarının 100.000 rakamının üzerinde olduğu tahmin edilmektedir. Bunun yanı sıra, değişik ülkelerden Türkiye'ye yönelen öğrenci ve sporcu göçü de giderek artmaktadır (Kirişçi, 2005: 352, Kirişçi, 2004: 6).

2.2.2.2. Türkiye'den Yapılan Göçler

Türkiye (Osmanlı Devleti) ile Yunanistan-Bulgaristan arasında yapılan mübadele kapsamında, birçok gayrimüslim ile Müslüman nüfusun yer değiştiğinden

daha önce bahsedildiğinden konu tekrarı yapılmayacak sadece, Bulgaristan ile yapılan ilk mübadeleden başlayarak önemli noktalara değinilecek ve göç edenlerin toplam rakamları verilecektir.

Bulgaristan ile gerçekleşen İstanbul Antlaşması ile sınırın her iki yanında 15 km mesafede oturanlar mübadele edilmiştir. İstanbul Antlaşması'yla 48.570 Müslüman ile 46.764 Bulgar karşılıklı olarak yer değiştirmiştir (Önder, 1991: 211-270, Akt. Kiracı, 2006: 9).

Lozan Antlaşması öncesi ve Lozan Antlaşması sonrası Türkiye'deki Rumların bir kısmı Yunanistan'a göç etmiştir. 1922'de Anadolu'daki yenilgilerinden sonra kaçan Yunan Ordusu'nun beraberindeki 150.000 Anadolu kökenli Rum göçmen ve 1923-1926 arasında zorunlu olarak 1.221.849 mübadil Yunanistan'a göç etmiştir (Önder, 1990: 206-207).

Osmanlı Dönemi'nde Avrupa'dan çeşitli nedenlerden dolayı kaçan veya sürülen Yahudilerin bir kısmı göç etmek için Osmanlı Devleti'ni tercih etmiştir. Yahudi göçmenlerin bir kısmı daha sonra Kongo, Güney Amerika, ABD, Fransa, İtalya, İspanya, Fas, Belçika, Küba, Meksika veya Arjantin gibi ülkelere gitmişlerdir. Cumhuriyet Dönemi'nde ise Türkiye Yahudi nüfusu açısından göç veren bir ülke konumunda olmuştur. İsrail Devleti kurulurken özellikle 1948 ve sonrasında Yahudilerin Türkiye'den kitleler halinde göç ettiği görülmüştür. 1914'te 128.000 olan, 1927 nüfus sayımına göre 81.400 olan Yahudi nüfusu, 2003 yılında 20.000 civarına kadar düşmüştür (Toktaş, 2010: 292-294, İçduygu ve Biehl, 2012: 11).

Sanayinin gelişmesiyle beraber dünyada işgücü göçü önem kazanmıştır. İşgücü göçünün yakın dönemdeki hızlanması 2. Dünya Savaşı sonrasında daha belirgin bir artış göstermiştir. Savaş sonrası dönemdeki işgücü açığının kapanmasında, özellikle Avrupa ülkelerinin büyüme süreçlerinin etkili olduğu görülmüştür. 1945-1970 arasında Batı Avrupa ülkelerinin ihtiyacı olan işgücü açığının, işgücü potansiyeline sahip Yunanistan, İspanya, Portekiz ve bir kısmının ise İtalya, yani güneyden karşılandığı görülmüştür. Bu ülkelerin Avrupa'nın diğer gelişmiş ülkelere göre daha az sanayileşmiş olması, işgücü açığının bu ülkelere

karşılanmasını sağlamıştır. Ancak daha sonraki yıllarda, yüksek işsizlik oranları ve ekonomik durgunluklar nedeniyle işgücü ihracı, daha fazla oranda görece daha az gelişmiş yöreler olan, Türkiye, Fas, Tunus ve eski Yugoslavya gibi ülkelere doğru kaymıştır. 1960'lerden itibaren buralardan, başta Almanya olmak üzere Batı Avrupa'ya işgücü göçü başlamıştır (Pusch ve Wilkoszewski, 2010: 90).

1960 sonrasında Türkiye yabancıları olduğu bir göç türü olan emek göçü diğer adı ile işgücü göçü ile tanışmıştır. 1961 Anayasası'nın yürürlüğe girmesinden sonra, Türkiye'deki ilk beş yıllık (1962-1967) kalkınma planı, göçü, yani işgücü ihracatını, işsizliği azaltma ve yurtdışındaki işçi dövizlerinin yurda gelmesini sağlama bağlamında gelişme politikalarından birisi olarak değerlendirmiştir. Türkiye bu politikayı gerçekleştirmek için Almanya ile 1961'de göç anlaşması imzalamıştır. Ayrıca Türkiye; Avusturya, Hollanda ve Belçika ile 1964'te, Fransa ile 1965'te, İsveç ve Avustralya ile 1967'de göç konusunda antlaşma imzalamıştır. Daha dar kapsamlı antlaşmalar İngiltere ile 1961'de İsviçre ile 1971'de Danimarka ile 1973'te Norveç'le imzalanmıştır (Erhard, 1994: 307). Türk işçilerinin ilk etapta Batı Avrupa ülkelerine gerçekleştirdiği göçler 1960'larda başlamış, 1960'ların ortalarında hızlanmış, 1960'ların sonunda ve 1970'lerin başında oldukça yaygınlaşmış ve 1970'lerde petrol bunalımı ve onu izleyen ekonomik dar boğaz döneminde Federal Almanya'nın işçi alımını durdurmasıyla yasal olarak çok yavaşlamış, fakat yasadışı olarak belli ölçüde devam etmiştir (İçduygu ve Sirkeci 1999: 255).

Dış göçün yasal olarak durdurulduğu 1973 yılının sonunda Batı Avrupa'da istihdam edilen Türk işçileri toplamı yaklaşık bir milyon olmuştur. Bu dönemde yurtdışındaki Türk nüfusunun %40'a yakını, 18 yaşın altındaki işçi çocuklar oluşturmuştur (Durugönül, 1997: 97). Göç hareketi, 1970'lerin sonu ve özellikle 1980'lerin başında aile birleşimi ve evlilik göçü şeklinde devam etmiştir. Bu göçler 1980'de Batı Avrupa ülkelerinde yaşayan göçmen Türk nüfusunu 1.700.000'e, 1985'te 2.000.000'a, 1990'da 2.300.000'e yükselmiştir. 1995'te söz konusu göçmen nüfus resmi kaynaklara göre 3.000.000 kişi olmuştur. Uzun bir dönem Batı Avrupa'daki en geniş göçmen grubu Türkiye'den gelen göçmenler oluşturmuştur (İçduygu ve Sirkeci 1999: 255). Ayrıca, BMMYK istatistiklerine göre 1981-2005

arasında çeşitli Avrupa ülkelerine 664.000'den fazla Türk vatandaşı sığınma başvurusu yapmıştır (İçduygu ve Kirişçi, 2009: 6).

Türkiye'den gerçekleşen bu göçlerin bir kısmı kalıcı olmuş, bir kısmı ise yurda geri dönmüştür. 1964-1980 yılları arasında Türkiye'den Avrupa'ya 2.261.063 kişi göç etmiştir. Bunların 1964-1973 yılları arasında 455.462'si, 1974-1977 yılları arasında 503.186'sı, 1978-1980 yılları arasında 224.919'u olmak üzere toplam 1.183.549'u Türkiye'ye geri dönmüştür (Tekin, 2007: 47).

Türkiye'nin göç tarihinde en önemli işgücü göçü gerçekleştirdiği bölge Avrupa olsa da işgücü göçü bununla sınırlı kalmamıştır. Türkiye 1975-1980 yılları arasında Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerine 74.181 göçmen göndermiştir. Bunun yanında aynı dönemde Türkiye, 2.647'si Avusturalya'ya olmak üzere 18 bine yakın işgücü göçü vermiştir. 2005 yılına kadar işgücü göçü amacıyla giden göçmenlerin toplam rakamları: Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerinde 798.273 kişiye, Avusturalya'da 12.946 kişiye, Bağımsız Devletler Topluluğu'nda 155.259 kişiye ve diğer ülkelerde toplam 178.929 kişiye ulaşmıştır (İçduygu ve Biehl, 2012: 14).

2.2.3. Türkiye'deki İç ve Dış Göç Nedenleri

Türkiye'de gerçekleşen göçlerin nedenleri genel anlamda diğer gelişmekte olan ülkelerdeki nedenlerle paralellik göstermekle beraber birçok farklı nedeni mevcuttur.

Türkiye Cumhuriyeti'nde ilk büyük göç hareketi dış kaynaklı olmuştur. Geniş bir tebaaya sahip olan Osmanlı Devleti'nde özellikle Hristiyan unsurlar, duraklama döneminden itibaren başlayarak, Avrupalı büyük devletlerin Osmanlı Devleti'ne müdahalesi için bahaneleri olmuştur. Bu Hristiyan Milletler aynı zamanda ulus devlet anlayışının ortaya çıkmasından sonra Osmanlı Devleti'nde bütünlüğü sarsıcı unsurlar olarak görülmüştür (Önder, 1990: 204). Öte yandan kaybedilen topraklarda kalan Osmanlı tebaasının gördüğü baskılar ve soykırımlar dolayısıyla gerek Cumhuriyet öncesi gerek Cumhuriyet sonrası nüfus mübadelesi yoluna başvurulmuş ve bu şekilde hem ülke azınlıklardan arındırılmış hem de kaybedilen

topraklarda kalan Türklerin bir kısmını anayurda getirilmiştir. Bu anlamda mübadelenin temel nedeninin siyasi kaynaklı olduğu söylenebilir.

Türkiye'nin çevresinde yaşanan istikrarsızlıklar ve savaşlarda göç nedenleri arasındadır. Daha önce detaylı olarak değinilen, 1979 yılında İran'da İslam Devrimi'nin gerçekleşmesi, Orta Avrupa'da yaşanan istikrarsızlıklar, çatışmalar ve katliamlar, Balkan ülkelerinde yaşanan istikrarsızlıklar ve çatışmalar, Irak'ta Saddam Hüseyin tarafından gerçekleşen katliamlar, İran-İrak savaşı, Körfez Savaşları, Afganistan'da yaşanan çatışmalar, çok yakın zamanda başlayan ve halen devam eden Suriye'deki iç savaş vb. durumlar göçleri etkileyen unsurlar olmuştur. Genel olarak bu göçlerinde siyasi ve sosyal nedenlerden dolayı gerçekleştiğini söylemek mümkündür.

Türkiye'de göçle ilgili temel faktörlerden bir diğeri ise ekonomik nedenlerdir. Ekonomik olarak geri kalmış kırsal ve gelişmişlik düzeyi düşük şehir ve bölgelerdeki, işsizlik, düşük ücret vb. sorunlardır. Ekonomik gelişmişlik seviyeleri düşük bölgelerdeki, işsizlik ve diğer ekonomik nedenler itici faktör oynayarak yoğun göç olaylarına neden olmaktadır (Kazgan, 2002: 83).

Türkiye'nin 1950'lerden itibaren sanayileşme sürecinde yaşadığı gelişmelere paralel olarak, dış kaynaklı yardımlar vasıtasıyla tarımda makineleşmenin artması, buna bağlı tarım sektöründe çalışacak işgücüne daha az ihtiyaç duyulması, küçük arazilerin büyük toprak sahiplerinin eline geçişi, tarımsal gelirlerin düşük olması kırsal nüfusun, kent merkezlerine doğru göç etmesine neden olmuştur (Kongar, 1997: 550, Köymen, 1999: 19).

İşsizlik ve ekonomik nedenler yurtiçi göçleri etkilediği kadar yurtdışı göçleri de etkilemiştir. Yurt dışına işgücü göçünde en büyük itici faktörü ülkedeki yapısal işsizlik oluşturmuştur. İşsizliğin ana nedeni ise, toplam sivil işgücünün önemli miktarda artmasına yol açan yüksek nüfus artış hızı olmuştur. 1962-1978 döneminde, toplam sivil işgücü 13,1 milyondan 16,1 milyona yükselmiştir (Apak vd. 2002: 154). Türkiye işsizlikle mücadele edebilmek, ülkeden göç edenlerin daha sonraki dönemlerde kalifiye eleman olarak geri döneceğini ve göç edenlerin ülkeye

döviz göndereceğini öngörerek birçok Avrupa ülkesiyle işgücü göçünü düzenleyici antlaşma imzalamıştır. Bu dönemde Türkiye devlet eliyle işgücü ihracat eden bir ülke olmuştur.

Türkiye’de göçlerin gelişimini etkileyen diğer bir durum ise sosyal nedenlerdir. Sosyal nedenler kavramı salt bir konudan oluşmamakta birçok alt başlık içermektedir. Bu konulara değinilecek olursa güvenlik nedeniyle yapılan göçlerden başlanabilir. Türkiye’nin Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde, 1980’li yıllardan sonra yaşanan terör olayları birçok insanı göç kararı almasına veya zorunlu göçe maruz kalmasına neden olmuştur. Bu bölgelerde bulunan mezra, köy, kasaba vb. yaşam alanlarında hayatlarını sürdüren insanlar, üzerlerindeki örgüt baskıları nedeniyle can güvenliğinden endişe duymaya başlamıştır. Bu endişelerin, insanların ticari faaliyetlerin de yansımaları da söz konusu olmuş, hayvancılıkla uğraşan insanlar, otlak ve meraları, zirai faaliyetlerle uğraşan insanlar ise topraklarını kullanamaz hale gelmiştir. Bu sebeple insanlar bölge illerine ve hatta bölge dışında illere göç etmek zorunda kalmışlardır. Bu durum önemli bir kırsal göç hareketi yaşanmasına neden olmuştur. Öte yandan Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde oldukça sık yaşanan can güvenliğini tehdit edici diğer bir unsurda kan davalarıdır. (Ekmekçiler, 2011: 142).

Kırsal alanda yaşanan sosyal eksiklikler göç etme düşüncesi içine giren kişiler üzerinde itici bir etki yaratmaktadır. Bazı bölgelerdeki kırsal nüfusun, hızlı nüfus artışından, bazı bölgelerde nüfusun küçük parçalar halinde yaşamasından dolayı, kırsal bölgelere eğitim, sağlık ve yerel yönetim hizmetleri gibi hizmetler yeterli derecede gitmemektedir. Özellikle kırsal alanlardaki köylerde eğitim çok zorlu koşullarda gerçekleşmektedir. Bazı köylerde okul bulunmamakta bazılarında ise tek öğretmenle eğitim gerçekleşmektedir. Bu konuda Sabah Gazetesi’nde yer bulan bir haber duruma örnek gösterilebilir. Sabah Gazetesi’nin 05.11.2013 tarihli haberinde, “Denizli’nin Tavas İlçesindeki Ebecik Köyü İlkokulu’nda, 4 sınıf bir arada eğitim görüyor. 1, 2, 3 ve 4. sınıflara aynı anda tek öğretmen ders veriyor. Günde 6 saat ders işlenen okulda, sınıf başına sadece 1,5 saat ders düşüyor.” şeklinde yer bulmuştur (www.sabah.com.tr). Öte yandan köylerinde eğitim imkânı bulunmayan gençlerin zorunlu eğitimlerini köy dışında yapmaları veya üniversiteyi kazanmaları

ve okullarını bitirdikten sonra bir daha kırsal kesime dönmeyerek kentlere yerleşmeleri de sıkça görülmektedir (Yılmaz, 2009: 223).

Sağlık hizmetleri de göçe etki eden faktörlerden biri olarak değinilmesi gereken bir konudur. Ülkedeki 36.000 köyün 11.000 tanesinde sağlık evi, 2000 kadarında sağlık ocağı kurulmuştur. Köylerin çoğunda (24.000) hiçbir sağlık kuruluşu ve elemanı bulunmamaktadır. Dolayısı ile sağlık örgütlenmesinin kırsal kesimi tam olarak kapsamamaktadır (www.tubitak.gov.tr). Bu açıdan sağlık hizmetleri, bu hizmetlerinden yeteri derecede yararlanamayan kırsal nüfus üzerinde itici bir etki yaratmaktadır.

Göç nedenleri arasında bir diğer itici faktör ise çeşitli çevresel olaylardır. 2000 Genel Nüfus Sayımı'nın, Marmara ve Düzce depremlerinden sonra uygulanmış olması, deprem nedeniyle göç edenlerin payının üzerinde durulması gereken boyutta olmasını ortaya koymuş, göç edenlerin %3,06'sını oluşturan 146.558 kişi deprem nedeniyle bulunduğu illerden başka illere göç etmişlerdir (Kocaman, 2008: 53). 2011 yılında Van ili Erciş ilçesi merkezli gerçekleşen 7,2 büyüklüğündeki depremde 600'ü aşkın kişi yaşamını yitirmiştir. Van ve civar bölgeleri etkileyen deprem sonrası 2011 yılı itibariyle Van'dan toplam 72.273 kişi göç etmiştir.

Türkiye'deki göç nedenlerinden bir diğeri de evlilik yoluyla göçtür. Kırdan kente göç sürecinde iletici faktörlerden biri olan evlilik yoluyla göçün tarihi çok eski değildir. Bu tür göç hareketlerinin başladığı yıllar 1970'ler olup 1980'li yıllar ise büyük hız kazandığı dönemdir. Öte yandan bu göç türü özellikle Avrupa ülkelerinin Türk vatandaşlarına vize zorunluluğu getirmeleri sonucu Avrupa'ya gitme isteği içinde olan kişilerce de kullanılmıştır. Evlilik yoluyla kırdan kente göç süreci Türkiye kırsalında devam etmektedir. Son yıllarda kırsal kesimde evlenen genç kızların ancak %18'i gelin olarak köye gitmiş, %82'si ise kentleri tercih etmiştir (Yılmaz, 2009: 223-225).

Diğer bir göç nedeni yine sosyal kaynaklı olup, son zamanlarda popülerliği artan bir göç türü olan emekli göçüdür. Türkiye, 1990'ların sonundan itibaren, Avrupalı emekliler için Akdeniz'in kuzeydoğu kıyılarındaki yeni bir hedef ülkeye

dönüşmüştür. Emekli göçmenler göç bölgesi olarak özellikle Türkiye'nin tatil yörelerini tercih etmektedirler. Avrupalı emekliler, turizm bakımından gelişmiş merkezlerdeki tatil bağlantıları ve mülk edinimi yoluyla geçici ya da kalıcı olarak yerleşmektedirler. Türkiye kıyılarındaki Avrupalı varlığı giderek daha fazla dikkati çekmekte; mekânsal, sosyal, ekonomik değişimleri beraberinde getirmektedir. Türkiye'ye artan bir hızla yönelen düzenli göç dalgalarından biri olan uluslararası emekli göçü, başta Alanya olmak üzere Antalya'nın pek çok ilçe ve kasabası ile Bodrum, Marmaris ve Didim gibi turizm merkezlerinde yoğunlaşmaktadır (İçduygu, 2006, Akt. Südaş, 2012: 60).

Bir başka göçe neden olan durum ise tayinler ve atamalarıdır. Özellikle bazı kamu çalışanlarının belli dönemlerde ilk atamalarının gerçekleşmesi, mecburi tayin edilmesi ve mecburi doğu görevleri de bu açıdan göçe sebep olmaktadır.

Türkiye'de göçün nedenleri arasında, ulaşım araçlarının ve ulaşım imkânlarının gelişmesi de sayılabilir. 1980'li yıllarda Turgut Özal'ın iktidara gelmesi ile bayındırlık yatırımlarının artışı ile iletişim ve ulaşım koşullarının iyileşmesi ile göçler hızlanmaya başlamıştır. Türkiye'de tarımın yoğun olarak yapıldığı yerlerde tarım işçisi olarak veya inşaat bölgelerinde inşaat işçisi olarak çalışmak için mevsimlik göçler gerçekleştirilmektedir. Ayrıca ülkenin Doğu ve Güneydoğu Bölgeleri ile Karadeniz Bölgesi'nde hayvan otlatmak ve arıcılık yapmak üzere mevsimlik göçler gerçekleştirilmektedir. (İçduygu ve Sirkeci, 1999: 252, İçduygu ve Ünal, 1997: 43).

Yapılan açıklamalardan da anlaşılacağı üzere göç hareketleri temel olarak ekonomik, sosyal ve siyasal nedenlerle ortaya çıkmaktadır. Literatürde ileri sürülen teorik göç yaklaşımlarının en genel ve önemli hipotezi, bölgeler veya ülkeler arasındaki sosyo-ekonomik eşitsizliklerin göç hareketlerinin itici gücü olduğu yönündedir (Bülbül ve Köse 2010: 79). Bu açıdan çalışmanın 4. Bölümde sosyo-ekonomik gelişmişlik ve göç arasındaki ilişki, 2008, 2009, 2010, 2011, 2012 yılları net göç verileri boyutunda analiz edilmiştir.

2.2.4. İç Göç ve Dış Göçün Türkiye'ye Etkileri

Gerçekleşen göç hareketleri, ülkenin sosyal, siyasi, kültürel ve ekonomik olarak sürekli değişmesini de neden olan etmenlerden biridir. Göçlerin birçok olumsuz etkisi gözlenmekte, özellikle hızlı göç rakamları, dengesizlikleri ve sorunları büyük oranda arttırmakta olup çeşitli olumlu etkiler yaratabildiği de gözlenmiştir.

Sanayileşme ve şehirleşme oranı bakımından dengeli bir gelişime sahip olmamasına karşılık göçe bağlı hızlı bir şehirleşme süreci yaşayan Türkiye, diğer benzer ülkelerde de olduğu gibi, sosyal ve fizikî yapı bozuklukları yaşamaktadır. Kırsaldan gelen göçmenlerin düşük eğitim seviyesi, şehre özgü işlere yatkın olmama veya uzmanlaşmanın olmaması; kültürel farklılaşmada olduğu gibi şehir hayatının olumsuzluklarıyla birleşince, şehre uyum noktasında çeşitli problemler yaşanmaktadır (Karaman, 2003: 112). İşsizliği yerli nüfustan çok daha fazla yaşayan göçmenlerin genellikle çalışma olanağı bulabildiği ağır, tehlikeli veya kayıt dışı işlerin özellikleri, düşük ücretli, işsizlik riski yüksek, yükselme imkânı sunmayan ve ağır çalışma koşullarına sahip işlerdir (Toksöz, 1999: 1-2).

2. Dünya Savaşı sonrası Türkiye'de yaşanan çeşitli gelişmeler, köyde yaşayan çok sayıda insanın şehirlere göç etmesine neden olmuş ve bu göçlerde hızlı bir kentleşmeye yol açmıştır. Göç edilen şehirlerdeki konut sayısı, göçmenlerin barınması için yeterli olmamıştır. Bu konut eksikliği, göçmenlerin boş alanlara kendi evlerini yani gecekondular adı verilen evleri yapmalarına neden olmuştur. Şehirlerin 1950'lerden beri bu kadar büyümesi, daha yoksul insanların köylerden gerçekleştirdiği büyük ölçekli göçlerin sonucunda gerçekleşmiştir (Ekmekçiler, 2011: 156-158). Göç ağları burada da etkisini göstermiş olup, gecekondulara yerleşen ilk grup göçmenler, peşlerinden gelen diğer gruplara yol gösterici olmuştur. Son derece sağlıksız ve olumsuz koşullara sahip olmasına rağmen gecekondular hayatının kır hayatından daha iyi olduğunu düşünen kişiler kente göç etmeyi tercih etmiş ve etmektedirler. Göç sürecine yeni katılan göçmenler maddi imkânsızlıklardan dolayı kent merkezlerinden uzak yerlere yerleşmiş ve bu da başlı başına bir sorun olan gecekondulaşmayı doğurmuştur. Engellenemeyen hızlı kentleşmenin bir sonucu

olarak ortaya çıkan gecekondular kentlerin kontrolsüz büyümesi ve çeşitli sosyal sorunları da beraberinde getirmiştir (Karaoğlu, 2011: 17). Türkiye’de iç göçler gecekondulaşmayla birlikte çarpık ve düzensiz kentleşme sorununa da yol açmıştır. Çarpık kentleşme, ya belli sanayi merkezi etrafına nüfusun toplanması ve yeni bir kentin doğması şeklinde ya da var olan bir kentin aldığı yoğun göçle istiap hacmini aşması şeklinde oluşmaktadır (Altuner, 2009: 69). Ayrıca göç, konut harcamalarının artmasını tetiklemekte; kentlerin imar planlarının uzun vadeli yapılmamış olması ve kamu arazilerinin ranta dönüştürülmesi gibi nedenler bu sorunun çözümünü olumsuz etkilemektedir.

Türkiye’de yaşanan göç hareketleri, şehirlerin nüfuslarında önemli bir artışın meydana gelmesi sonucunu da doğurmuştur. Mevcut altyapı sistemleri yetersiz olan şehirlerin altyapıları, gelen bu göçlerle beraber daha da büyük sıkıntıların doğmasına yol açmıştır. Özellikle yoğun düzeyde göç alan şehirlerde ve bölgelerde yol, su, elektrik, kanalizasyon gibi altyapı hizmetlerinin yetersiz olması bu durumun kanıtı niteliğindedir. Altyapının yetersiz kalması sel, heyelan ve çeşitli sağlık sorunlarını doğurmaktadır. Gecekondularda, ısınmak amacıyla kullanılan kalitesiz yakıtlar hava kirliliğine sebep olmakta, yeterli kanalizasyon sistemi olmayan bu bölgelerde açılan lağım çukurları ciddi bir çevre kirliliği oluşturmaktadır. Belediye hizmetleri bazı gecekondu bölgelerine tam anlamıyla götürülemediğinden bu bölgelerde atık problemleri ve çeşitli sağlık problemleri oluşabilmektedir (Ekmekçiler, 2011: 161, Ekinci, 2008: 69).

Göçlerin yol açtığı en büyük etkilerden bir diğeri bölgelerin gelişiminde yarattığı dengesizliklerdir. Türkiye’de genel olarak göçler batı veya güney yönlü gerçekleşmekte olup doğu ve bazı kuzey bölgeleri sürekli göç verir konumdadır. Bu durum da bölgeler arası gelişmişliği olumsuz yönde etkilemekte, ciddi gelişmişlik farklarının ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Özellikle batı bölgelerinde nüfusun her geçen gün artmasıyla karşılaşılan problemleri çözmek adına yapılan girişimler sürekli artmış, batıdaki kentler her geçen gün daha çok gelişmiştir. Diğer yandan nüfusu azalan doğu tarafına yatırım da giderek azalmış, gelişmekte güçlük çeken doğu illeri daha da büyük gelişme problemleri yaşar duruma gelmiştir. Bu açıdan da göçler sosyo-ekonomik gelişmişliğin hem nedeni, hem de sonucu olmaktadır. İş,

eğitim, sağlık, vb. imkânların azlığından göç veren iller, nüfusun azalmasından dolayı geri kalmakta, geri kaldığı için de göç vermektedir (Karaoğlu, 2011: 19-20).

Kırsaldan şehirlere kalıcı göç ederek yerleşen göçmenler, şehir yaşantısına uyum sağlamada önemli güçlükler çekmekte ve kırsalın yaşantısına bağlılığını devam ettirmeye çalışmakta bundan ötürü göç ettikleri şehirli nüfusla çeşitli çatışmalar yaşamaktadırlar. Yaşanan bu çatışmalar genellikle sosyal ve kültürel nitelikte çatışmalar olup, özellikle genç kuşaklar arasında etkili olmaktadır. Göç eden gençlerin şehrin dinamik yapısına katılmaya çalışmasına şehir halkının, göç edenlere önyargıları engel olmakta bundan dolayı şehir halkı çoğu kez göç edenleri soyutlamaktadırlar. Şehir yaşantısının kurallarına uyum sağlamada güçlük çeken göçmenler, yaşadıkları toplumun koymuş olduğu sosyal yaşam kurallarına aykırı davranışlar sergilemekte ve bunun sonucunda da şehir halkı ve kültüründen kabul görmeme gibi bir durumla karşı karşıya kalabilmektedirler (Ekmekçiler, 2011: 160, Akan ve Arslan, 2008: 62).

Türkiye’de etkileri hissedilen diğer bir olay ise dış göçlerdir. Türkiye’de dış göçe katılanların bir kısmını işsizler oluştururken bir kısmını çalışanlar oluşturmuştur. İstihdam edilmemiş nüfusun ihraç edilmesi, Türkiye’de işsizlik problemleriyle ilgili olarak geçici bir rahatlama yaratmıştır. Bu noktada vasıfsız işçi ihracatı da aynı katkıyı yapmakta ve toplam üretime ciddi yansımaları olmamaktadır. Öte yandan yurt dışına giden işçiler arasında vasıflı olanların sayısı ne kadar fazlaysa ülkenin üretim kaybı bir anlamda beyin göçü de o oranda çoktur. Deneyimli veya az deneyimli dahi olsa vasıflı işçilerin yarattığı boşluğun doldurulması çoğu kez çok kolay olmamaktadır (Kölan, 1973: 100).

1960’lardan itibaren Türkiye’den gerçekleşen işgücü göçüne katılanların iyi eğitimli, tecrübeli ve bilgili kişiler tarafından gerçekleşmesi şeklinde bir eğilim ortaya çıkmıştır. Göç eden bu vasıflı elemanların ülkede zaten sınırlı sayıda olması ülkeye ciddi anlamda ekonomik bir kayıp yaşatmış ve toplam üretimde azalma yaşanmıştır. Kentlerde işsizlik oranlarının yüksek olmasına rağmen sanayi ve zanaat kollarında vasıflı işçi eksikliğinden dolayı istihdam edilecek eleman sıkıntısı

yaşanmıştır (Aker, 1972, Castles ve Kosack, 1973: 412-414, Böhning, 1975: 266-267).

Dış göçlerin diğer bir etkisi ise işçi dövizlerinin yurda gelmesi sonucunda ödemeler dengesi üzerinde olmuştur. Yurtdışında yaşayan işçiler acil durumlarda harcamak üzere çeşitli sosyo-ekonomik faktörlere göre tasarrufta bulunmuşlardır (Chandavarkar, 1980: 37). Yurtdışındaki vatandaşların, yurda gönderdikleri işçi dövizleri Türkiye'nin ödemeler dengesine olumlu yönde katkıda bulunmuştur. Ancak, 1980 sonrasında işçi dövizlerinin ödemeler dengesindeki önemi önceki yıllara kıyasla büyük ölçüde azalmıştır. 1980 sonrasında ise, Türkiye'de uygulanan ihracata yönelik politikalar sonucunda ihracatta çok önemli artışlar sağlanmış, bunun dışında yürürlüğe konulan çeşitli teşviklerin etkisiyle turizm gelirleri de çok belirgin bir biçimde artış göstermiştir. İlk dönemlerde ve kısa vadede Türkiye ekonomisine olumlu etkisi olan işçi dövizleri, uzun vadede Türkiye ekonomisine büyük katkı sağlamamıştır. Bunun en önemli nedeni ekonomideki engeller ve toplumun sosyal yapısı olmuştur (Apak vd. 2002: 188-190).

2.3. TÜRKİYE'DE EKONOMİ VE BÖLGESEL GELİŞİMİŞLİK

Bu bölümde Türkiye ekonomisi hakkında genel bilgiler verilerek, Türkiye'de bölge ve Türkiye'de bölgesel gelişmişlik, bölgesel kalkınma ajansları ve başta olmak üzere çeşitli konular incelenmiştir.

2.3.1. 1923'ten 1980'e Türkiye Ekonomisi

Osmanlı Devleti'nin yıkılışına kadar batılı ülkeler gibi sanayileşmeyi gerçekleştirememesi halkın toprağa bağlı yaşamını sürdürmesine neden olmuştur. Osmanlı Devleti'nde, ekonomik sektörlerin GSMH'den aldıkları pay incelendiğinde tarımın en yüksek paya sahip olan sektör olduğu görülmektedir. Batılı ülkelerin özellikle de Japonya ve İngiltere gibi ülkelerin sanayi sektörüne bakıldığında ise Osmanlı Devleti'nin oldukça geride kaldığı görülmektedir. Devletin tasarrufların azlığına bağlı olarak sermaye oluşturamaması, dış borç sorunu sanayi yatırımlarını engellemiş mevcut sanayi kuruluşları ise yerel taleplere bile cevap vermekten uzak

kalmıştır. Bu dönemde Osmanlı sanayisiyle ilgili atılan en büyük adım olan Teşvik-i Sanayi Kanunu ise 1. Dünya Savaşı'ndan dolayı uygulanamamıştır.

Osmanlı Devleti 1854'ten itibaren sürekli dış borç alımına gitmiş, borçlarını dahi yeni borçlarla kapatmıştır. Dış borçlarını ödeyemeyecek durumda olan Osmanlı Devleti moratoryum ilan etmek zorunda kalmış bu durum dünyadaki itibarını sarsmış Devlet yeni borçlanmalar için araçlara ihtiyaç duymuştur (Taşdurmaz, 2002: 33-35).

Türkiye Cumhuriyeti kuruluşundan itibaren siyasi açıdan Osmanlı Devleti'nden farklı bir yapıya bürünmüş olmasına rağmen ekonomik açıdan çok büyük bir farklılaşma gerçekleştirdiğini söylemek pek mümkün değildir (Boratav 2004: 39). Atatürk gerçek bağımsızlığın ve zaferin savaş alanı dışında, bağımsız ve güçlü ekonomiyle kazanılacağına inanmıştır. Bundan dolayı Şubat 1923'te yani Türkiye Cumhuriyeti kurulmadan önce izlenecek iktisat politikalarının ve iktisadi kalkınma hamlelerinin tespiti için İzmir'de İktisat Kongresi'ni toplamıştır.

İktisadi kalkınmanın temel unsuru sanayileşme olmuş ve sanayinin gelişmesi için gerekli olan faktörlerin sağlanacağı yegâne sektörün işgücünün %80'ini istihdam eden tarım sektörü olduğu gerçeği tarımı da desteklemeyi kaçınılmaz hale getirmiştir. Bu fikirlere İzmir İktisat Kongresi'nde paralel olarak;

- Yerli üretimin teşviki ve lüks ithalattan kaçınılması gerektiği,
- Girişim ve çalışma özgürlüğünün esas olduğu, fakat tekelliliğe izin verilmeyeceği
- Yabancı sermayeye iktisadi kalkınmaya katkıda bulunmak ve yasalara uymak kaydı ile izin verileceği belirtilmiştir.

İzmir İktisat Kongresi kararları Türkiye'nin kuruluş yıllarında iktisat politikalarına temel oluşturmuş ve ilke olarak özel sektörün girmesi olanaklı olmayan alanlarda devletin bir ekonomik aktör olarak yer alacağı, devletin üretimdeki payının özel sektöre nazaran daha az olduğu bir karma ekonomik kalkınma politikası izlenmiştir (Eroğlu, 2007: 65-66).

Cumhuriyet Dönemi'nde yerli sanayi geniş teşviklerle geliştirilmeye çalışılmıştır. Bunun ilk örneği şeker üretimi olmuş, ithal ikamesinin somut örneği şeker üretiminde yaşanmıştır. Bu kapsamda yasal düzenleme de yapılmış, 1913 tarihli Teşvik-i Sanayi Kanunu gözden geçirilip tekrar 1927 yılında yürürlüğe konularak yerli üretim teşvik edilmek istenmiştir (Eroğlu, 2007: 66). İş Bankası, Sanayi ve Maadin Bankası gibi milli bankalar, İstanbul Ticaret ve Tahıl Borsası da yine bu dönemde faaliyetlerine başlamıştır (Sönmez ve Şimşek, 2011: 95).

Cumhuriyet Dönemi'nde sıkı bir maliye politikası çerçevesinde, gelir elde edilmeden harcama yapılmaması suretiyle denk bütçe ve düzgün ödeme ilkesi benimsenmiştir. Ayrıca bu dönemde Merkez Bankası'nın bulunmaması doğrudan kâğıt para arzının artırılması olasılığını da ortadan kaldırmış ve döneme sağlam ve istikrarlı bir para politikası anlayışı hâkim olmuştur (Şahin, 1997: 44).

1929 yılında önce Amerika'da başladıktan sonra bütün kapitalist ekonomileri köklerinden sarsan ve Türkiye'nin de olumsuz etkilendiği Büyük Ekonomik Kriz dünyada olduğu gibi Türkiye'de de bir dönüm noktası olmuştur. Klasik öğretinin krizin giderilmesine bir çare olmaması üzerine tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de devletçi, müdahaleci ve korumacı politikalar uygulanmaya başlanmış, Türkiye ekonomisi dışa kapalı bir tutum sergilemiştir (Boratav 2004: 43, Coşkun, 2003: 75). Bu dönemde, Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu çıkarılmış, MB kurulmuş ve Devletçilik Anayasasının temel ilkelerinden olmuştur. Ayrıca söz konusu dönemde Türkiye'nin iktisadi alanda dünyadaki konumunu belirleyen Lozan Antlaşması öne çıkan bir diğer gelişmedir.

Türkiye Atatürk Dönemi'nde planlama deneyimi de yaşamıştır. Sovyetler Birliği'nden sonra dünyada ilk planlama deneyimlerinden birini Türkiye yaşamıştır. Sovyetler Birliği'nden Prof. Orlof'un başkanlığındaki bir heyetin raporu ışığında hazırlanan plan 1934 yılında Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı adı altında kabul edilmiştir. 15 üretim kolunun 1932 yılından başlayarak etüdünü ve sorunlarını ve 1938 yılına kadar kurulması öngörülen işletmelerin yatırım tahminleri ve kuruluş yeri analizlerini içeren plan sonraki bölümlerinde Jeoloji Enstitüsü ve Mesleki Tedrisat Programı ve Finansmanı konularını işlemektedir. Plan ulusal ekonominin

tümünü kapsamaktan ziyade beş yıllık üretim yatırım programı niteliğini taşımakla birlikte, kâğıt üzerinde kalmamış olması ve ilk büyük sanayi yatırımlarına rehberlik etmesi açısından oldukça önem taşımıştır (Boratav, 1982: 111-112).

1930-1938 yılları genel olarak değerlendirildiğinde, dünya ekonomisi krizin etkileri ile uğraşırken ve geri kalmış ülkelerin birçoğunu da bu bunalıma çekerken, Türkiye'nin bir ölçüde krizin dışında kalmayı başardığı ve sanayileşme adına önemli adımlar attığını söylemek mümkündür. Bunu da mümkün olduğu kadar dışa kapalı bir iktisat politikası ışığında ve kamunun sanayi teşebbüslerinin yatırımlarını planlama çabaları ile gerçekleştirmiştir (Eroğlu, 2007: 70).

1939-1944 yılları arasında savaşın etkisiyle ara verilmiş, söz konusu dönemde milli gelirden yaklaşık %20'lik küçülme yaşanmasının yanı sıra, bu dönemde yüksek enflasyon ortaya çıkmış ve 1940-1944 yılları arasında fiyatlar genel düzeyi ve MB'nin tedavüle sürdüğü para miktarı 4 kat artmıştır (Hatiboğlu, 2008: 141). 2. Dünya Savaşı'nın bitmesinin ardından ise ABD tarafından Türkiye gibi savaştan olumsuz etkilenmiş ülkelere Marshall yardımı denilen yardımların yapılması ile ekonominin toparlanmasına çalışılmıştır (Sönmez ve Şimşek, 2011: 96). Savaş sonrasında dış ticaret açısından bakıldığında ise 1946 yılında yapılan devalüasyonla birlikte ithalatta miktar kontrollerinin uygulanmasını sınırlayan listelerin hazırlanmasıyla dış ticaret rejiminde korumacı önlemlerin gevşetilme süreci yaşandığı görülmektedir. 1945 sonrasında gerçekleşen büyümenin, büyük ölçüde savaş yıllarını kapsayan altı yıllık bir gerilemenin telafisi niteliğinde olduğu söylenebilir. Cumhuriyet tarihi boyunca dış ticaret fazlasının kaydedildiği son yıl 1946 olmuştur (Boratav, 2004: 99-101).

Türkiye'de Demokrat Parti'nin iktidar olduğu dönemde genel olarak ekonomik duruma bakıldığında; savaş sonunda yaşanan ekonomik genişlemeye göre ekonominin bir durgunluk içine girdiği, serbest dış ticaret politikalarının bırakıldığı, dış âlemin ihraç mallarına olan talebinin düşmesine bir tepki olarak ithalat kısıtlamalarının getirildiği bir dönem olduğu görülmektedir. Ekonomik baskılar neticesinde Demokrat Parti; bir önceki döneme göre tüketim mallarının ithalattaki payının yaklaşık olarak %15 düşmesini, büyük ölçüde kamu yatırımlarıyla

gerçekleştirilen bir ithal ikamesi politikasına yönelerek telafi etmeye çalışmıştır. Mal yoklukları ve kara borsa ile mücadele etmek zorunda kalan hükümet, bu dönemde seçim öncesi parti politikası olan özelleştirme yanlısı söyleminden bir sapma göstererek, devlet harcamalarını arttırmak zorunda kalmıştır (Boratav, 2004: 84-86).

1960'lı yıllarda, ülkedeki bebek sanayiye ve ithal mallarla rekabet edemez durumda olan üreticiyi korumaya yönelik, ithal ikameci sanayileşme politikalarının ve ekonomide planlamanın ağırlık kazandığı bir ekonomi politikasına geçilmiştir. Bu dönem ithal ikameci politikalar sayesinde sanayi sektörünün altın yılları olmuştur ve 1930'lu yıllardaki benzer şekilde hızlı sanayileşmenin gerçekleştiği bir dönem olarak dikkat çekmektedir (Eğen, 2008: 61).

1960-1979 yıllarını sanayi açısından değerlendirildiğinde, döneme ithal ikameci sanayileşmenin damga vurduğu görülmektedir. İthal ikameci ve korumacı politikaların hâkim olduğu döneme sanayi açısından bakıldığında; dönemin bunalıma girdiği 1979 yılına kadar sanayi kesimi büyüme hızlarının ortalaması yaklaşık %8,9 gibi bir seviyede gerçekleşmiştir. Bu rakamdan anlaşılacağı üzere bu dönemde canlı bir sanayi gelişiminin var olduğu görülmektedir. 1979 yılında ekonomik krizle birlikte sanayi sektörü %5 oranında gerilemiştir. Sanayinin milli gelir içindeki payı 1960-1979 yılları arasında %17,2 den %20'ye çıkmıştır. Bu yıllarda tarımın gelir içindeki payı da %35'lik düzeyinden %23,2'ye gerilemiştir. Bu veriler ışığında bu dönemde sanayiye doğru yapısal değişimin devam ettiği görülmektedir (Eğen, 2008: 62-63).

1960-1979 yıllarının tümü için ortalama yıllık büyüme hızı yaklaşık %6,2 olarak gerçekleşmiştir. Milli gelirdeki bu gelişme daha çok sanayi ağırlıklı gerçekleşmiştir. Tarım sektörünün yıllık büyüme ortalaması %1,8 iken sanayinin bu dönemde büyüme hızı %5,2 olmuştur. Bu büyümenin bir diğer nedeni de aşırı ithal bağımlılığı ve ihracattaki görece durgunluğa rağmen 1962-1976 arasında ekonomiye önemli boyutlarda dış kaynak enjekte edilmesi olmuştur (Eğen, 2008: 64). Bu dönemde yurtdışında bulunan işçilerin ülkeye gönderdikleri dövizler ekonomik anlamda katkı sağlamış dış açığa olumlu yönde tesir etmiştir.

2.3.2. 1980 Sonrası Ekonominin Genel Yapısı

1980’li yıllar hem dünya hem de Türkiye için yapısal değişimlerin yaşandığı yıllar olmuştur. 1980’lerde başlayan ve günümüze kadar devam eden dışa dönük sanayileşme ve iktisadi serbestleşme üzerine kurulan ekonomi politikaları, 60’lı yıllardan itibaren uygulanan ithal ikameci politikaların dönemin konjonktürüne uymayarak tıkanması ve ülkedeki özel sermayenin güçlenmesiyle uygulama alanı bulmaya başlamıştır. Söz konusu dönem öncesi dünya büyük petrol krizi ile karşı karşıya kalmış ve ekonomik durgunluk içerisinde enflasyonun verdiği yaralar birçok ülkede ciddi krizleri neden olmuştur. Dünyadaki bu atmosfer Dünya Bankası ve IMF gibi uluslararası kuruluşlarda bir takım değişim planlarının ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Dünya Bankası ve IMF tarafından iktisat politikalarına ilişkin olarak belirlenen koşullar büyüme için en uygun yol olarak görünen “Mükemmel Piyasa” önündeki engelleri kaldırmayı amaçlamıştır. “Washington Mutabakatı” olarak adlandırılan bu yaklaşım tavsiyeleri on politika aracı üzerinde yoğunlaşmıştır (Wayenberge, 2009: 315-316). Bu politika araçları;

- Dış ticaretin serbestleştirilmesi,
- Döviz kurunun rekabetçi olması ve ihracatı teşvik etmesi,
- Faizlerin serbest bırakılması,
- Kamu harcamalarının yeniden yönlendirilmesi,
- Enflasyon ve sermaye kaçışına yol açan bütçe açıklarının sıkı denetim altında tutulması,
- Doğrudan yabancı yatırımların serbestleştirilmesi,
- Özelleştirme,
- Ekonominin kuralsızlaştırılması,
- Vergi tabanının genişletilmesi,
- Güvenli mülkiyet haklarıdır.

1980’li yılların başında, asıl amacı ekonomide devlet müdahalesini en aza indirerek piyasa ekonomisine işlevlik kazandırmak olan 24 Ocak 1980 istikrar

programıyla Türkiye yeni bir ekonomik politikaya geçişi teorik olarak gerçekleştirme çabası içine girmiştir. Ekonominin istikrara kavuşturulması amacıyla alınan bir takım tedbirlerden oluşan bir ekonomi politikası paketi olan 24 Ocak kararlarının temel stratejisi; sıkı bir para politikası çerçevesinde, enflasyonla mücadele etmek, KİT'lerin enflasyon yaratan etkilerini ortadan kaldırmak, toplam talepteki fazlalığı ortadan kaldırmak ve denk bir bütçeye ulaşmak olmuştur (Kılıçbay, 1999: 171).

Bu dönemde uygulanan büyüme stratejisi, temel olarak, verimlilikte artış sağlamayı ve ekonominin rekabet gücünü artırmayı amaçlamıştır. Bu çerçevede, piyasa ekonomisinin kurumsallaşması yönünde adımlar atılmıştır. Ekonominin dış rekabete açılması, kamunun doğrudan üretim faaliyetlerinden çekilerek altyapı yatırımlarına yönelmesi ve mali piyasaların serbestleştirilmesi piyasa ekonomisinin kurumsallaşması yönünde atılan başlıca adımlar olmuştur (DPT, 2002: 1).

1981 yılında ithalat rejimi ile kotalar kaldırılmış, kota kapsamında pek çok mal "2 sayılı liberasyon" listesinden "1 sayılı liberasyon" listesine aktarılmış, ithalattan alınan damga resmi belirli ölçüde indirilmiş, ithalat teminat oranları düşürülmüştür. İthalatın serbestleşmesi yolunda en büyük adım 29 Aralık 1983 yılında atılmıştır. 1984 yılı başında hem ithalatı düzenleyen listeler köklü biçimde değiştirilmiş, hem de gümrük vergi oranları yeniden belirlenmiştir. 1984 ithalat rejimi ithalatı 'izine bağlı mallar', 'ithali yasak mallar' ve 'liberalizasyondan ithal edilecek mallar' olarak üç ana grupta toplamaktadır. Bu listenin en önemli özelliği ithali yasak ve izine bağlı malların ilan edilmesi ve bunun dışında kalan malların ithalatının serbest bırakılmasıdır. Rejimin diğer önemli özelliği gümrük vergilerini değiştirmiş olmasıdır (Berksoy, 1985: 140).

1980-1988 yılları arasında ortalama olarak yaklaşık %4,9'luk bir büyüme gerçekleşmiştir. Bu büyümenin ardında yatan nedenler esas olarak iç talebin kısılmasına bağlı gerçekleşen ihracat artışları ve güçlü ihracat teşvikleri olmuştur. Diğer yandan bu dönemin büyüme yapısı ile ilgili diğer bir gelişmede büyümenin sanayide 1978-1980 yılları arasındaki düşük kapasitelerin özellikle sanayide kapasite kullanım düzeylerinin artmasıyla yakından ilgili olmasıdır. 1978-1979 yıllarında toplam sermaye birikiminden %29 pay alan sanayi sektörüne giden yatırım oranı

1988 yılında %16'ya düşmüş, bunun sonucunda sanayi yatırımların milli gelir içindeki oranı %6,1'den %4,2'ye düşmüştür. Dolayısıyla, Türkiye sanayi sektörünün, bu yıllardaki ihracat başarısının ve büyümeye yaptığı katkının teknolojik bir atılıma dayalı verim artışlarına değil, esas olarak reel devalüasyonları gerçekleştiren döviz kuru politikaları ile ücret maliyetlerindeki aşınmaya dayandığı söylenebilir (Boratav, 2004: 152).

Bu dönem içinde ortalama %50,8 olan enflasyonun, 1986 yılından itibaren artışa geçtiği görülmektedir. Ayrıca 1980 sonrası ihracat artmakla birlikte ithalat da artmış, cari açık devamlılığını sürdürmüş ve ortalama yıllık 1,7 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. Türk ekonomisinin genel karakteristiği olarak kriz yıllarında ekonominin küçülmesiyle cari açık fazlaya dönüşmüş, fakat bu dönemde krizin etkisi dış ticarete bir yıl gecikmeyle yansımıştır. Bu dönem içerisinde bütçe açıkları devam etmiş ve ortalama bütçe açığının toplam gelire oranı %19,4 olarak gerçekleşmiştir. Dolaylı vergilerden KDV ve ÖTV gibi vergilerin toplam gelirler içindeki payı artmaya devam ederek %47 seviyesine yükselmiştir.

Diğer önemli gelişme ise, Türkiye'nin toplam borcundaki hızlı artış olmuştur. Yıllık ortalama %9,7'lik artışla toplam borç 25 milyar dolardan 63,4 milyar dolar seviyelerine ulaşmıştır. Bu dönem içinde net giren sermaye 7,4 milyar dolar, bunun da 7 milyar doları diğer yatırımlar olarak da görülen kısa vadeli sermaye hareketlerinden sağlanmıştır. Bu dış kaynağın kriz zamanlarındaki genel hareketini, 1988 ve 1989'daki kriz yıllarında görmek mümkündür. Özel sektör dış borcunun toplam dış borç içindeki payı ise, özel sektörün ekonomi içindeki payının artması ile bağlantılı olarak artmıştır (Çimen, 2011: 3-12, 3-14).

Ekonominin dışa açılmasına paralel olarak ihracat ve ithalat hacminde önemli artış yaşanmıştır. İstikrarsız bir seyir izlemekle birlikte dönem başında %6,6 olan dış ticaret açığının milli gelire oranı dönem sonunda %3,1 olarak gerçekleşmiştir. 1987 yılına kadar cari işlemler fazla verirken izleyen yılların önemli bir bölümünde cari işlemler açık vermiştir. İhracattaki yıllık ortalama artış oranı %12 dolayında gerçekleşmiş, toplam ihracat içerisinde sanayinin payı %36'dan %91,6'ya yükselmiştir. İthalattaki yıllık ortalama artış oranı %8,1 dolayında gerçekleşmiş,

toplam ithalatın GSMH içerisindeki payı %11,3'den %27,5'e yükselmiştir. 1980'li yıllardan itibaren dış borçlarda önemli artış görülmüştür. Toplam dış borcun milli gelire oranı 1983 yılında yaklaşık %30 dolayında iken, bu oran 2000 yılında yaklaşık %59'a ve 2001 yılında %78'e yükselmiştir. Dış borçların vade yapısının ise kısa vade lehine değiştiği görülmektedir. Kısa vadeli dış borçların toplam dış borçlar içerisinde payı 1983 yılında %12,4 iken, bu oran 2000 yılında %23,9'a yükselmiş, 2001 yılında ise %14,2'e gerilemiştir. Dış borç faiz ödemeleri 1983 yılında 1,5 milyar dolar iken, 2001 yılında 7,1 milyar dolara yükselmiştir (DPT, 2002: 1-2).

Ocak 1984'den itibaren ortalama %76,3 olan nominal gümrük vergileri %48,9'a indirilmiş, ithalat üzerindeki dolaysız devlet kontrolleri kaldırılmış, ithalatta liberalizasyon giderek genişletilmiş ve liberalizasyon oranı 1988 yılında %90'ı aşmıştır.

İhracatta ise devlet denetimi büyük ölçüde kalkmış ve geniş teşvik sistemi getirilmiştir; ihracatta dolaylı vergilerin iadesi sistemi düşürülmüş, kurumlar vergisi hafifletilmiştir. İhracatçılara, hammadde ve ara girdi ithalatında kullanılmak üzere döviz transferinde öncelik, kazanılan dövizlerden mahsup, gümrük muafiyeti kolaylığı sağlanmıştır. TL günlük ve kısa aralıklı kur ayarlamaları ile sadece nominal değil reel olarak da devalüe edilmiştir. İhracat ve sermaye girişi teşvik edilmiştir.

İhracatı artırmak için yapılan düzenlemelere ilave olarak, başta parasal ve nakdi teşvikler olmak üzere ihracat, değişik destek unsurları ile teşvik edilmiştir. Türk ihracatçılarının dış pazarlarda rekabet gücünün artırılması ve Türkiye'nin ihracata yönelik stratejisinin desteklenmesi amacıyla 1987 yılında, Türk Eximbank kurularak faaliyete geçirilmiştir. 1990'lı yıllarda ise mal akımlarının serbestleşmesine yol açan etkenler farklılaşmıştır. Mal akımlarında serbestleşme, uluslararası anlaşmalar bağlamında gerçekleşmiştir. Bunun kaynağı GATT Uruguay Turu ve Avrupa Topluluğu ile Gümrük Birliği Anlaşmalarıdır.

Gümrük Birliği Anlaşması'nın geçiş döneminin 6 Mart 1995 Ortaklık Konseyi kararlarıyla tamamlanıp son döneme girilmesi, ayrıca AB'nin Ortak Gümrük Tarifesine uyum yoluyla Türkiye'yi üçüncü ülkeler karşısında da

serbestleşme derecesini artırma zorunda bırakması serbestleşmedeki temel nedenlerdir (Cingöz, 2011: 61-62).

1989 yılında kambiyo kontrolleri kaldırılarak, Türkiye ile dış âlem arasında sermaye hareketleri liberalizasyonunun önü açılmıştır. Bu dönemde ayrıca miktar kısıtlamaları da tamamen kaldırılmış ve Türk Lirası IMF ölçütleri nazara alınarak ve ulusal paraların kolayca birbirlerine dönüşebilmesi gereğince konvertibiliteye geçmiş olarak kabul edilmiştir. Böylece sermaye hareketlerinin ülkeye giriş ve çıkışı önündeki engeller kaldırılmıştır (Boratav, 2004: 179).

Fiyat istikrarı 1980 sonrası dönemde Türkiye ekonomisinin başlıca sorunlarından biri olmuştur. 1981 yılında %25,6 olan 12 aylık olan TEFE oranı 1987 yılı ile birlikte ciddi bir artış eğilimine girerek %51,6'ya yükselmiş, 1994 yılında yaşanan ekonomik krizde yaklaşık %150 düzeyinde gerçekleşmiştir. İzleyen yıllarda enflasyon oranında gerileme gözlenmekle birlikte, 2001 yılında yaşanan ekonomik krizle birlikte enflasyon oranı %88,6 düzeyinde gerçekleşmiştir (DPT, 2002: 3).

Türkiye uzun yıllar yüksek enflasyonla yaşadığı için 2001 krizinden sonra enflasyon oranlarını düşürmek önemli bir amaç haline gelmiştir. Bu nedenle, 2001 krizinden sonra enflasyonla mücadelede konsensüs sağlanmıştır. MB Yasası'nda değişiklik yapılmış ve MB'nin amacı fiyat istikrarını sağlamak olarak belirlenmiştir. Fiyat istikrarı ihmal edilebilir derecede düşük enflasyonu ifade etmektedir. MB bu amaca yönelik para politikası stratejisi olarak enflasyon hedeflemesini kullanmaktadır. MB, 2002'den bu yana örtük enflasyon hedeflemesi uygularken 2006 yılından itibaren de açık enflasyon hedeflemesi uygulamaktadır. MB enflasyon hedefini hükümetle beraber belirlemiş ve bu hedefe ulaşmada kullanacağı araçları belirlemede bağımsız davranmıştır. Enflasyon hedeflemesinde temel politika aracı kısa vadeli faiz oranları olmuştur. Bu oran piyasa faizlerini, kredi piyasasını, varlık piyasasını ve beklentileri etkilemiştir. 2002-2010 döneminde ortalama enflasyon oranı (TÜFE) %11,8 olmuştur (<http://www.tcmb.gov.tr>). Dünya ekonomisinde petrol fiyatlarındaki hızlı yükselme özellikle petrol ithal eden ülkelerin enflasyon ve büyüme oranlarını olumsuz etkilemiş olmakla birlikte, Rusya ve Türkiye 2005

yılında %10'luk enflasyon oranının altında kalarak bir başarı gerçekleştirmiştir (Global Economic Prospects 2006, 2006: 6).

Dış borçlanma maliyeti bağlamında kriz ülke ekonomisine ağır bir fatura yüklemiştir. Bir önceki yıla göre toplam borç stoku 15.378 milyar dolar artmıştır. Ayrıca IMF'den kullanılan kredilerde dâhil edildiğinde 2000 yılında 25,5 milyar dolar, 2001 yılında serbest bırakılan 11,3 milyar dolarlık kredi dilimi de hesaba katıldığında 14,8 milyar dolarlık dış borçlanmaya gerçekleştirilmiştir. Gerek IMF, gerekse DB'den sağlanan krediler dikkate alındığında, 2000-2002 kesitinde Türkiye ekonomisinin 30 milyar dolara yakın dış kaynaklı kredi kullandığı görülmektedir. Diğer taraftan Türkiye ekonomisi 2000 ve 2001 yıllarında sırasıyla 21,9 ve 24,6 milyar dolarlık ağır dış borç servislerini yerine getirmiştir.

1999 yılı ile 2000-2005 dönemi dış borç stoku yönünden karşılaştırıldığında, borç stokunda dolar cinsinden yaklaşık olarak %64 oranında bir artış görülmektedir. Ayrıca kısa vadeli borçlanma bir önceki dönemde sergilediği davranışı sürdürmüş ve toplam dış borç stokunun 1/3'ü oranına ulaşmıştır. Yine aynı dönemde Türkiye ekonomisi ağır borç servisi ödemelerini yerine getirmiştir. Bu alt dönemde Türkiye ekonomisi toplam 170,1 milyar dolarlık borç servisi gerçekleştirmiş, yani ekonomiden kaynak aktarımı hız kesmeden devam etmiştir. Türkiye'de özel sektörün borç yapısı incelendiğinde ise borçlanmanın daha çok dışarıdan ve kısa vadeli olarak gerçekleşmiştir. Bu durum ekonomik dalgalanmalardan, üst düzeyde etkilenmeye açık, bilançoları kırılgan bir özel sektör profili ortaya çıkarmaktadır. Orta/uzun vadeli borçlanmada kamu öncü olma özelliğini nispeten azalarak sürdürmüş ancak özel sektörün dış borç stoku içindeki payı %50,4 seviyesine çıkmış ve kısa vadeli borçlanma içindeki payı ise %92'ye ulaşmıştır (Kat, 2008: 97).

Tablo 2-12 2000-2008 Yılları Arası Makro Ekonomik Bazı Değişkenler (www.hazine.gov.tr, www.tuik.gov.tr)

Makro Ekonomik Değişkenler	Büyüme %	Kişi Başına GSYH \$	Enflasyon %	Bütçe Açığı/GSYH %	Net Kamu İç Borç Stoku, GSYH %	Net Kamu Dış Borç Stoku, GSYH %	İşsizlik %
2000	6,8	4.130	39	-7,9	28,8	14,3	6,6
2001	-5,7	3.020	68,5	-11,9	38,9	27,6	8,4
2002	6,2	3.492	29,7	-11,5	36,2	25,2	10,3
2003	5,3	4.559	18,4	-8,8	37,9	17,2	10,5
2004	9,4	5.764	9,3	-5,2	35,7	13,4	10,3
2005	8,4	7.021	7,7	-1,1	35,2	6,5	10,3
2006	6,9	7.583	9,6	-0,6	30	4	9,9
2007	4,7	9.234	8,3	-1,6	28,1	1,3	10,3
2008	0,7	10.346	10,6	-1,8	26,1	2,1	11

Tablo 2-12’de görüldüğü üzere, Türkiye 2001 krizinden sonra 2008 yılına kadar kesintisiz büyüme kaydetmiştir. Bu anlamda MB’nin enflasyon politikalarının amaca uygun hizmet ettiği görülmektedir. Enflasyon, 2001 yılından sonra düşen bir seyir izleyerek, Türkiye Cumhuriyeti’nin uzun süre görmediği tek hanelere inmiştir. Bu dönemde büyümeye paralel olarak kişi başına GSYH artış trendi yakalamış, 2008 yılında, 2001 yılındaki kişi başına GSYH’den 3 kat fazla artarak 10.436 dolar olmuştur. Fakat bu olumlu havanın yanında işsizlik konusunda yeterli gelişme kaydedilemediği görülmektedir. İşsizlik rakamları 2001 krizinden sonra 2006 yılı hariç %10’un üzerinde bir seyir izlemiş, büyüme trendine rağmen yeterli istihdam yaratılamamış olmasından dolayı işsizlik ekonomi de bir sorun olmuştur. Bütçe açığı da 2001 dönemine göre düşen bir seyir izlemiştir.

Tablo 2-13 2009-2012 Yılları Arası Makroekonomik Bazı Değişkenler (www.tusiad.org.tr, www.tuik.gov.tr)

Makro Ekonomik Değişkenler	Büyüme %	Kişi Başına GSYH \$	Enflasyon %	Bütçe Açığı/GSYH %	Kamu Borç Stoku, GSYH %	Cari İşlemler Açığı, GSYH %	İşsizlik %
2009	-4,8	8.590	5,3	-5,5	46,3	-2,2	14
2010	9,2	10.022	5,7	3,6	43,1	-6,4	11,9
2011	8,5	10.466	8,9	1,4	39,9	-9,9	9,8
2012	2,2	10.504	6,8	-1,6	36,6	-6,7	9,2

2008’den sonraki dönemde makroekonomik değişkenler Tablo 2-13’de görüldüğü gibi 2009 senesi hariç olumlu bir seyir izlemiştir. Kişi başına GSYH, 2009

yılında 1.846 dolar azalarak 8.590 dolar olmuştur. Bundan sonraki dönemlerde GSYH tekrar artışa geçmiş fakat düşük bir artış izlemiştir. 2010 ve 2011 yılında bütçe açığı olumlu bir seyir izlemiştir. 2009 senesi hariç işsizlik düşme trendine girmiş, enflasyon ise tek haneli rakamlarda seyretmeye devam etmiştir.

Hızlı bir büyüme yılı olarak kayıtlara geçen 2010 yılında Türkiye %9,2'lik bir büyüme oranı yakalamış ve Avrupa Bölgesi'nde borç krizleri devam etmekteyken, krizin etkilerinden hızla kurtulan yegâne ülkeler arasında yer almıştır. Türkiye'de 2008 yılında başlayan küresel krizden gelişmiş ülkeler gibi etkilenmiştir. Hem gelişmiş ülkelerde hem de Türkiye'de GSYH'de neredeyse hiç artış görülmezken, gelişmekte olan ekonomiler %6,1 oranında büyümüş, bu da dünya genelinde %3'lük bir büyüme sağlamıştır. Krizin daha etkin hissedildiği 2009 yılındaysa gelişmekte olan ülkeler %2,4'lük bir büyüme gerçekleştirirken, Türkiye ve gelişmiş ülkelerde küçülme yaşanmıştır. Türkiye'nin %4,8 küçülmesinin önemli bir sebebi, 2009'un ilk çeyreğinde krizin şiddetli hissedilmiş olması, ekonominin %14,6 oranında küçülmesidir. Türkiye, 2010 yılında büyük bir toparlanma yaşamış, hem gelişmiş, hem de gelişmekte olan ülkelere çok daha hızlı büyümüştür (www.tuik.gov.tr).

Tablo 2-14 2002-2012 Yılları Arası İthalat-İhracat Rakamları (www.tuik.gov.tr)

Yıl	İhracat (TL)	İthalat (TL)
2002	54.621.624.134	78.398.702.304
2003	70.369.503.260	103.424.769.215
2004	90.327.455.811	139.676.715.228
2005	99.039.094.220	157.380.960.959
2006	123.341.871.421	201.077.837.705
2007	139.340.197.147	221.028.769.269
2008	170.513.069.615	258.691.206.786
2009	158.481.951.196	217.677.724.820
2010	171.343.212.758	278.668.205.580
2011	227.011.121.898	403.813.480.048
2012	274.565.015.882	426.229.492.948

Türkiye, 2002 yılından itibaren dış ticaret rakamlarında büyük gelişmeler kaydetmiştir. 2009 yılı hariç her sene büyüme gerçekleştiren ithalat-ihracat kalemleri Tablo 2-14'de gösterilmiştir. 2002'den 2012'ye ihracat rakamları 5 kata yakın

gelişme gösterirken, ithalat rakamları aynı dönemler içinde 5,5 kat civarında artış göstermiştir.

2013 Eylül ayı itibariyle Türkiye'nin ihracatı 210.044.783.917 TL, ithalatı ise 349.574.825.826 TL olarak gerçekleşmiştir. Yine Eylül ayı itibariyle enflasyon yıllık %7,88 olarak gerçekleşmiştir. Temmuz ayı işsizlik oranı %9,3 olmuş, GSYH büyüme oranı 2. dönem itibariyle %4,4 olarak gerçekleşmiştir. Sanayi üretim endeksi ise Ağustos ayı itibariyle %4 oranında azalmıştır (www.tuik.gov.tr).

2.3.3. Bölge Kavramı ve Bölgesel Kalkınmaya Yönelik Teoriler

2.3.3.1. Bölge Kavramı

Bölge kavramı her kullanım ve ilgili her bilim dalında, her ülke veya bölgede farklı şekillerde tanımlanmış olduğundan tek bir tanıma sahip değildir. Ancak genel olarak bölgeler ekonomik yapı ve ekonomik gelişmişlik açısından ikiye ayrılmaktadır.

2.3.3.1.1. Ekonomik Yapı Açısından Bölge Kavramı

2.3.3.1.1.1. Homojen Bölgeler

Homojen bölge, her bir birimi bir diğer birimi ile mümkün olan en fazla bir biçimde benzer yapıya sahip alanı tanımlanmaktadır (Boudeville, 1966: 7). Bir ülkedeki çeşitli yerleşme merkezlerini birbiriyle karşılaştırarak homojen alan tespit edebilmek için homojenlik ölçütü olarak çok çeşitli kıstaslar kullanılabilir. Bu kıstasların arasında kentli nüfus oranı, eğitim düzeyi, sağlık düzeyi, beslenme düzeyi işsizlik oranı, endüstriyel işletme sayısı, fert başına düşen milli gelir gibi çeşitli unsurlar sayılabilir. Buna göre ülke düzeyinde çeşitli alanlar arasında homojenlik, ekonomik gelişmişlik düzeyini belirleyen kıstaslar yardımıyla ölçülmektedir. Bu kıstaslardan herhangi biri alınarak o kıstasa göre homojen alan saptanabilir (Dinler, 2001: 78).

2.3.3.1.1.2. Polarize Bölgeler

Ülkelerdeki mevcut tüm yerleşim birimleri karşılıklı ilişki içindedirler. Küçük yerleşim birimleri başta ticari yönden olmak üzere çeşitli yönlerden daha büyük yerleşim merkezlerine bağlıdırlar. Büyük yerleşim merkezleri de kendisinden daha küçük yerleşim merkezlerini etkisi altına alarak cazibe merkezi halinde polarize olmakta yani kutuplaşmaktadır (Gündüz, 2006: 5). Ancak polarize bölge, bir merkezle onu çevreleyen etki alanından meydana geldiğinden ekonomik gelişmenin çok yönlü ve çeşitli sebeplerle bazı bölgelerde gerçekleşmesi diğer bölgeleri, bu bölgelere göre ekonomik bakımdan az avantajlı bir hale getirmektedir (Yazgan, 1977: 112).

2.3.3.1.1.3. Plan Bölgeler

Plan bölgeler, bölgesel planlama uygulayan ülkelerdeki planlama anlayışına göre düzenlenen bölgelerdir. Plan bölgeler, ülkenin bölgesel sorunlarının niteliği ve yoğunluğuna göre tüm ülkeyi kapsadığı gibi sadece belirli problemlili bölgeleri de kapsayabilmektedir. Bölgesel kalkınma planının ekonomik alana yönelik olarak hazırlanması, tüm ekonomik faaliyetlerin bölgesel dağılımının kontrol altına alınması, gelişmeyen bölgelerin adaletli bir şekilde kaynaklardan yararlanması sonucunu doğuracaktır. Bölgesel kalkınma planını uygulamakta olan ülkelerde başvurulabilecek olan bu plan bölge anlayışı, ulusal planın bölgeselleştirilmesi için ülkenin bölgelere ayrılması sonucunu ortaya çıkarmaktadır (Dinler, 2001: 88).

2.3.3.1.2. Ekonomik Gelişmişlik Açısından Bölgeler

2.3.3.1.2.1. Az Gelişmiş Bölgeler

Az gelişmiş bölge, belli bir zamanda çeşitli sosyal ve ekonomik faktörler açısından başka bölgelere, ülkenin bütünü ile karşılaştırıldığında iktisadi avantajları olmayan bölge olarak tanımlanmaktadır (Erkal, 1982: 10). Az gelişmiş bölgelerin temel özellikleri aşağıda belirtilen başlıklar altında özetlenebilir (Gündüz, 2006: 12-13);

- Faktörlerin verimliliği zayıftır,
- Faktör dağılımı bozuktur,
- Altyapı yatırımları yetersizdir,
- Doğal çevre gelişmeye imkân vermemektedir,
- Bölgede gelir dağılımı düzensiz olması nüfusun dışarıya göçlerini hızlandırmaktadır,
- İlim adamlarının sayıları azdır,
- Kullanılan teknoloji basit ve gelişmemiştir,
- Nüfusun beslenme düzeyi düşük, nüfus artış oranı ise yüksektir,
- Eğitim ve sağlık düzeyleri düşüktür,
- Ekonomik yapıları tarıma dayalıdır,
- Az gelişmiş bölgelerin toprakları verimli değildir. Bu yüzden topraktan elde edilen birim başına verim de düşüktür.

2.3.3.1.2.2. Gelişmiş Bölgeler

Gelişmiş bölge çeşitli sosyal ve ekonomik faktörler açısından, ülkenin diğer bölgeleriyle karşılaştırıldığında ileri olduğu görülen bölgelerdir. Gelişmiş bölgelerde gelir artış hızı ülke ortalamasının üstünde gerçekleşmektedir. Ayrıca sosyal ve kültürel göstergelere göre de söz konusu bölge gelişmiş bir özellik taşımaktadır. Bu bölgelerde eğitim ve sağlık hizmetleri seviyesi de ülke ortalamasının çok üzerinde olmaktadır (Tokgöz, 1976: 15).

Gelişmiş bölgelerin belirgin özellikleri aşağıdaki gibi sıralanabilir (Gündüz, 2006: 14);

- Üretim faktörlerinin verimliliği yüksektir,
- Faktör dağılımında aşırı dengesizlik yoktur veya azdır,
- Altyapı yatırımları yeterlidir,
- Doğal çevre gelişmeye elverişlidir,
- Bölgede gelir dağılımı düzenli ve dışarıdan göç almaktadır,

- Gelişmiş bölgelerin kalkınma hızları yalnız geri kalmış bölgelerin değil aynı zamanda ülke kalkınma hızından da yüksektir, bölgede tasarruflara bağlı olarak yatırımlar da yüksektir ve sürekli artışlar kaydetmektedir.

2.3.3.2. Bölgesel Kalkınmaya Yönelik Teoriler

2.3.3.2.1. Kalkınma Kutupları Teorisi

Kalkınma kutupları teorisi ilk kez Fransız ekonomist François Perroux tarafından dile getirilmiştir. Perroux kalkınmanın her yerde aynı zamanda görülemeyeceğini, çeşitli büyüklüklerde ve özelliklerde büyüme kutupları oluşacağını ve bu şekilde farklı kanal ve etkilerle ekonominin tümüne yayılacağını savunmuştur (Higgings ve Savoie, 1988: 279).

Perroux, kalkınma kutuplarında merkezkaç kuvvetinin oluşturan ve bu durum sonucunda etrafında bulunan bölgeleri kendisine çeken merkezler olarak tanımlamaktadır. Her merkez bir çekim ve geri itme merkezi olarak diğer merkezler ile sınırlanmış kendine özgü alana sahiptir (Perroux, 1950: 27).

Bu teoride, bölge farklarının, ekonomik kaynakların dengeli dağılımı ile azalacağı görüşü hâkimdir. Ekonomide faktör hareketlerini önleyici engeller kaldırıldığı zaman, mekânda bir dengenin kurulacağı ve bu durumda optimizasyonun sağlanacağı savunulmaktadır (Yazgan, 1977: 126).

Bu teorinin temel savı, faktör hareketlerinin sonunda bölgeler arası marjinal gelirin eşitleneceğidir. Fakat bu varsayım geçerliliğini korumamaktadır. Çünkü faktörlerin marjinal verimliliklerinin farklı olmasından dolayı bölgeler arasında üretim faktörlerinin fiyatlarının eşitliğinden bahsetmek mümkün değildir (Gündüz, 2006: 25).

2.3.3.2.2. Neo-Klasik Büyüme Teorisi

Solow (1956) tarafından geliştirilen neo-klasik büyüme modelinde ileri sürülen sava göre, kısa vadede kişi başına gelirdeki artışın, sermaye birikimi ve teknolojik gelişmeye bağlı olduğu savunulmuştur. Buna göre sermayenin azalan

oranda kazanç sağlayacağı ve bu yüzden büyümenin teknolojik kaynaklı olacağı öngörülmüştür. Solow'un teorisinde teknolojik gelişmenin dış kaynaklı olduğu belirtilmiş ve her bölgenin aynı teknolojik büyüme hızına sahip olmasının, ülkeler ya da bölgeler arasında görülen farkların geçici olduğu anlamı taşımakta ve model uzun dönemde bütün bölgelerdeki kişi başı gelir seviyelerinin eşitlenmesini öngörmüştür.

Modelde bütün bölgelerin eşit gelir düzeyine ulaşmaları için üretim fonksiyonlarının, teknolojinin ve yapısal ya da kurumsal diğer faktörlerin aynı olduğu varsayılmaktadır. Aynı şekilde bölgelerde piyasa mekanizmasının tam rekabetçi olduğu da varsayılmaktadır. İki bölge arasında başlangıçta üretim faktörlerinin dağılımına bağlı olarak gelir farklılıkları olabileceği, bu durumda, üretim faktörlerinin getirisinin bölgeler arasında önce farklılık göstereceği; ancak zaman içerisinde, eğer faktörlerin bölgeler arasında hareket edebilme imkânı varsa, faktör sıkıntısı çeken bölgeye hızlı bir kayış olacağı, hem faktör getirileri hem de kişi başına gelir eşitleneceği öngörülmüştür. Örneğin, Batı'da sermaye arzı Doğu'ya oranla daha yüksek ise, bu bölgede sermayenin getirisi görece olarak daha düşük olacaktır. Bu durumda Batı'daki sermayenin Doğu'ya göç etmesi, Doğu'da artan sermaye nedeni ile faizler üzerinde aşağıya doğru bir baskı oluştururken, Batı'da arzın azalması nedeni ile faizlerin artması sonucunu doğuracaktır. Bu göç, her iki bölgede faizler eşitlenene kadar devam edecektir. Aynı durum emek için de geçerlidir. Ücretler, bölgeler arasında eşitlenene kadar emek bir bölgeden diğerine doğru akacaktır. Bu varsayımların geçerli olduğu durumda, neo-klasik modelin savı bölgeler arasında eşitsizliğin mutlak olarak yok olacaktır (TÜSİAD, 2008: 19-20).

2.3.3.2.3. Yeni Ekonomik Coğrafya Teorisi

Teori, Paul Krugman tarafından klasik ticaret teorisinin yığılma sorunlarına çözüm getirmek için oluşturulmuştur. Klasik ticaret teorisi, tam rekabet koşulları ve üretim faktörlerinin bir ya da daha fazlasının hareketsizliği varsayımları çerçevesinde ülkelerin mukayeseli olarak avantajlı oldukları sektörde üretim yapacağını öne süren Ricardo'nun mukayeseli üstünlük teorisine dayanmaktadır (Martin ve Sunley, 1998: 263).

Teori 1990'lı yıllardan sonra önem kazanmaya başlamış olup, teoriye göre iktisadi gelişmede merkezi olarak nitelenen bölgelerin satış yapma konusunda veya pazarlara ulaşma noktasında avantajları bulunmaktadır. Krugman'a göre, farklı bir malın üretimi, artan ölçek getirileri nedeniyle, büyük piyasalara yakın yerlerde gerçekleştirilebilecektir. Böylece üreticiler aynı zamanda ulaşım maliyetlerini de düşürebilecek ya da en aza indirebileceklerdir. Bu durumda nüfus açısından zengin bölgeler, kendine yetebilen bir yapıya sahip olacaklar ve ulaşım maliyetleri daha da azalacaktır. Ancak yatırım açısından cazibesi artan bölgelerde faktör fiyatları arttıkça, faktör talebi, fiyatın daha ucuz olduğu çevre bölgelerden karşılanacaktır (Kızıltan ve Ersungur, 2007: 272).

2.3.3.2.4. İhracat Merkezleri Teorisi

Bu teori, Amerikalı ve Sovyet bölge planlamacıları arasında ilgi görmekte olup teoriye göre, esas faktör bölgeden başka bölgelere veya ülkelere yapılan ihracatlardır (Dziewoński, 1957: 49).

Buna göre bir bölgedeki gelişme, o bölge dışında kalan yerin bölge mallarına olan talebine bağlı olarak ilerlemesidir. Söz konusu talep ile özellikle bölge içindeki sanayi, ticari ve hizmet sektöründe gelişme sağlanarak yatırım çarpanı ve dış ticaret çarpanı harekete geçirilerek bölgenin kalkınmasıdır (Kazgan, 1980: 108).

Teoriye göre bir bölgede potansiyel olarak ihracata konu mal ve hizmetler mevcut ise o yöreye yatırım yapmak kârlı bir davranış olacaktır. Bu yatırım sayesinde bölgeye yeni teknolojiler girerek üretim artışına yol açacaktır. İleri teknolojilerin kullanılmasıyla bölgede verim artışı nedeniyle önemli bir ihtisaslaşma ve pazar imkânları ortaya çıkacaktır. Bu da beraberinde yeni pazar arayışlarına imkân vererek ihraç merkezinin önemini arttıracaktır (Ülgener, 1986: 201).

2.3.4. Türkiye'de Bölgeler ve Bölgeler Arası Gelişmişlik Farkları

Türkiye'nin geçmişten günümüze en büyük sorunlarından birisi olan bölgesel gelişmişlik farklarının giderilmesi için çeşitli politikalar oluşturulmuş, planlı kalkınma döneminden itibaren bu soruna daha çok önem verilmiş ve çözüm

getirilmeye çalışılmıştır. Ancak günümüzde de hala ciddi bölgesel gelişmişlik farkları bulunmaktadır. Bu başlık altında da Türkiye'deki bölgeler ve bölgeler arası gelişmişlik farklarına değinilmiştir.

2.3.4.1. Türkiye'de Bölgeler

Türkiye Cumhuriyeti siyasi bakımından üniter bir yapıya sahip olup, geniş coğrafi yapısından dolayı çeşitli faktörlere göre bölgesel gruplara ayrılmıştır. Bu bölgeler siyasi açıdan tek elden yönetim yani üniter sistemle yönetilirken, çeşitli hizmetler ve görevler yerinden yönetim kuruluşları tarafından yerine getirilebilmektedir. İşte bu açıdan çeşitli bölge sınıflandırmaları bulunmaktadır. 1980 Anayasası Madde 126'da; "Türkiye, merkezi idare kuruluşu bakımından, coğrafya durumuna, ekonomik şartlara ve kamu hizmetlerinin gereklerine göre, illere; iller de diğer kademeli bölümlere ayrılır. Kamu hizmetlerinin görülmesinde verim ve uyum sağlamak amacıyla, birden çok ili içine alan merkezi idare teşkilatı kurulabilir." şeklinde düzenlenmiştir. Türkiye 6-21 Haziran 1941 tarihinde yapılan Birinci Türk Coğrafya Kongresi'nde 7 ana coğrafi bölgeye ve 21 coğrafi bölüme ayrılmıştır. Bu 7 ana coğrafi bölge; Akdeniz Bölgesi, Doğu Anadolu Bölgesi, Ege Bölgesi, Güneydoğu Anadolu Bölgesi, İç Anadolu Bölgesi, Karadeniz Bölgesi ve Marmara Bölgesi'dir.

2000'li yıllarda Türkiye'de yeni bir bölge kavramı oluşturulmuştur. Kısa adı "İBBS" olan İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflandırması bölgesel ölçekte yapılacak planlamaların bu bölgelere göre yapılmasında temel alınacak bir ölçüt olmuştur. 22 Eylül 2002 Tarihli ve 24884 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan Bakanlar Kurulu Kararı'na göre Türkiye İBBS düzeylerinde bölgelere ayrılmıştır.

İBBS düzeyinde bölgeler, 3 düzey olarak düzenlenmiştir. İBBS Düzey 1'de Türkiye; Kuzeydoğu Anadolu, Ortadoğu Anadolu, Güneydoğu Anadolu, İstanbul, Batı Marmara, Ege, Doğu Marmara, Batı Anadolu, Akdeniz, Orta Anadolu, Batı Karadeniz, Doğu Karadeniz olmak üzere 12 bölgeye ayrılır. İBBS Düzey 2'de 26 bölgeye, İBBS Düzey 3'de ise 81 il olmak üzere 81 bölgeye ayrılmaktadır. Ek

A.7’de İBBS Düzey 1’deki bölgeler 1 rakamıyla, İBBS Düzey 2’deki bölgeler 2 rakamıyla temsil edilmektedir. Geri kalan 81 il İBBS Düzey 3’deki bölgelerdir.

İBBS düzeyleri dışında uygulanan diğer bir bölge ayrımı, 15.06.2012 tarihli ve 2012/3305 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile yürürlüğe giren Yeni Teşvik Sistemi kapsamında da Türkiye’de illerin gelişmişlik seviyeleri 6 kademedede belirlenmiş ve bu şekilde bir sınıflandırma yapılmıştır.

Bu ayrımların dışında Türkiye açısından birçok bölge ayrımı yapılabilir. Bunlar; doğal bölgeler, yerleşim bölgeleri, nüfus bölgeleri, kültür bölgeleri, hammadde bölgeleri, tarım bölgeleri, hayvancılık bölgeleri, madencilik bölgeleri, hizmet bölgeleri vb. olarak sayılabilir (Özçağlar, 2003: 7-8).

2.3.4.2. Türkiye’de Bölgeler Arası ve İller Arası Gelişmişlik Farkları

Gelişme kavramı, ülke genelinde toplumsal, siyasal, kültürel ve benzeri yapılarındaki içsel değişimleri kapsayan çok boyutlu bir yapıdadır. Bu açıdan gelişme; ülkenin ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel yapılarındaki ilerlemeyi kapsamakta ve bir bütün oluşturmaktadır. Belirtilen kapsamda çalışmaya konu olan gelişme olgusu da; SEGE-2011 raporunda ölçülen bütün değişkenleri içermektedir (Dinçer vd. 2003: 6-7).

Ekonomik ve sosyal gelişmişlik yeryüzünde zaman ve mekân bakımından çeşitli nedenlerden ötürü farklılık göstermektedir. Ülkeler arasında gelişmiş, gelişmekte olan ve azgelişmiş gibi tanımlamalarla nitelenen gelişmişlik farklılıkları, ülkelerin farklı bölgelerinde de ortaya çıkmaktadır. Dinamik bir yapıya sahip olan gelişme ve kalkınma sürecine yön veren iktisadi ve sosyal faktörlerin ülke genelinde farklı yoğunluklarda dağılımı, bölgeler arası gelişmişlik farklılıklarına neden olmaktadır (Dinçer vd. 2003: 8).

Her ülkede olduğu gibi Türkiye’de de bölgeler arası gelişmişlik farklılıkları mevcuttur. Bölgeler arasında var olan sosyo-ekonomik farklılıklar coğrafi yapı ve iklim özellikleri, pazarlara uzaklık, kırsal yerleşim birimlerinin çokluğu, eğitim seviyesinin düşüklüğü, bölgeler arası göç, yatırım ve hizmet eksikliği, işsizlik,

altyapı yetersizliği, sanayi kuruluşlarının coğrafi dağılımı, siyasal ve idari tasarruflar gibi pek çok çeşitli sebepten kaynaklanmaktadır (Demiral, 2006: 154). Türkiye'nin özellikle batı bölgesi olarak anılan Marmara, Ege Akdeniz ve kısmen İç Anadolu Bölgeleri, doğu bölgesi olarak anılan Karadeniz, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'ne oranla daha gelişmiş durumdadır.

Türkiye'de ilk girişimleri 1960'larda başlayan planlı kalkınma çalışmaları ülke kalkınması yanında, bölgesel kalkınma sorunlarına da önem vermiştir. Bu anlamda birçok plan ve hedef belirlenmiştir. Öte yandan günümüzde AB üyelik çalışmaları içerisinde de bölgesel gelişme politikaları büyük bir önem teşkil etmektedir.

Bölgesel gelişmişlik farklılıkları, birçok ekonomik, kültürel, sosyal ve siyasi sorunu da beraberinde getirmektedir. İlk olarak, bölgeler arasında ciddi gelişmişlik farkların bulunması ekonominin yeterli etkinlikte çalışmadığının bir göstergesidir. Örneğin, bölgeler arasındaki işsizlik oranları arasındaki büyük farklar, birçok bölgede potansiyel işgücünün harekete geçirilemediğinden atıl kaldığına işaret etmektedir. Gelişmişlik düzeyi yüksek bölgelere doğru gerçekleşen yoğun göç hareketleriyle bu bölgelerdeki yaşam maliyetleri artmaktadır. Gelişmişlik farklılıkları sadece insan göçü olmaktan öte bir faktör hareketliliğine de neden olmaktadır. Bu hareketlilik belirli bir aşamada dengelenmediği takdirde, bölgelerdeki gelişme potansiyeli aşılmaktadır. Bölgesel gelişmişlik probleminin dengeli bir çözümü gerçekleştiği takdirde, gelişmiş bölgelere doğru yüksek oranlarda gerçekleşen göçler sonucu çok büyük problemlere sahip bölgeler yaratılması da engellenmiş olacaktır (Filiztekin, 2009: 1, Dinçer vd. 2003: 9).

Sosyo-ekonomik gelişmişlik farklılıklarından kaynaklanan sorunları göç alanlar ve verenler açısından değerlendirmekte mümkündür. Bu açıdan yoğun göç alan bölgelerde büyük bir nüfus baskısı oluşmakta ve böylece ülke genelini etkileyen kentleşme sorunları ortaya çıkmaktadır. Ülke genelinde yaygınlaşan kentleşme sorunları ise zamanla nitelik değiştirerek iktisadi, toplumsal ve siyasal yapıları da etkilemekte ve etkileri derinleşmektedir. Göç dalgalarıyla büyüyen kentlerde beliren; eğitim ve sağlık hizmetleri yetersizlikleri ile arsa ve konut ihtiyacı, su, enerji, altyapı

ve genel olarak belediye hizmetlerinin yetersizliği, trafik sıkışıklığı, kalabalık, gürültü ve çevre kirliliği gibi büyük kent sorunları, kamu yatırım ihtiyacını da artırarak, kamu maliyesine ek bir yük getirmektedir. Böylece; bölgeler arası sosyo-ekonomik gelişmişlik farklılıkları, sadece geri kalmış bölgeler açısından değil, gelişmiş bölgeler açısından da düzeltilmesi gereken bir sorun olmaktadır.

Bölgeler arası gelişmişlik farklılıklarının diğer boyutunda ise, geri kalmış bölgelerin sorunları bulunmaktadır. Geri kalmış bölgelerden gelişmiş bölgelere doğru meydana gelen göçler; bir yandan bu bölgelerde yerel talep hacmini daraltırken, diğer yandan da yerel gelişmenin temel unsurları olan genç işgücü ve sermayenin bölge dışına çıkması anlamına gelmektedir. Bu durum, azgelişmişlik kısır döngüsünü desteklercesine, zaten gelişmemiş olan bölgeyi giderek durgunluğa itmekte ve kaçınılmaz olarak kamu müdahalesini gerekli kılmaktadır. Böylece, her iki durumda da kamu müdahalesi zorunlu olmaktadır. Bir yandan büyük kentlerin altyapı tesislerinin yenilenmesi ve genişletilmesi, diğer yandan geri kalmış bölgelerde gelişmeyi başlatmak ve hızlandırmak için kamu yatırımlarını artırmak, toplumsal sorumluluk haline gelmektedir (Dinçer vd. 2003: 9-10).

Tablo 2-15, Kalkınma Bakanlığı'nın 2013 yılında hazırladığı SEGE-2011 araştırmasında illerin ve bölgelerin gelişmişlik endekslerinin hangi değerde gelişmiş olduğunu göstermektedir.

Tablo 2-15 İllerin ve Bölgelerin Gelişmişlik Gruplarının Endeks Değeri İtibari ile Dağılımı (SEGE-2011, 2013: 51)

Gelişmişlik Kademesi	Gelişmişlik Grubu	Endeks Değeri	İl Sayıları
1	Yüksek	$ED > 1$	8
2	Yükseğe Yakın	$1 > ED > 0,5$	13
3	Ortalamaya Yakın Yüksek	$0,5 > ED > 0,16$	12
4	Ortalamaya Yakın Düşük	$0,16 > ED > (-)0,24$	17
5	Düşüğe Yakın	$(-)0,24 > ED > (-)1$	16
6	Düşük	$(-)1 > ED$	15

Tablo 2-16'da İBBS Düzey 2'deki bölgelere ait sosyo-ekonomik gelişmişlik endeksleri yer almaktadır. Buna göre İstanbul Bölgesi (TR10) 4,5154 endeks değerinde gelişmişliğe ulaşarak diğer bölgelere oranla uç bir değer olmuştur. Diğer

en gelişmiş bölgelerde sırasıyla Ankara (TR51), İzmir (TR31), Bursa, Eskişehir, Bilecik (TR41), Antalya, Isparta, Burdur (TR61), Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova (TR42) olmuştur. Sıralama sonuçlarına göre 11 Düzey 2 bölgesi ortalamanın üzerinde endeks değerine sahiptir. Düzey 2 bölgelerin ortalamanın üzerinde değere sahip olması sosyo-ekonomik gelişmişlik yönünden görece avantajlı durumlarını göstermektedir (SEGE-2011, 2013: 75). En gelişmiş bölgelerin 6'sının da batı bölgeleri olarak anılan Marmara, Ege ve Akdeniz Bölgeleri olduğu görülmektedir.

Tablo 2-16 İBBS Düzey 2 Bölgelerinin Sosyo-ekonomik Gelişmişlik Endeks Değeri (SEGE-2011, 2013: 74)

Düzey Kodu	Bölge İlleri	Endeks Değeri	Sıra
TR10	İstanbul	4,5154	1
TR51	Ankara	2,8384	2
TR31	İzmir	1,9715	3
TR41	Bursa, Eskişehir, Bilecik	1,2667	4
TR61	Antalya, Isparta, Burdur	1,2305	5
TR42	Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova	1,0528	6
TR32	Aydın, Denizli, Muğla	0,8257	7
TR21	Tekirdağ, Edirne, Kırklareli	0,7736	8
TR62	Adana, Mersin	0,5211	9
TR22	Balıkesir, Çanakkale	0,5133	10
TR52	Konya, Karaman	0,4951	11
TR33	Manisa, Afyon, Kütahya, Uşak	0,2437	12
TR81	Zonguldak, Karabük, Bartın	0,1934	13
TR72	Kayseri, Sivas, Yozgat	0,113	14
TR83	Samsun, Tokat, Çorum, Amasya	0	15
TRC1	Gaziantep, Adıyaman, Kilis	-0,0547	16
TR90	Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane	-0,0756	17
TR71	Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir	-0,1248	18
TR82	Kastamonu, Çankırı, Sinop	-0,219	19
TRB1	Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli	-0,2448	20
TR63	Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye	-0,2729	21
TRA1	Erzurum, Erzincan, Bayburt	-0,3751	22
TRC2	Şanlıurfa, Diyarbakır	-1,1466	23
TRC3	Mardin, Batman, Şırnak, Siirt	-1,3284	24
TRA2	Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan	-1,3611	25
TRB2	Van, Muş, Bitlis, Hakkâri	-1,4927	26

En az gelişmiş bölgelerden son 4'ü olan Şanlıurfa ve Diyarbakır (TRC2), Batman, Mardin, Şırnak ve Siirt (TRC3), Ağrı, Kars, Iğdır ve Ardahan (TRA2), Van,

Muş, Bitlis ve Hakkari (TRB2) bölgelerinin tamamının Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nde yer almış olup, bu alt bölgelerin tamamının gelişmişlik endeksi -1'in altında kalmıştır. Tablo 2-16'da görüldüğü üzere 15. sırada yer alan ve gelişmişlik endeks değeri 0 olan Samsun, Tokat, Çorum ve Amasya (TR83) Bölgesi'nden itibaren 18. sıradaki Kırıkkale, Niğde, Aksaray, Nevşehir ve Kırşehir (TR71) bölgesi hariç olmak üzere bütün bölgelerin doğu bölgeleri olarak anılan Karadeniz, Doğu ve Güneydoğu Anadolu üst bölgelerinde yer alan bölgeler olduğu görülmektedir.

Bazı bölgelerde illerin gelişmişlik düzeyi bakımından ciddi farklar oluşmaktadır. İl bazında gelişmiş bir düzeye sahipken İBBS Düzey 2'de kendi bölgesindeki illerin daha az gelişmiş olmaları ortalamayı düşürmektedir. Ek A.8'de il bazındaki endeks ile Tablo 2-16'daki bölgesel bazdaki gelişmişlik endeksi karşılaştırıldığında bu konuda çeşitli örnekler çıkmaktadır. Ülkenin en gelişmiş 6. kenti olan Bursa ve 7. kenti olan Eskişehir ile aynı bölgede olan Bilecik 27. sıradadır. Ülkenin en gelişmiş 5. kenti olan Antalya ise 26. sırada yer alan Burdur ile aynı bölgededir. Türkiye'nin en gelişmiş 4. kenti olan Kocaeli ile 35. sırada bulunan Düzce aynı bölgede yer almaktadır. Aynı bölgede en büyük farka sahip olan iki kent ise 17. sıradaki Kayseri ile 65. sıradaki Yozgat'tır. Bu denli yüksek olmasa da aynı bölgede olup aralarında yüksek gelişmişlik farkı olan diğer iller; TRC1 Bölgesi'ndeki Gaziantep (30)-Adıyaman (66), TR90 Bölgesi'ndeki Trabzon (31)-Gümüşhane (62), TRB1 Bölgesi'ndeki Elazığ (39)-Bingöl (72)'dür.

Türkiye'de bölgeler arasında mevcut sosyo-ekonomik durumlar açısından yüksek farklılıklar bulunduğu bilinen bir durum olmakla birlikte aynı bölge içinde dahi ciddi gelişmişlik düzeyi farkları bulunduğu yukarıdaki karşılaştırmada da görülmektedir.

Ek A.8'de Kalkınma Bakanlığı'nın 2013 yılında yaptığı araştırma sonucu (SEGE-2011) illerin sosyo-ekonomik gelişmişlik değerleri açısından sıralanışı yer almaktadır. Sosyo-ekonomik gelişmişlik listesinin ilk sırasında İstanbul varken son sırada Muş yer almaktadır. Bakanlar Kurulu'nun 2010 yılında aldığı karar üzerine bu iller Tablo 2-15'de belirtilen gelişme endeks değerlerine göre 6 gruba ayrılmaktadır.

Birinci kademede gelişmiş 8 il bulunmaktadır. Bu iller İstanbul, Ankara, İzmir, Kocaeli, Antalya, Bursa, Eskişehir ve Muğla'dır. Bu illerin tamamı büyükşehir statüsündedir. 2011 yılı verilerine göre, İstanbul, Ankara, İzmir ve Bursa 81 il içerisinde nüfusu en yüksek dört il olmuştur. İstanbul ülkenin en gelişmiş ili olma konumundadır. Ülke nüfusunun %18'i İstanbul'da yaşamakta ve ülke ihracatının yaklaşık yarısı İstanbul'dan gerçekleştirilmektedir. İmalat sanayii işyerlerinin yaklaşık üçte biri ve ülke genelindeki OSB'lerde üretim yapılan parsellerin yarısından fazlası İstanbul'da bulunmaktadır. Bu yönüyle İstanbul Türkiye'nin sanayi ve üretim merkezi olma konumunu sürdürmektedir (SEGE-2011, 2013: 53).

SEGE-2011 çalışmasında ikinci sırada yer alan Ankara, özellikle nitelikli işgücü potansiyeliyle ön plana çıkmaktadır. 22 ve üzeri yaş nüfus içerisinde yükseköğretim veya fakülte mezunlarının oranı bakımından Ankara 81 il içerisinde ilk sırada yer almaktadır. Ülke genelinde bu oran %8,8 iken Ankara'da %15,5 düzeyindedir.

2010 yılı verilerine göre, İzmir istihdam oranı, işgücüne katılma oranı gibi işgücü göstergelerinde İstanbul ve Ankara'nın üzerinde değerlere sahip olmakla birlikte işsizlik oranı itibarıyla hem ülke ortalamasının (%11,9) hem de diğer iki büyükşehirin üzerinde bir değere sahiptir. İstanbul ve Ankara'da işsizlik oranı sırasıyla %14,3 ve %12,1 olurken İzmir'de bu oran %15,1'dir.

Birinci kademe gelişmiş iller arasında yer alan Bursa ve Kocaeli, özellikle ihracat kapasitesi bakımından ülkede önemli bir yere gelmiştir. Türkiye toplam ihracatının %9,4'ü Bursa'dan, %8,4'ü ise Kocaeli'nden gerçekleştirilmektedir. Muğla ve Antalya illeri ise gelişmiş turizm imkânları nedeniyle uluslararası çekim merkezleri olmuştur.

Antalya ve Eskişehir'in birinci kademe iller arasında yer almasının önde gelen nedenlerinden biri de eğitim alanında gelişmişlik seviyesinin yüksek olmasıdır. 2010 yılı verilerine göre, hem okuryazar nüfus oranı hem de okuryazar kadın nüfusunun toplam kadın nüfusuna oranı bakımından Antalya ve Eskişehir ilk iki sırada yer almaktadır (SEGE-2011, 2013: 54).

İkinci kademedede 13 il bulunmaktadır. Sosyo-ekonomik gelişmişlik endeks değerlerine göre bu iller; Tekirdağ, Denizli, Bolu, Edirne, Yalova, Çanakkale, Kırklareli, Adana, Kayseri, Sakarya, Aydın, Konya ve Isparta'dır. İstanbul metropolitan alanının etki alanı içerisinde yer alan, bu nedenle İstanbul ve Kocaeli illerinden de çevreye yayılmaya başlayan sanayilerin çekim noktaları olan Tekirdağ, Edirne, Yalova, Kırklareli ve Sakarya illeri nüfus akımları için de yeni çekim merkezleri olmuştur. Tekirdağ işgücü göstergeleri itibarıyla hem etkisi altında bulunduğu İstanbul'dan hem de ülke ortalamalarından daha yüksek değerlere sahiptir. Benzer bir durum Denizli için de söz konusudur. Bolu'da tarımsal verimliliğin yüksek olması ilin gelişmesine olumlu katkı sağlamaktadır. İstanbul'un etki alanında yer alan illerden Edirne, Yalova, Kırklareli ve Sakarya genel anlamda ülke ortalamasından daha yüksek gösterge değerlerine sahip illerdir. Adana Türkiye'nin nüfusu en yüksek beşinci ili olmasına karşın sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralamasında nispi olarak alt sıradadır. Bu durumun ortaya çıkışında, bölgenin son yıllarda ülkenin doğusundan yoğun şekilde göç almasının etkili olduğu düşünülmektedir. Tekirdağ ve Denizli gibi Konya'da da rekabetçi sanayi altyapısı ile gelişme hızını artırmaktadır. OSB ve KSS altyapısı, yeni kurulan şirketlerin sermaye büyüklükleri ile birinci kademedede gelişmiş illerin pek çoğundan daha yüksek değerlere sahip olan Konya'da, yabancı sermayeli şirket sayısı, sanayi altyapısı ile paralel bir gelişme kaydedememiştir. Yüksek lisans ve doktora sahibi nüfusun 30 ve üzeri yaş nüfusa oranı, okuryazar nüfus oranı, genel ortaöğretim ile mesleki ve teknik liseler net okullaşma oranı gibi eğitim göstergelerinde Isparta ili Türkiye ortalamasının üzerindedir (SEGE-2011, 2013: 56-57).

Üçüncü kademedede 12 il bulunmaktadır. Bu illerden Balıkesir, Manisa, Mersin, Gaziantep ve Samsun ülkede nüfusu bir milyonun üzerinde olan 19 il arasında yer almaktadır. Trabzon ve Zonguldak nüfusu orta ölçekli olan illerdir. Uşak, Burdur, Bilecik, Karabük ve Karaman ise nüfusu 500 binin altında olan iller arasında yer almaktadır. Bu gelişmişlik grubunda yer alan 12 ilin toplam nüfusu 9,8 milyondur. Balıkesir'in istihdam göstergeleri genel itibarıyla ülke ortalamalarına yakındır. Ancak %8'lik işsizlik oranı ülke ortalaması olan %11,9'un altında bir değere sahiptir. Sanayisinin gelişmişlik düzeyini diğer alanlara yansıtamayan illerden

birisi de Manisa'dır. Kişi başına düşen ihracat tutarında Manisa, Türkiye genelinde dördüncü sırada yer almaktadır. Mersin'de de göçten kaynaklanan sorunların etkili olduğu söylenebilir. İlin %14,1'lik işsizlik oranı, ülke ortalamasının üzerindedir. Zonguldak istihdam göstergeleri itibarıyla ülke ortalamasının üzerinde değerlere sahiptir.

Ülke toplam ihracatının %3,1'i Gaziantep'ten gerçekleştirilmekte, Gaziantep kişi başına düşen ihracat tutarı (2.069 dolar) itibarıyla 81 il içerisinde altıncı sırada yer almaktadır. Diğer rekabetçilik göstergeleri itibarıyla da ilin ülke ekonomisinde önemli bir yeri bulunmaktadır. Mali göstergelerde ise ilin toplam büyüklükleri önemli bir yekûn teşkil ederken kişi başına düşen miktarlarda ülke ortalamasının gerisinde kalmıştır. Banka kredilerinin kullanımı bakımından sekizinci sırada yer alan Gaziantep tasarruf mevduatının ülke içerisindeki payı itibarıyla 21. sırada yer almaktadır. Ancak kişi başına düşen banka mevduat tutarında ülke ortalaması 8.335 dolar, Gaziantep'te ise 2.314 dolardır. Bunun yanında, ilde internet bankacılığı da yeterince etkin kullanılmamaktadır. Gaziantep ülkenin önemli sanayi şehirleri arasında yer alması nedeniyle, göç odaklarından birisi haline gelmiştir. Yoğun göç baskısının, ilin sosyal göstergelerini olumsuz yönde etkilediği görülmektedir. Yaşa özel doğurganlık oranı Gaziantep'te %96 iken, ikinci kademede yer alan Isparta'da %50, birinci kademede yer alan Eskişehir'de %41'dir. 2010 yılı verilerine göre, hem okuryazar nüfus hem de kadın okuryazar nüfus oranı ülke ortalamasının altındadır. Gelişmiş bir sanayi altyapısına sahip olan Gaziantep'in mesleki ve teknik ortaöğretim okullaşma oranı görece düşük düzeyde kalmıştır.

Trabzon istihdam göstergelerinin pek çoğunda ülke ortalamalarından daha olumlu değerlere sahiptir. 2010 yılı verilerine göre, işsizlik oranı Trabzon'da %6,3 olurken ülke ortalaması %11,9'dur (SEGE-2011, 2013: 59-61).

Dördüncü kademede 17 il bulunmaktadır. 2011 verilerine göre, bu 17 ilin toplam nüfusu 7,9 milyondur. Bu illerden yalnızca Hatay'ın nüfusu bir milyonun üzerindedir. Malatya, Afyon, Sivas, Kütahya, Elazığ ve Çorum'un nüfusları 500 binden fazla iken Kastamonu, Düzce, Amasya, Rize, Nevşehir, Kırıkkale, Kırşehir,

Erzincan, Bartın ve Artvin'in nüfusları 500 binin altında kalmıştır (SEGE-2011, 2013: 63).

Beşinci kademede 16 il bulunmaktadır. Bu 16 ilin toplam nüfusu 6,6 milyondur. Bu illerden yalnızca Kahramanmaraş'ın nüfusu bir milyonun üzerindedir. Erzurum, Ordu, Tokat ve Adıyaman'ın nüfusu 500 binin üzerinde iken geri kalan 11 ilin nüfusları 500 binin altında kalmıştır (SEGE-2011, 2013: 66).

Altıncı kademede illerin tamamı Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde yer almaktadır. Bu grupta yer alan 15 ilin toplam nüfusu 8,8 milyondur. Şanlıurfa, Diyarbakır ve Van'ın nüfusları bir milyonun üzerindeyken Mardin, Ağrı ve Batman'ın nüfusları 500 binin üzerindedir. Geriye kalan dokuz ilin nüfusu ise 500 binden düşüktür (SEGE-2011, 2013: 70).

2.3.5. Kalkınma Planlarında Bölgesel Gelişme

Türkiye kuruluşundan itibaren çeşitli ekonomik politikalar uygulamış ancak bunlar belirli bir programa bağlı olmaksızın yapılmıştır. Örneğin Cumhuriyetin ilk yıllarında liberal bir ekonomi politikası izlenirken, 1929 yılından sonra Devletçilik anlayışı ortaya çıkmıştır. 1960 yılından sonraki dönem ise programlı bir kalkınmaya geçilmeye başlanan yıllar olmuştur. 1960 yılında DPT kurulmuş ve 1963 yılında 1.BYKP oluşturulmuştur. Bu planlarda bölgesel dengesizliklere de çözüm getirmeye yönelik politikalar üretilmiştir.

2.3.5.1. 1. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda Bölgesel Gelişme

Türkiye'nin 1.BYKP 15 yıllık bir perspektif plânın ilk hamle safhası olarak oluşturulmuştur. Plânın hazırlanmasında Türk toplumunun ulaşmak istediği sosyal ve iktisadi hedefler ile harekete geçirilmesi gereken kaynaklar 15 yıllık bir dönem açısından ele alınmıştır. Bu sebeple plânın sosyal hedeflerinin ve bunlar arasındaki önceliklerin tespitinde ve çeşitli sektörlerin gelişme programlarının hazırlanmasında 15 yıl sonunda beklenen sonuçlara göre hareket edilmiştir (DPT, 1963: 33).

1.BYKP’de bölgelerin kalkınması da ele alınmıştır. Kalkınmanın bölgesel dağılışının düzenli şekilde gelişmesini sağlama amaç edinmiş ve ana ilkeler ve metotlar belirlenmiş buna bağlı olarak hedefler ortaya konulmuştur. Kaynakların yüksek düzeyde iktisadi ve sosyal üretkenliğin elde edileceği büyüme noktalarına öncelikle ve geniş ölçüde ayrılması yoluyla genel verimliliği yükseltme amaçlanmıştır (DPT, 1963: 471).

1.BYKP’de, bölgeler “Potansiyel Gelişme Bölgeleri”, “Geri Kalmış Bölgeler” ve “Büyükşehir Bölgeleri” olarak 3’e ayrılmıştır. Bazı bölgelerde iktisadi ve sosyal problemlere çözüm bulmak amacıyla; Antalya Bölgesi Projesi, Doğu Marmara Bölgesi Projesi, Zonguldak Bölgesi Projesi ve Keban Projesi hazırlanmıştır (DPT, 1963: 474-476).

1.BYKP’de az gelişmiş bölgelerin kalkındırılması amacıyla alınan tedbirlere rağmen uygulama aşamasında plan hedeflerinin tersine bir durum görülmüştür. Örneğin; imalat sanayinde az gelişmiş bölgelere yapılan yatırımlar gelişmiş bölgelere yapılan yatırımlara nazaran çok yetersiz kalmıştır. Gelişmiş bölgelere yapılan yatırımlar toplam yatırımın yaklaşık %82’sini oluştururken az gelişmiş bölgelere yapılan yatırımlar toplam yatırımın yaklaşık %18’sini alabilmiştir (Ertuna, 1977: 116).

2.3.5.2. 2. Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda Bölgesel Gelişme

2.BYKP’de, az gelişmiş bölgelerin iktisadi faaliyetlerini artıracak yatırımların bu bölgelerde büyüme potansiyeli olan, yüksek stratejik şehirleşme merkezlerinde yoğunlaştırılacağı böylece, kendi kendine gelişme gücü kazanan ve çevresini etkileyecek gelişme noktalarının oluşturulması planlanmıştır.

Ülkedeki iktisadi faaliyetleri az gelişmiş bölgelere yöneltmek için kamu yatırımlarında birden fazla kuruluş yeri üzerinde durulacağı, bu yatırımların iktisadi özellikte olmasına dikkat etmek koşuluyla geri kalmış bölgelerdeki gelişme merkezlerine yapılmalarının tercih edileceği belirtilmiştir. Ayrıca bu bölgelerin kaynaklarını geliştirici yatırımların ve özel sektörün yatırımlarının bu bölgelere yöneltmesi amacıyla bir politika izleneceği kararlaştırılmıştır (DPT, 1967: 263).

Özel sektör yatırımlarının bölgesel gelişmeyi sağlama amacıyla, ekonomik bakımdan zorunluluk bulunan haller dışında belirli bir bölgede yoğunlaştırmadan, gelişme potansiyeli yüksek az gelişmiş çevrelere yöneltileceği belirtilmiştir. Bu açıdan belirtilen hedefi sağlamak için özel sektör yatırımlarının az gelişmiş çevrelere yönelmesinin vergi kolaylıkları ile teşvik edileceği kararlaştırılarak bölgesel gelişimi özel sektör üzerinden giderme amacı da güdülmüştür (DPT, 1967: 107).

Plan çerçevesinde ayrıca, tiyatro, bale gibi kültürel faaliyetlerin sadece belli illerde olduğu vurgulanarak yayılması amaçlanmış, sağlık çalışanlarının yoksulluk bölgelerinde maddi olarak teşvik edileceği, köylü kesimin asgari yaşam düzeyine kavuşturulması için tedbirler alınacağı vurgulanmıştır. Sosyal güvenlik sisteminin, çeşitli gelir grupları arasında dengesizlikler ile kırlarda ve şehirlerdeki gelir paylaşımının daha dengeli dağılımını sağlamaya yardımcı olacağı belirtilmiştir (DPT, 1967: 209).

2.3.5.3. 3. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda Bölgesel Gelişme

3.BYKP'nin hazırlanması öncesi Türkiye, Avrupa Ekonomik Topluluğu ile görüşmeye başlamış ve bu nedenle daha önce yayınlanan 1.BYKP'de kabul edilen 15 yıllık süreç için yapılan planlamanın yeni gelişmeler ışığında gözden geçirilmesi gerekliliği belirtilmiştir. Gümrük Birliği'ne geçişi sağlamak için, 1995 yılı hedef yıl olarak alınmış ve sanayileşmenin istenilen düzeye çıkarılma gayesi güdülmüştür. Devletin, geri kalmış illerin sanayileşmesi için gerekli girişimlerde bulunacağı öngörülerek, sosyal açıdan gelişmişliği arttıracak, maddi kârı olmayan hatta kârdan ziyade zarar bile etseler çeşitli yatırımlarda bulunulacağı öngörülmüştür. Bu nedenle devlet, gelişmemiş bölgelerde ve yeterli girişimciye sahip olmayan sektörlerde yapacağı yatırımlarda ticari kârı değil, sosyal kârlılığı temel amaç olarak almıştır.

3.BYKP'den önceki dönemlerde yaşanan beyin göçleri, istihdam kaynağı bulma konusunda negatif etki oluşturmuştur. Bu dönemde yapılan bir tespite göre 1970 yılına kadar ülkedeki mimarların %7'si, makina mühendislerinin %5,3'ü, doktorların %8,2'si ve pratisyen doktorların %21,4'ü çalışmak için yurt dışına gitmişlerdir. Aynı şekilde yetişkin işçilerin yurt dışına gidişinin hızlanması,

ekonominin vasıflı işgücüne duyduğu ihtiyacın büyümesine yol açmıştır. 1965-1970 döneminde yaklaşık 88.000 vasıflı işçinin yurt dışına çıkması, vasıflı işgücü ihtiyaçlarını %26 oranında artırmıştır (DPT, 1972: 82).

1. ve 2. BYKP'lerde tüm eğitim sistemi, fırsat eşitliğinin gerçekleştirilmesi ve gelir dağılımının düzeltilmesi amacına yönelik bir araç olarak alınmıştır. İlk iki plan dönemi içinde öğretmen sayılarında artış görülmekle beraber eğitim sisteminde büyük gelişmelerin olmadığı görülmüş ve eğitim kurumlarının, öğretmenlerin ve eğitim araçlarının yurt düzeyinde dengesiz dağılımının, fırsat eşitsizliği doğurduğu açıklanmıştır (DPT, 1972: 88).

Az gelişmiş bölgelerin gelişme potansiyellerini ve kaynaklarını değerlendirmede özel bir çaba gösterileceği ve yerinden yönetim kuruluşlarının müşterek yerel hizmet ve yatırımlar açısından etkin çalışmalarının sağlanması gereği vurgulanmıştır. Bu gerçekleştiğinde, az gelişmiş bölgelerde uzun dönemli kalkınmanın amaçlarına ulaşılması bakımından olumlu katkılar sağlanacağı ve yaşam standartlarının yükseltileceği öngörülmüştür (DPT, 1972: 122). Sonuç itibarıyla, 3. BYKP'de öngörülen tedbirler uygulama alanında gerçekleştirilememiş, yatırımların çok büyük orandaki kısmı yine gelişmiş şehirlere ve bölgelere kaymıştır.

2.3.5.4. 4. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda Bölgesel Gelişme

4. BYKP döneminde daha önceki dönemlerine benzer bir hedef izlenerek; hizmetler, altyapı ve sanayinin ülke genelinde dağılım politikalarının belirlenmesi, açılacak tesislerin yer seçim kararlarının alınması, mahalli yatırım girişimlerinin yönlendirilmesi ve özendirilmesi amaçlanmıştır (DPT, 1972: 290). Plan döneminde ülke kalkınmasını ve bölgesel kalkınmayı sağlayabilmek için kamu ve özel sektörün işbirliği yapacağı ilkesi benimsenmiştir. Bölgesel gelişmeyi dengeleyebilmek ve gelişmemiş bölgelerin kalkındırılmasını sağlamak amacıyla, gelişmemiş bölgelerde yapılacak yatırımların konu ve büyüklük seçiminde coğrafi konumu ve özellikleri dikkate alınacağı prensip olarak kararlaştırılmıştır (DPT, 1972: 291).

Geri kalmış bölgelerin, özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nin hızla gelişmesini sağlamak amacıyla, bu bölgelere ait sorunların bir

bölge gelişme anlayışı çerçevesinde topluca ele alınacağı gelişmeyi başlatacak ve gelişmenin temel unsuru olacak geniş perspektifli projelerin hazırlanacağı ve mevcut projelerin hızla uygulanmalarının birer itici güç olarak değerlendirileceği ve belirlenen gelişme projelerinin yıllık programlarla uygulamaya sokulacağı öngörülmüştür. Ayrıca Kuzeydoğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nin birbirleriyle ve ülkenin öteki bölgeleriyle bütünleşme düzeylerini artırmak için bölgesel merkezler arası ulaşım sürelerinde pozitif etki yaratacak bir ulaşım ağının oluşturulmasına 4.BYKP dönemi içinde başlanacağı kararı alınmıştır (DPT, 1972: 293). Sadece Kuzeydoğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nde değil ülke genelindeki bütün devlet ve il yolları gündeme getirilmiş ve bu yolların daha elverişli ve asfalt hale getirilmesi, köylerde ise yeni yol ve asfaltlama yanında fiziki şartlarının da yükseltilmesi hedeflenmiştir (DPT, 1972: 416).

Bölgesel ve yerel ulaşım sistemlerine dair planlara değinildikten sonra, ülke genelindeki ulaşım sistemlerine değinilmiştir. Bu açıdan, ulaşım sistemlerinin dengeli gelişmesini ve etkin bir ulaşım ağı oluşturulmasını sağlayacak planların öncelikle ele alınacağı, ulaşım altyapısının tanımlanan niteliklerinin, ülke kalkınmasının, özellikle sanayinin yapısının ulaşacağı boyutlar ve altyapı yatırımlarının olgunlaşma süresinin genellikle uzun olduğu göz önünde tutulmuş ve bu sektörde dönem içinde büyük ve entegre proje anlayışının geliştirilmesine özen gösterileceği kararlaştırılmıştır (DPT, 1972: 417).

4. BYKP döneminde de bölgesel dengesizliği gidermeye yönelik çeşitli politikalar benimsenmiş olmasına rağmen bölgeler arası denge sağlanamamıştır. Bu dönemde az gelişmiş bölgelerden göçler devam etmiştir (Gündüz, 2006: 120).

2.3.5.5. 5. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda Bölgesel Gelişme

5. BYKP'de bölgesel dengeli gelişmeye dair hedefler ve planlar ortaya koymuştur. Planda yatırımların yurt düzeyinde dengeli dağılımını sağlamak amacıyla teşvik tedbirlerinin bölgelere göre uygulanmasında bölgelerin gelişmişliği açısından farklı teşvik paketleri uygulamasına devam edileceği; yurt dışında çalışan vatandaşların yapacakları yatırımlar ile kalkınmada öncelikli yörelerde ve OSB'lerde

yapılacak yatırımlara ve ihracata dönük yatırımlara ilave teşvikler sağlanacağı kararının devam edeceği açıklanmıştır (DPT, 1984: 32). Ayrıca gelişmemiş bölgelerde jeotermal enerji kaynaklarının kısa bir zamanda devreye girebilmeleri için bu bölgelere ek teşvikler uygulanacağı kararlaştırılmıştır (DPT, 1984: 61).

Gelişmemiş bölgelerde planlanan sanayi yatırımlarının, önemli ölçüde, mevcut ve potansiyel kaynakları harekete geçireceği ve gelişmemiş bölgelerin gelişmesinde itici güç olabilecek sektörlerde gerçekleştirileceği belirtilmiştir. Bu amaçla, gelişmemiş bölgelere götürülecek yatırımlarla, bu yatırımları destekleyecek altyapı yatırımlarının beraberce planlanmasının sağlanacağı, her yıl bütçelerinde yeterli ölçüde ödenek ayrılması yanında, bütçe dışı kaynaklardan da yararlanma yoluna gidileceği kararlaştırılmıştır. Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nde, özellikle Ortadoğu pazarına yönelik, taşıma maliyetlerine duyarlı mal üreten işletmelerin kurulmalarının sağlanacağı ve teşvik edileceği şeklinde karar alınmıştır (DPT, 1984: 163).

2.3.5.6. 6. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda Bölgesel Gelişme

6. BYKP'nin yatırım politikasında, öngörülen üretim yapısını gerçekleştirecek şekilde belirlenecek, kamu kesimi yatırımlarının, bölgeler arası gelişmişlik farklarını azaltmak amacıyla gelişmemiş bölgelerde yapılacak yatırımlar dışında, ekonomik ve sosyal altyapıya dönük olması konusunda karar alınmıştır (DPT, 1989: 1).

Başta Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri olmak üzere, gelişmemiş bölgelerin ekonomik, sosyal ve kültürel yönden kalkındırılması ve böylece bu bölgeler ile diğer bölgeler arasındaki gelişmişlik farkının zaman içerisinde azaltılması temel hedef olarak benimsenmiştir. Söz konusu bölgelerde ekonomik ve sosyal gelişme ve bütünleşmeyi sağlamak üzere gerekli politika ve planlama araçlarının uygulamaya aktarılması amaçlanmıştır (DPT, 1989: 318-319).

Özel kesimin gelişmemiş bölgelerde yatırım yapmasını ve mevcut tesislerinin verimli bir şekilde işletmesini sağlamak üzere uygulanan teşviklere devam edileceği ve değişen şartlar içinde yeni teşvik araçları geliştirileceği

açıklanmıştır. Gelişmemiş bölgelerde potansiyel kaynakların harekete geçirilmesi amacıyla, DPT bütçesinde yer alan Mali ve İktisadî Dengeleme ve Destekleme Ödenekleri'nin kullanımına plan tercih ve öncelikleri esas alınarak devam edileceği açıklanmıştır (DPT, 1989: 319).

Öte yandan köylere hizmet götürülen kamu kuruluşları arasında koordinasyonun geliştirileceği ve birbirleriyle uyumlu hizmet vermelerini sağlayacak entegre projelerin uygulamaya konulacağı kararlaştırılmıştır (DPT, 1989: 321).

6. BYKP döneminde, kamunun imalat sanayi yatırımlarından çekilerek sosyal ve ekonomik altyapı yatırımları üzerinde yoğunlaşması politikası sürdürülmüş, eğitim ve sağlık sektörlerine ağırlık verilmiştir. Daha önceki dönemde kamu sabit sermaye yatırımları içinde ortalama %8,9 olan imalat sanayi payı, 6. BYKP döneminde %4,7'ye düşmüştür. Diğer yandan; ekonomik büyümenin sağlanması, bölgesel gelişmişlik farklarının giderilmesi, uluslararası rekabet gücünün artırılması, çevrenin korunması ve genel olarak yaşam standardının yükseltilmesi hedefleri doğrultusunda fiziki ve sosyal altyapı yatırımlarının toplam kamu yatırımları içerisindeki payı %89,3 düzeyine ulaşmıştır (DPT, 1994: 7).

Gelişmemiş bölgelerde kamu yatırım ve hizmetlerinde etkinliğin sağlanması ve gerekli eleman ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla, ücret rejimi de dâhil olmak üzere kamu personelinin istihdam ve yer değiştirmesine ilişkin mevzuatın gözden geçirileceği ve geliştirileceği belirtilmiştir (DPT, 1989: 318-319). Plan dönemi içerisinde hedeflenen şekilde gelişmemiş bölgelerdeki çalışanların ücretlerinde belirli ölçüde ücret iyileştirilmesi yapılmıştır (Gündüz, 2006: 122).

2.3.5.7. 7. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda Bölgesel Gelişme

7. BYKP öncesi dönemlerdeki kalkınma planları ile getirilen bölgesel gelişme politikaları, geri kalmış bölgelerin kalkınmasında ve bölgeler arası gelişmişlik farklarının azaltılmasında olumlu gelişmeler sağlanmasına rağmen, bölgeler arası dengesizlikler bu dönemde de devam etmiştir.

Dönem itibariyle Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nde, özellikle bu bölgelerdeki bazı illerde görülen terör olayları, toplumsal huzursuzluğa yol açmış, yeni yatırımları engellemiş ve mevcut yatırımların bile işletilmesini güçleştirmiştir. Bu durum iç göçün hızının kentlerin kaldıramayacağı düzeye ulaştırmış dolayısıyla da yüksek düzeyde gerçekleşen göçler kalkınma faaliyetlerini olumsuz yönde etkilemiştir. Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'ndeki illeri kapsayacak şekilde, bu illerin bazı ihtiyaçlarını hızlı bir şekilde karşılamak için, 1994 yılında Acil Destek Programı uygulanmıştır (DPT, 1994: 170). Yaşanan terör olaylarına rağmen GAP, bölgesel gelişmeyi destekleyici şekilde entegre bir şekilde yapılmaya devam edilmiştir. Bu çerçevede, Atatürk Barajı tamamlanmış ve Harran Ovası'na su verilmiştir (DPT, 1994: 171).

Bölgeler arası gelişmeyi destekleyici bir etki yaratabilmek için sağlık çalışanlarının kır-kent düzeyinde ihtisas alanları itibariyle dağılımının dengeli hale getirilmesi amaçlanmış bu açıdan etkili insan gücü planlaması yapılacağı belirtilmiştir. Öte yandan dengeli dağılımı sağlayacak bir ücretlendirme sistemine geçileceği kararlaştırılmıştır (DPT, 1994: 46-47).

Plan itibariyle yerel yönetimlerin geliştireceği de kararlaştırılmıştır. Buna bağlı olarak hizmet üretiminde etkinliğin artırılması ve kaynakların akılcı kullanımı amacıyla kamu hizmetlerinin yerinden karşılanması ilkesi çerçevesinde, demokratikleşme ve bölgesel gelişmenin en önemli aktörlerinden olan yerel yönetimlerin yeni bir yapıya ve çalışma düzenine kavuşturulacağı kararlaştırılmıştır (DPT, 1994: 130). 7. BYKP diğer planlarda olduğu gibi bölgesel gelişim için çeşitli hedefler ve politikalar belirlenmiştir. Bunlardan bazıları (DPT, 1994: 174-176);

- Gelişmemiş bölgelerde yaşayan nüfusun gelir seviyelerinin yükseltilecek refah düzeylerinin ülke ortalamalarına yaklaştırmak,
- Bu amaçla; Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri öncelikli olmak üzere, ülkenin gelişmemiş bölgeleri için, kaynakları ve gelişme potansiyelleri göz önünde bulundurularak bölgesel gelişme projeleri hazırlamak,

- Bölgesel bazda yapılacak çalışmalar için gerekli olan istatistiksel verileri sağlama ve bölge planlarına uygulanabilirlik kazandırmak için arazi kullanımı ve mülkiyeti konularında araştırmalar yapmak,
- Gelişmemiş bölgelerde, özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nde önem taşıyan hızlı demografik değişimleri ve işsizlik sorunlarını çözebilmek amacıyla, yerel kaynakları değerlendirme, tarımsal gelişmeyi sağlayıcı projeleri hazırlama, hayvancılık ve sulu tarıma dayalı alanlarda meyve-sebze ve katma değeri yüksek sınai bitkilerin yetiştirilmesi ve bunları işleyecek olan kırsal sanayilerin kurulmasını desteklemek, kırsal üretken istihdamı artırma ve başta konut sektörü olmak üzere emek yoğun projeler uygulamaya koymak şeklinde sıralanmıştır.

2.3.5.8. 8. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda Bölgesel Gelişme

Türkiye'de bölgesel gelişme konusunda önemli mesafeler alınmasına rağmen bölgeler arası gelişmişlik farkları ve göç, bu dönemde de sorun olmaya devam etmiştir. 1996 yılında yapılan bölgelerin sosyo-ekonomik gelişmişlik endeksi sonuçlarına göre, Marmara (1,69), Ege (0,5), İç Anadolu (0,46) ve Akdeniz (0,06) Bölgeleri Türkiye ortalamasının üzerinde; Karadeniz (-0,54), Güneydoğu Anadolu (-1,03) ve Doğu Anadolu (-1,13) Bölgeleri ise Türkiye ortalamasının altında kalmıştır (DPT, 2000: 60).

Bu dönemde de ülke genelinde devam eden göç hareketleri hem kırsal alanlardan kentsel alanlara doğru hem az gelişmiş bölgelerden gelişmiş bölgelere doğru olmuştur. Göçün olumsuz etkileri, İstanbul, Ankara, Bursa ve İzmir'e ilave olarak Adıyaman, Antalya, Malatya, Diyarbakır, Batman ve Mersin gibi yüksek düzeyde göç alan illerde ağırlıklı olarak hissedilmiştir. Bu göçler, mevcut nüfusu bile barındırmada yetersiz olan kentleri, kentsel altyapı, işsizlik, konut, eğitim, sağlık gibi ağırlaşan sosyo-ekonomik problemlerle karşı karşıya bırakmıştır. Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nde, 1990 sonrasında, terör nedeniyle kırsal kesimden kentlere ve özellikle Adıyaman, Diyarbakır, Van, Şanlıurfa gibi bölge merkezlerine doğru yaşanan toplu göçler, bu kentlerin nüfusunda önemli oranda artışlara yol açmıştır.

8. BYKP’de diğ er planlarda oldu ğ u gibi bölgesel geliş im için çeş itli hedefler ve politikalar belirlenmiştir. Bunlardan bazıları (DPT, 2000: 63-64);

- Ulusal kaynakların, en yüksek ekonomik ve sosyal faydayı sağlayacak şekilde geliştirilmesi ve bölgeler arası dengesizliklerin en aza indirilmesi temel amaç olarak belirlenmiştir.
- Bölgesel geliş me politikalarının uygulanmasında; sürdürülebilirliğin, bölgeler arası bütünleşmenin, sosyal ve ekonomik dengelerin sağ lanmasını, yaşam kalitesinin iyileştirilmesini, fırsat eşitliğini, kültürel gelişmeyi ve katılımcılık ilkelerinin esas alınması,
- Ülkenin bölgesel geliş me politikalarının AB politikalarına uyumu için gerekli çalış malara hız verileceğ i, bölgesel politikalar konusunda baş latılan iş birliğine yönelik çalış maların yoğunlaştırılacağı,
- Gelir dağılımı dengesizliklerinin en aza indirilmesi, bölgesel gelişmenin hızlandırılması ve rasyonel kaynak dağıtımını açısından önem taşıyan, bölge planlarıyla uyumlu, il düzeyinde İl Geliş me Planları çalış malarının baş latılacağı,
- Göçün, metropoller yerine geliş me potansiyeli yüksek, hinterlandı ile ticari, sosyal bağ ları güçlü, bölgede gelir ve istihdam yönünden çarpan etkisi yaratabilecek fonksiyonel bölge merkezlerine yönlendirileceğ i ve bu merkezlerdeki alt yapı yatırımlarına öncelik verileceğ i belirtilmiştir.

2.3.5.9. 9. Kalkınma Planı’nda Bölgesel Geliş me

Plan dönemi AB mali takvimi dikkate alınarak 2007-2013 yıllarını kapsayacak şekilde 7 yıllık olarak belirlenmiştir. 28 Nisan 2005 tarihinde 5339 sayılı Yasa ile 2005 yılı sonunda tamamlanan 8. BYKP’nin ardından, hazırlanacak yeni planın TBMM’ye sunulması bir yıl ertelenmiş ve 9. Kalkınma Planı’nın 2007 yılında başlaması kararlaştırılmıştır (DPT, 2006: 1-2).

Bu dönem içinde de ülkede, gerek kırsal ve kentsel yerleşim birimleri, gerekse bölgeler arasındaki sosyo-ekonomik yapı ve gelir düzeyi dengesizlikleri önemini korumuştur. Mevcut fiziki ve sosyal altyapı ile kentlerin sunduğ u istihdam

imkânları yoğun göç hareketlerinin yarattığı nüfus baskısını karşılamakta yetersiz kalmıştır. Bu yapı, bölgelerin, sorunlarına ve potansiyellerine göre farklılaştırılmış tedbirleri içeren bütüncül bir bölgesel gelişme politikasını gerekli kılmıştır. Ülke genelini kapsayan bölgesel gelişme politikalarının çerçevesinin belirlenmesini, bölgesel istatistiklerin toplanmasını ve AB bölgesel istatistik sistemine uygun karşılaştırılabilir istatistiki veri tabanı oluşturulmasını sağlayan İBBS, 2002 yılında üç düzey halinde oluşturulmuştur (DPT, 2006: 46).

Geçmiş dönemlerde hazırlanan GAP, ZBK, DOKAP ve DAP uygulamaları ile YHGP çalışmaları bu dönemde devam etmiştir. Bu projeler, GAP hariç olmak üzere, sadece sektörel tahsisler kapsamında sınırlı finansman imkânı bulabilmiştir (DPT, 2006: 47). Diğer taraftan, yatırımların ve istihdamın artışını hızlandırmak ve bölgesel gelişmede özel sektör katkısını artırmak amacıyla yeni teşvik tedbirleri uygulamaya konulmuştur. 2004 yılında yürürlüğe giren 5084 Sayılı Kanun ile ilk aşamada 36 ilde başlatılan teşvik uygulaması, 2005 yılında yapılan değişiklikle 49 ile yaygınlaştırılmıştır. Bu çerçevede, 2001 yılı kişi başına milli geliri 1.500 dolardan az olan iller ile 2003 yılı SEGE değeri eksi olan illerde yer alan işletmeler için, istihdam artışı şartına bağlı olarak çalışanlar üzerindeki gelir vergisi ve SSK primi ödemelerinde indirim sağlanmış ayrıca, bu işletmeler için enerji ve bedelsiz arazi desteği getirilmiştir (DPT, 2006: 46).

Son dönemlerde, dünyadaki gelişmelere paralel olarak Türkiye’de de yerel kalkınma girişimleri ivme kazanmıştır. Yerel ve bölgesel kalkınmada kamu, özel kesim ve sivil toplum kuruluşları arasında işbirliğini geliştirmek, kaynakların etkin kullanımını sağlamak, yerel dinamikleri ve içsel potansiyeli harekete geçirerek bölgesel gelişmeye yeni bir ivme kazandırmak üzere, İBBS Düzey 2 esas alınarak hazırlanan Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanun, 2006 yılında yürürlüğe girmiştir (DPT, 2006: 47).

Plan çerçevesinde dönem içinde, kırsal kalkınma politikalarının etkinliğinin artırılması için yürütülen yasal ve kurumsal düzenlemeler kapsamında karar alma süreçlerinde ilgili kuruluşların yer alması öngörülen bir kırsal kalkınma kurumu ile uygulama ve ödeme birimi kurulmasına ilişkin çalışmalar devam etmiştir. Kırsal

kesimin en önemli ekonomik faaliyeti olan tarım sektöründeki nispi verimsizlik sorunlarının azaltılması için; arazi toplulaştırma çalışmalarının hızlandırılması, üretici örgütlenmelerinin güçlendirilmesi, eğitim ve yayım faaliyetlerinin etkinleştirilmesi konularının öncelikli olarak ele alınması gerektiği öngörülmüştür. Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nde, geçmişte terör nedeniyle köylerini terk etmek zorunda kalan yurttaşlardan geri dönüş yapmak isteyenler için, ekonomik ve sosyal alt yapının sağlanması çalışmalarına devam edilmiştir (DPT, 2006: 49).

Kalkınma Ajansları'nın kurulmasıyla bölgesel potansiyelleri değerlendirmek üzere yabancı sermaye yatırımlarından yararlanmaya önem verileceği, böylece ülke genelinde Yatırım Destek ve Tanıtım Ajansı tarafından yürütülecek tanıtım faaliyetlerini bölgesel bazda tamamlayıcı bir yaklaşım uygulanacağı öngörülmüştür (DPT, 2006: 67).

9. Kalkınma Planı'nda diğer planlarda olduğu gibi bölgesel gelişim için çeşitli hedefler ve politikalar belirlenmiştir. Bunlardan bazıları;

- Öğretmen açığı bulunan alanlarda ihtiyacın karşılanması için üniversite kontenjanlarının artırılması, öğretmenlerin bölgelere ve yerleşim yerlerine göre dengeli dağılımının sağlanması, özlük haklarında hizmet yaptıkları yerleşim yerleri ve hizmet şartları itibarıyla farklılaşmaya gidilebilmesine imkân sağlama,
- Yoksul kesimlere yönelik ekonomik faaliyetler çeşitlendirilecek şekilde gelir getirici projelerin destekleneceği, özellikle, kırsal kesimde ve az gelişmiş bölgelerde girişimciliğin teşvik edileceği (DPT, 2006: 89),
- Bölgesel gelişme açısından ulusal düzeyde eşgüdümü sağlamak ve hazırlanacak alt ölçekli plan ve stratejilere genel bir çerçeve oluşturmak üzere ulusal düzeyde bölgesel gelişme stratejisi hazırlanacağı,
- Yerel ve merkezi kuruluşlar arasında bölgesel gelişme ve yerel kalkınmayla ilgili görev, yetki ve sorumlulukların tanımlanacağı, etkin bir eşgüdüm ve denetim mekanizması oluşturulacağı, bölgesel gelişme planları; yerel dinamikleri ve içsel potansiyelleri harekete geçirmeye

yönelik strateji ve öncelikleri belirleyen esnek, dinamik, katılımcı ve uygulanabilir nitelikte hazırlanacağı,

- Kalkınma ajanslarıyla işbirliği içinde tüm bölgelerin gelişme stratejileri ve planları tamamlanacağı ve yeterli finansmanla destekleneceği, (DPT, 2006: 91),
- Kamunun yerel ve bölgesel kalkınmaya ilişkin destek politikalarının, bölgesel gelişme düzey ve potansiyelleri dikkate alınarak gözden geçirileceği,
- Bölgelerde; yenilikçi, rekabet edebilir, dinamik ve yüksek katma değer yaratabilen öncü sektörlerin seçilip, destekleneceği kararlaştırılmıştır.
- Üniversitelerin toplumla ve iş dünyasıyla tam bir etkileşim içinde yerel uzmanlaşma alanlarına yönelik eğitim, araştırma ve hizmet faaliyetlerinde yoğunlaşması amaçlanmıştır.
- Yöresel marka yaratmaya yönelik olarak, özgün tarihi ve doğal miraslar korunup geliştirilerek ekonomik değere dönüştürüleceği, bölgelerin iş ve yatırım imkânlarının ulusal ve uluslararası düzeyde etkili bir şekilde tanıtımı sağlanarak sermaye girişinin hızlandırılacağı öngörülmüştür.
- Bölgeler arası yakınsama ve rekabet amaçları bakımından farklılaştırılmış KOBİ politikalarının uygulamaya geçirileceği kararlaştırılmıştır (DPT, 2006: 92).
- Kamu personelinin kurum ve kuruluşlar ile bölgeler arasında dengesiz dağılımının önleneceği, bu amaçla norm kadro uygulamasına işlerlik kazandırılarak gerekli sayı ve nitelikte personel istihdamı sağlanacağı karara bağlanmıştır (DPT, 2006: 96).

Bu dönemde nüfusun özellikle metropoller ve büyük şehirlerde yoğunlaşma eğilimi devam etmiştir. 2007-2012 döneminde nüfusu bir milyonu aşan il sayısı 18'den 20'ye, bu illerde yaşayan nüfusun toplam nüfus içerisindeki payı ise %62'den %66'ya çıkmıştır. Türkiye'de göçün yönü, en önemli çekim merkezi İstanbul olmak üzere, genel olarak doğudan batıya, büyük şehirlere ve iç kesimlerden sahil kesimlerine doğru olmuştur. Son yıllarda göç daha fazla oranda bölgelerin kendi içlerinde gerçekleşmekle birlikte, İBBS Düzey 1'deki bölgeler itibarıyla özellikle

Doğu ve Batı Karadeniz, Ortadoğu ve Kuzeydoğu Anadolu Bölgeleri'nde gelişmiş çekim merkezi niteliğinde büyük şehirler bulunmadığından daha çok İstanbul'a yönelmektedir. Bu durumu bir ölçüde değiştirmek için, 2008 yılından itibaren ülkenin orta ve doğusundaki bazı önemli şehirlerin çekim merkezine dönüştürülmesini amaçlayan cazibe merkezlerini Destekleme Programı, Diyarbakır, Erzurum, Şanlıurfa ve Van'da uygulanmaya başlanmıştır (DPT, 2013: 138).

Tüm bölgelerde kalkınma ajanslarının koordinasyonunda bölge planları hazırlanmış, ajanslarca mali ve teknik destek programları uygulanmıştır. Programlar kapsamında kamu kuruluşları, mahalli idareler, üniversiteler, STK'lar ve işletmelerce 2008-2013 döneminde yaklaşık 34.000 proje başvurusu yapılmış, bu projelerden yaklaşık 8.400'ü başarılı bulunmuştur. Başarılı bulunan projelere muhtelif mali ve teknik destek programları kapsamında toplam 1,6 milyar TL mali destek tahsis edilmiştir. Bu desteklere, yararlanıcılar tarafından sağlanan eş finansman tutarı eklendiğinde harekete geçirilen toplam kaynağın yaklaşık 3 milyar TL olacağı öngörülmüştür (DPT, 2013: 91).

Bölgelerin rekabetçi üstünlüğe sahip oldukları alanlarda desteklenmelerini sağlamak üzere 2009 ve 2012 yılında yapılan düzenlemelerle yatırım teşvik sisteminin bölgesel ve sektörel öncelikleri daha hassas şekilde tanımlanmıştır. Teşvik kapsamı, destek araçları ve destek oranlarının sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyi düşük bölgeler lehine iyileştirilmesi sonucunda teşvik belgesi alan yatırımlar içinde bu bölgelerin oranı artış göstermiştir (DPT, 2013: 141).

AB ile ekonomik ve sosyal uyum alanında yürütülen çalışmaların, Türkiye'nin bölgesel politikalarının gelişimine çeşitli katkıları olmuştur. Bu noktada 2007-2013 döneminde, Türkiye'ye bölgesel kalkınma ve insan kaynaklarının geliştirilmesine yönelik yaklaşık 2,2 milyar Euro kaynak tahsis edilmiştir. Plan çerçevesinde geri kalmış bölgelerde sosyal gelişmesinin sağlanması kapsamında SODES başta olmak üzere bölgesel sosyal kalkınma programları uygulanmıştır (DPT, 2013: 141).

Öncelikli sosyal ihtiyaçları gidermeye, üretken faaliyetleri destekleyecek nitelikteki altyapıyı geliştirmeye yönelik olarak, 9. BYKP döneminde; bölgeler arası gelişmişlik farklarının azaltılması da dikkate alınarak, eğitim, sağlık, teknolojik araştırma, ulaştırma, sulama, içme suyu ile bilgi ve iletişim teknolojilerinin geliştirilmesine yönelik altyapı yatırımlarına ağırlık verilmiştir (DPT, 2013: 90).

2009 yılından itibaren uygulanmaya başlanan yeni yatırım teşvik sistemiyle bölgesel yatırımlar ve büyük ölçekli yatırımlar desteklenmiştir. 2012 yılından itibaren ise stratejik yatırımlar destekleme kapsamına alınmış, bölgesel yatırımların teşvikinde, SEGE'ye dayanan il bazında altı kademeli yeni bölgesel harita kullanılmıştır (DPT, 2013: 94).

2.3.5.10. 10. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda Bölgesel Gelişme

10. BYKP'nin etkin uygulanması amacıyla orta vadeli programların, yıllık programların, kurumsal stratejik planların, bölgesel gelişme ve sektör stratejilerinin, hazırlanmasında Kalkınma Planının esas alınacağı açıklanmıştır (DPT, 2013: 3). 10. BYKP'de diğer planlarda olduğu gibi bölgesel gelişim için çeşitli hedefler ve politikalar belirlenmiştir. Bunlardan bazıları;

- Ülke genelinde sosyo-ekonomik dengenin sağlanması ve ülke genelinde kalkınmanın sağlanması için bölgesel gelişmişlik farklarının azaltılması, bölge ve şehirlerin potansiyelleri değerlendirilerek ve ekonomik tabanları genişletilerek rekabet güçlerinin geliştirileceği öngörülmüştür. Yerleşimlerde temel yaşam kalitesi standartlarının geliştirileceği, düşük gelirli bölge ve şehirler başta olmak üzere ulaştırma, lojistik ve iletişim altyapısının iyileştirilerek kamu hizmetlerine erişimin kolaylaştırılacağı açıklanmıştır (DPT, 2013: 29).
- Okul öncesi eğitim imkânlarının bölgelerin erişimini destekleyecek şekilde yaygınlaştırılacağı (DPT, 2013: 3),
- Deneyimli öğretmenlerin gelişmemiş bölgelerde ve okullarda uzun süreli çalışmasının özendirileceği,

- Gelişmemiş bölgelerde, çalışmayı özendirerek yasal düzenlemelerin yapılacağı ve özellikle nitelikli ve tecrübeli kamu personelinin merkez-taşra, kurum ve kuruluşlar ile bölgeler arasındaki dengesiz dağılımın giderileceği (DPT, 2013: 59),
- Kamu yatırımlarının büyümeye, özel kesim yatırımlarını desteklemeye, bölgeler arası gelişmişlik farklarını azaltmaya, istihdamı ve ülke refahını artırmaya olan katkısının en üst seviyeye çıkarılacağı (DPT, 2013: 92),
- Kalkınma ajansları aracılığıyla bölgesel potansiyelleri değerlendirmek üzere yerli ve yabancı sermaye yatırımlarından yararlanmaya önem verileceği, ülke genelinde Yatırım Destek ve Tanıtım Ajansı'nın faaliyetlerini bölgesel bazda tamamlayıcı bir yaklaşım uygulanacağı belirlenmiştir. Ayrıca kalkınma ajansları bünyesinde il bazında kurulan yatırım destek ofislerinin bilgilendirme ve yönlendirme desteği sunma kabiliyetlerinin artırılacağı (DPT, 2013: 96),
- Düşük gelirli bölgelerde ekonomik faaliyet kollarının çeşitlendirileceği, KOBİ ve mikro işletmelerin geliştirileceği, tarımsal verimliliğin artırılacağı, kentsel ve kırsal alanda yaşam kalitesi iyileştirileceği, beşeri ve sosyal sermayenin güçlendirileceği açıklanmıştır. Bu bölgelerin ulusal pazarla ve diğer bölgelerle bütünleşme düzeyinin yükseltileceği; eğitim, sağlık, iletişim ve yerel yönetim hizmetlerinin sunum kalitesi ve erişilebilirliğinin artırılacağı,
- Bölgesel gelişme ve bölgesel rekabet edebilirlik açısından ulusal düzeyde öncelik ve hedefleri belirlemek, mekânsal gelişme ve sosyo-ekonomik kalkınma politikaları arasındaki uyumu güçlendirmek ve alt ölçekli plan ve stratejilere genel çerçeve oluşturmak üzere, Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisi'nin yürürlüğe konulacağı açıklanmıştır (DPT, 2013: 142).
- Yoğun göç alan şehirlerde sosyal uyumun güçlendirileceği bu amaçla eğitim düzeyi ve mesleki becerilerin geliştirilip toplumsal faaliyetlere ve işgücü piyasalarına katılımın kolaylaştırılacağı
- Kuzey-güney ulaşım koridorları boyunca, çeşitli metropoller, üretim merkezleri ve turizm şehirlerini birbirine bağlayacak ulaştırma ağlarının güçlendirileceği belirtilmiştir. Şehirlerin ulaşım imkânlarının artırılması ile

aktarmalı uçuşlarda katlanılan maliyetlerin azaltılmasını sağlamak için altyapısı uygun iller arasında bölgesel havayolu işletmeciliğinin özendirileceği, limanların Orta ve Doğu Anadolu ve GAP bölgesiyle bağlantılarının güçlendirileceği belirtilmiştir (DPT, 2013: 143).

- STK'ların yerel ve bölgesel kalkınmaya katkılarını artırmak üzere karar alma süreçlerine katılımların artırılacağı, bu açıdan kamu kurumlarının özellikle kalkınma konularında çalışan STK'larla işbirliğinin geliştirileceği belirtilmiştir (DPT, 2013: 144).

Son yıllarda Türkiye'de, ekonomik ve sosyal kalkınma hızlanmış, kişi başına gelir ve refah düzeyinde önemli artışlar kaydedilmiştir. Ancak, bu iyileşme kent-kır ayrımında, bölgeler arasında farklı düzeylerde gerçekleşmiş, yaşam alanlarına, mekân kalitesine ve çevresel standartlara farklı seviyelerde yansımıştır. Ülkede bölgesel gelişmişliğin daha düzgün dağılımını sağlanması, mevcut gelir ve kalkınma düzeyinin daha uygun bir hale getirilmesi gerekliliğine de Plan çerçevesinde değinilmiştir (DPT, 2013: 134).

2.3.6. Bölgesel Kalkınma Açısından Kalkınma Ajansları

Bölgesel Kalkınma Ajansları (BKA), sektörel ve genel kalkınma problemlerini tanımlayarak ortaya çıkararak, bu problemlerin çözümüne yönelik çeşitli fırsatları veya çözümleri seçen ve çözümlerin uygulamasını destekleyen operasyonel örgütlerdir. Diğer bir tanımlamaya göre coğrafik bir ayrıma göre belirlenmiş bölgelerin, ortak talep ve eğilimlerini göz önüne alan ve bölgede kamu, özel kesim veya STK'larla ilişkide olan özerk kuruluşlardır (EURADA, 1999: 16).

BKA'lar sorumlu buldukları bölge dâhilinde kalkınmanın planlamasının yanı sıra uygulanmasını da sağlayıcı bir işlev görmektedir ve bu doğrultuda belirli miktarda fon ve yetki ile donatılmış yapıları vardır (EURADA, 1999: 18).

BKA'ların görevleri genel olarak şöyle sıralanabilir (Roberts ve Lloyd, 2000: 75);

- Bölgesel tabanlı ekonomik kalkınma stratejilerinin hazırlanması,

- Bölgede gerçekleşmesi mümkün çeşitli yenilikler için yol gösterilmesi,
- Bölgedeki kırsal alanların kalkınmasının ve gelişmesinin sağlanması,
- Bölge içindeki yatırımların koordinasyonunun sağlanması,
- Bölgesel yardımlarla ilgili hükümete görüş bildirmek,
- Bölge işletmelerinin desteklenmesi,
- Bölgeye yapılacak yatırımların kolaylaştırılması ve bölgeye yabancı yatırımcıların çekilmesinin sağlanması,
- Teknoloji transferinin teşvik edilmesi,
- Ulaşım imkânları, toprak kullanımı, çevre, sürdürülebilir kalkınma, yüksek eğitim, suçların önlenmesi, kamu sağlığı, barınma, turizm, kültür ve spor altyapılarını geliştirici projelerini içeren çalışmalara ve politikalara katkıda bulunmak.

İlk bölgesel kalkınma ajansı, 1933 yılında ABD’de kurulan Tennessee Valley Authority’dır. Avrupa’daki bölgesel kalkınma ajanslarının ilk örnekleri 1950’li ve 1960’lı yıllarda kurulan kalkınma ajansları ile Belçika, Fransa ve İtalya’da görülmüştür. Bu ülkeleri, 1970’li yıllarda kurdukları kalkınma ajansları ile İngiltere ve Hollanda izlemiştir. 1980’li yıllarda ise İspanya, Almanya ve İrlanda kalkınma ajansları kurmuşlardır. 1990’lı yıllar bu anlamda bir dönüm noktası olmuş, kalkınma ajanslarının sayısı hızla bu dönemde artmış ve Bulgaristan, Polonya, Slovakya, Çek Cumhuriyeti, Macaristan, İsveç, Slovenya, Estonya, Portekiz, Romanya ve Portekiz gibi pek çok ülke kalkınma ajansı kurmuştur. Türkiye ise kalkınma ajansı programlarını 2000’li yıllara gelindiğinde başlatarak kalkınma ajansları uygulamasını en son başlatan ülke olarak listenin sonunda yerini almıştır (Filiztekin, 2008: 97, Can ve Kocagül, 2008: 112).

2.3.6.1. Türkiye’de Kalkınma Ajanslarının Ortaya Çıkışı

Daha önce bahsedildiği üzere 1980 Anayasası Madde 126’da; “Kamu hizmetlerinin görülmesinde verim ve uyum sağlamak amacıyla, birden çok ili içine alan merkezi idare teşkilatı kurulabilir” şeklinde bir hüküm yer almaktadır. Anayasa’nın 126. maddesindeki bu hüküm kalkınma ajanslarının anayasal temelini oluşturmaktadır.

Yerel ve bölgesel kalkınmada kamu, özel kesim ve sivil toplum kuruluşları arasında işbirliğini geliştirmek, kaynakların etkin kullanımını sağlamak, yerel dinamikleri ve yerel potansiyeli harekete geçirerek bölgesel gelişmeye yeni bir ivme kazandırmak üzere, İBBS Düzey 2'deki bölgeler esas alınarak hazırlanan Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanun (5449) 2006 yılında yürürlüğe girmiştir (DPT, 2006: 47).

Söz konusu Kanununun 1. Maddesi'nde kanunun amacı "kamu kesimi, özel kesim ve sivil toplum kuruluşları arasındaki işbirliğini geliştirmek, kaynakların yerinde ve etkin kullanımını sağlamak ve yerel potansiyeli harekete geçirmek suretiyle, ulusal kalkınma plânı ve programlarda öngörülen ilke ve politikalarla uyumlu olarak bölgesel gelişmeyi hızlandırmak, sürdürülebilirliğini sağlamak, bölgeler arası ve bölge içi gelişmişlik farklarını azaltmak üzere oluşturulacak kalkınma ajanslarının kuruluş, görev ve yetkileri ile koordinasyonuna ilişkin esas ve usulleri düzenlemektir" şeklinde belirtilmektedir. Ajanslar, İBBS Düzey 2 bölgeleri temel alınarak kurulmaktadır. (Güler, 2010: 100). Türkiye'de İBBS Düzey 2'deki 26 bölgenin tamamında kalkınma ajansı kurulmuştur.

2.3.6.2. Kalkınma Ajansının Görev ve Yetkileri

Kalkınma ajanslarının görev ve yetkileri şunlardır (5449 Sayılı Kanun);

- Yerel yönetimlerin plânlama çalışmalarına teknik destek sağlamak,
- Bölge plân ve programlarının uygulanmasını sağlayıcı faaliyet ve projelere destek olmak; bu kapsamda desteklenen faaliyet ve projelerin uygulama sürecini izlemek, değerlendirmek,
- Bölge plân ve programlarına uygun olarak bölgenin kırsal ve yerel kalkınma ile ilgili kapasitesinin geliştirilmesine katkıda bulunmak ve bu kapsamdaki projelere destek sağlamak,
- Bölgede kamu kesimi, özel kesim ve sivil toplum kuruluşları tarafından yürütülen ve bölge plân ve programları açısından önemli görülen diğer projeleri izlemek,

- Bölgesel gelişme hedeflerini gerçekleştirmeye yönelik olarak; kamu kesimi, özel kesim ve sivil toplum kuruluşları arasındaki işbirliğini geliştirmek,
- Ajansa tahsis edilen kaynakları, bölge plân ve programlarına uygun olarak kullanmak veya kullandırmak,
- Bölgenin kaynak ve olanaklarını tespit etmeye, ekonomik ve sosyal gelişmeyi hızlandırmaya ve rekabet gücünü artırmaya yönelik araştırmalar yapmak, yaptırmak, başka kişi, kurum ve kuruluşların yaptığı araştırmaları desteklemek,
- Bölgenin iş ve yatırım imkânlarının, ilgili kuruluşlarla işbirliği halinde ulusal ve uluslararası düzeyde tanıtımını yapmak veya yaptırmak,
- Bölge illerinde yatırımcıların, kamu kurum ve kuruluşlarının görev ve yetki alanına giren izin ve ruhsat işlemleri ile diğer idarî iş ve işlemlerini, ilgili mevzuatta belirtilen süre içinde sonuçlandırmak üzere tek elden takip ve koordine etmek,
- Yönetim, üretim, tanıtım, pazarlama, teknoloji, finansman, örgütlenme ve işgücü eğitimi gibi konularda, ilgili kuruluşlarla işbirliği sağlayarak küçük ve orta ölçekli işletmelerle yeni girişimcileri desteklemek,
- Türkiye'nin katıldığı ikili veya çok taraflı uluslararası programlara ilişkin faaliyetlerin bölgede tanıtımını yapmak ve bu programlar kapsamında proje geliştirilmesine katkı sağlamak,
- Ajansın faaliyetleri, malî yapısı ve ajansla ilgili diğer hususların güncel olarak yayınlanacağı bir internet sitesi oluşturmak,
- Ajans, görevleri kapsamında gerekli gördüğü bilgileri kurum ve kuruluşlardan istemeye yetkilidir. Kendilerinden bilgi istenilenler bu bilgileri zamanında vermekle yükümlüdür.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM MATERYAL VE YÖNTEM

3.1. MATERYAL VE YÖNTEM

Çalışmanın bu bölümünde, literatür taraması sonucu elde edilen veriler ışığında ortaya çıkan ilişkiye yönelik hipotezler yer almaktadır. Ayrıca veri toplama yöntemi ve değişkenler arası ilişkilerin değerlendirilmesinde kullanılan analiz tekniklerine dair bilgilere yer verilmiştir.

3.1.1. Materyal

3.1.1.1. Araştırmanın Amacı

Çalışmanın temel amacı; göçün, Türkiye’deki seyrini incelemek, bölgesel sosyo-ekonomik gelişmişliği incelemek ve bu iki durum arasındaki ilişki durumunu, ilişkinin yönü ve gücünü belirlemektir. Çalışmanın ikincil amacı göç alan ve göç veren bölgelerde gerçekleşen tüketim kalemi harcamalarının göç ile olan ilişkisini, ilişki yönü ve ilişki gücünü belirlemektir.

3.1.1.2. Kavramsal Model

Çalışmada incelenecek olan göç ve gelişmişlik endeksi arasında ilişki birçok araştırmada dile getirilen bir konu olmuştur. Bu açıdan daha önce yapılmış çeşitli modellerden yararlanılmış olup, uygulama aşamasında yararlanılan temel model 2010 yılında Mustafa Yakar ve Sinan Saraçlı tarafından hazırlanan “Türkiye’de İller Arası Net Göç İle Sosyo-ekonomik Gelişmişlik Endeksi Arasındaki İlişkilerin Analizi” olmuştur. Çalışmada iller arasındaki net göçler, sosyo-ekonomik gelişmişlik endeksi ile korelasyon, regresyon ve kümeleme analizine tabi tutulmuştur.

3.1.1.3. Araştırma Hipotezleri

Literatürde ileri sürülen teorik göç yaklaşımlarının en genel ve önemli hipotezi, bölgeler veya ülkeler arasındaki sosyo-ekonomik eşitsizliklerin göç hareketlerinin itici veya çekici gücü olduğudur (Bülbül ve Köse 2010: 79). Bu açıdan çalışmada sosyo-ekonomik gelişmişliğin, göç üzerine etkileri incelenmiş ve bu duruma dair bir hipotez öne sürülmüştür. Çalışmada ikincil olarak, Türkiye’de gerçekleşen göç hareketlerinin tüketim harcamaları üzerine etkileri de hipotezler kapsamında ileri sürülmüştür. Tez çalışması ile ilgili yapılan literatür incelemesi sonucu 4 grup altında 27 adet hipotez öne sürülmektedir.

H_{a1}: Göç alan ve veren bölgelerin, sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyleri arasında anlamlı farklılık yoktur.

H_{a2}: Göç alan ve veren bölgelerin, sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyleri arasında anlamlı farklılık vardır.

H_b: Sosyo-ekonomik gelişmişliğin, göç üzerinde etkisi vardır.

H_{c1}: Net göçün hane halkının tüketim harcama kalemlerinden olan gıda ve alkolsüz içecekler üzerine yaptığı harcamalar üzerinde etkisi vardır.

H_{c2}: Net göçün hane halkının tüketim harcama kalemlerinden olan alkollü içecekler, sigara ve tütüne yaptığı harcamalar üzerinde etkisi vardır.

H_{c3}: Net göçün hane halkının tüketim harcama kalemlerinden olan giyim ve ayakkabıya yaptığı harcamalar üzerinde etkisi vardır.

H_{c4}: Net göçün hane halkının tüketim harcama kalemlerinden olan konut ve kiraya yaptığı harcamalar üzerinde etkisi vardır.

H_{c5}: Net göçün hane halkının tüketim harcama kalemlerinden olan mobilya, ev aletleri ve bakım hizmetlerine yaptığı harcamalar üzerinde etkisi vardır.

H_{c6}: Net göçün hane halkının tüketim harcama kalemlerinden olan sağlık hizmetlerine yaptığı harcamalar üzerinde etkisi vardır.

H_{c7}: Net göçün hane halkının tüketim harcama kalemlerinden olan ulaştırma hizmetlerine yaptığı harcamalar üzerinde etkisi vardır.

H_{c8}: Net göçün hane halkının tüketim harcama kalemlerinden olan haberleşme hizmetlerine yaptığı harcamalar üzerinde etkisi vardır.

H_{c9}: Net göçün hane halkının tüketim harcama kalemlerinden olan eğlence ve kültür hizmetlerine yaptığı harcamalar üzerinde etkisi vardır.

H_{c10}: Net göçün hane halkının tüketim harcama kalemlerinden olan eğitim hizmetlerine yaptığı harcamalar üzerinde etkisi vardır.

H_{c11}: Net göçün hane halkının tüketim harcama kalemlerinden olan lokanta ve otel hizmetlerine yaptığı harcamalar üzerinde etkisi vardır.

H_{c12}: Net göçün hane halkının tüketim harcama kalemlerinden olan çeşitli mal ve hizmetlere yaptığı harcamalar üzerinde etkisi vardır.

H_{d1}: Net göç hızının hane halkının tüketim harcama kalemlerinden olan gıda ve alkolsüz içeceklere yaptığı harcamalar üzerinde etkisi vardır.

H_{d2}: Net göç hızının hane halkının tüketim harcama kalemlerinden olan alkollü içecekler, sigara ve tütüne yaptığı harcamalar üzerinde etkisi vardır.

H_{d3}: Net göç hızının hane halkının tüketim harcama kalemlerinden olan giyim ve ayakkabıya yaptığı harcamalar üzerinde etkisi vardır.

H_{d4}: Net göç hızının hane halkının tüketim harcama kalemlerinden olan konut ve kiraya yaptığı harcamalar üzerinde etkisi vardır.

H_{d5}: Net göç hızının hane halkının tüketim harcama kalemlerinden olan mobilya, ev aletleri ve bakım hizmetlerine yaptığı harcamalar üzerinde etkisi vardır.

H_{d6}: Net göç hızının hane halkının tüketim harcama kalemlerinden olan sağlık hizmetlerine yaptığı harcamalar üzerinde etkisi vardır.

H_{d7}: Net göç hızının hane halkının tüketim harcama kalemlerinden olan ulaştırma hizmetlerine yaptığı harcamalar üzerinde etkisi vardır.

H_{d8}: Net göç hızının hane halkının tüketim harcama kalemlerinden olan haberleşme hizmetlerine yaptığı harcamalar üzerinde etkisi vardır.

H_{d9}: Net göç hızının hane halkının tüketim harcama kalemlerinden olan eğlence ve kültür hizmetlerine yaptığı harcamalar üzerinde etkisi vardır.

H_{d10}: Net göç hızının hane halkının tüketim harcama kalemlerinden olan eğitim hizmetlerine yaptığı harcamalar üzerinde etkisi vardır.

H_{d11}: Net göç hızının hane halkının tüketim harcama kalemlerinden olan lokanta ve otel hizmetlerine yaptığı harcamalar üzerinde etkisi vardır.

H_{d12}: Net göç hızının hane halkının tüketim harcama kalemlerinden olan çeşitli mal ve hizmetlere yaptığı harcamalar üzerinde etkisi vardır.

3.1.1.4. Kullanılan Ölçekler

Araştırmada kullanılan veriler, 2008, 2009, 2010, 2011, 2012 yıllarına ait İBBS Düzey 2'ye ait göç verileri, yine Düzey 2'ye ait SEGE-2011 değerleri ve 2008, 2009, 2010, 2011, 2012 yıllarına ait tüketim harcamalarıdır.

SEGE-2011'de kullanılan temel göstergeler;

- Demografik Göstergeler,
- İstihdam Göstergeleri,
- Eğitim Göstergeleri,
- Sağlık Göstergeleri,
- Rekabetçi ve Yenilikçi Kapasite Göstergeleri,
- Mali Göstergeler,
- Erişebilirlik Göstergeleri,
- Yaşam Kalitesi Göstergeleri olmak üzere 8 üst gösterge ve bunların alt göstergeleri olan toplamda 61 göstergeden oluşmaktadır.

SEGE-2011 çalışmasında kullanılan gösterge seti yeni bölgesel gelişme teorilerine de uyumlu şekilde seçilmiştir. İçsel büyüme teorilerinin kalkınmanın ve iktisadi büyümenin açıklanmasında giderek önem kazanmasının bir sonucu olarak, bölgesel insan kaynakları ve yenilikçilik kapasitesini ölçen göstergelerin kullanılması gereği ortaya çıkmıştır. Bu nedenle, SEGE-2011 çalışmasında marka ve patent başvuru sayıları, GSM ve ADSL aboneliği ile yükseköğrenim gören nüfus, yüksek lisans ve doktora sahibi nüfus gibi içsel potansiyeli gösteren değişkenler kullanılmıştır. Değişken seçiminde ölçekleri ve yatırım tutarları büyük olan, ancak yapısı ve özellikleri itibarıyla o ilin ve bölgenin sosyal ve ekonomik gelişmişlik düzeyine kısıtlı etkisi olan büyük tesislerin durumu da dikkate alınmıştır (SEGE-2011, 2013: 20).

Diğer bir veri grubu ise TÜİK'in hanelerin sosyo-ekonomik yapıları, yaşam düzeyleri, harcama kalıpları hakkında bilgi derlenmesi ve toplumun ihtiyaçlarının belirlenmesi ve uygulanan sosyo-ekonomik politikaların geçerliliğinin test edilmesi

amacıyla gerçekleştirdiği tüketim harcama kalemlerinden oluşmaktadır. Yapılan bu çalışmalarda TÜİK tarafından anket yöntemi kullanılmaktadır. TÜİK tüketim harcamaları anketini, bir takvim yılı boyunca her ay değişen ve tabakalı iki aşamalı küme örnekleme yöntemine göre seçilen hane halklarına uygulamıştır. Çalışmada ise bu yöntemle oluşturulan 2008, 2009, 2010, 2011, 2012 yıllarına ait;

- Gıda ve alkolsüz içecekler
- Alkollü içecekler, sigara ve tütün
- Giyim ve ayakkabı
- Konut ve kira
- Mobilya, ev aletleri ve bakım hizmetleri
- Sağlık
- Ulaştırma
- Haberleşme
- Eğlence ve kültür
- Eğitim hizmetleri
- Lokanta ve oteller
- Çeşitli mal ve hizmetler şeklinde sıralanan tüketim harcama kalemleri kullanılmıştır.

3.1.1.5. Araştırma Örnekleme ve Verilerin Toplanması

Tezin ele aldığı konu itibariyle üzerinde araştırma yapılacak örneklem Türkiye geneli olup temel üç veri seti kullanılmıştır. Araştırmada kullanılan verilerden ilki, İBBS Düzey 2'ye ait göç verileridir. Türkiye İstatistik Kurumu'nu ilk kez 2007 yılında ADNKS kullanarak nüfus sayımı yapmıştır. Bu dönemden önce yapılan en son nüfus sayımı 2000 yılında yapılmış olup, 2000 yılından sonra ilk göç verileri ADNKS ile elde edilen 2008 yılı göç verileridir. Bu veri kısıtından dolayı tez çalışmasında 2008, 2009, 2010, 2011, 2012 göç verileri kullanılmıştır. Dönemlere ait göç verilerine Türkiye İstatistik Kurumu'nun internet sitesinden ulaşılmıştır.

Araştırmada kullanılan verilerden ikincisi, Kalkınma Bakanlığı tarafından çeşitli alanlarda kullanılmak üzere hazırlanan Sosyo-ekonomik Gelişmişlik Endeksi

Araştırması'dır. Sosyo-ekonomik Gelişmişlik Endeksi Araştırmaları çeşitli dönemlerde yayınlanmış olup, en son araştırma 2013 yılında yayınlanmış olan SEGE-2011'dir. SEGE-2011 yılından önce hazırlanan son araştırma yaklaşık 10 yıl önce DPT tarafından hazırlanan SEGE-2003'dür. Tez çalışmasında 5 yıllık göç verileri için her yıla denk gelen SEGE araştırması olmadığından bütün göç verilerine karşılık son SEGE olan SEGE-2011 çalışması kullanılmıştır. Hazırlanmış olan SEGE-2011 araştırmasına Kalkınma Bakanlığı'nın internet sitesinden ulaşılmıştır.

Araştırmada kullanılan verilerden üçüncüsü ise Türkiye İstatistik Kurumu'nun Tüketim Harcamaları Anketi sonuçlarıdır. TÜİK'in yaptığı Türkiye genelini kapsayan ilk araştırmalar, 1987 ve 1994 yıllarında gerçekleştirilmiştir. 2002 yılından itibaren ise anketler düzenli olarak her yıl için uygulanmıştır. Bu anketler her yıl için farklı sayılarda farklı aile gruplarına uygulanmıştır. Çalışmada her yıl göç verilerine karşılık gelen 2008, 2009, 2010, 2011, 2012 yıllarına ait;

- Gıda ve alkolsüz içecekler
- Alkollü içecekler, sigara ve tütün
- Giyim ve ayakkabı
- Konut ve kira
- Mobilya, ev aletleri ve bakım hizmetleri
- Sağlık
- Ulaştırma
- Haberleşme
- Eğlence ve kültür
- Eğitim hizmetleri
- Lokanta ve oteller
- Çeşitli mal ve hizmetler tüketim harcamaları kalemleri kullanılmıştır.

12 kalemden oluşan bu anket sonuçlarına Türkiye İstatistik Kurumu'nun internet sitesinden ulaşılmıştır.

3.1.2. Yöntem

Çalışmada birden fazla değişkenin zaman içerisinde izlenilmesi ile ortaya çıkan veri seti türü olan panel veriler kullanılmıştır. Yapılan ilk çalışmada, İBBS Düzey 2'deki 26 bölgenin göç verileri ile SEGE-2011 ortalaması arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığı test etmek amacıyla yapılmıştır. Bu amaçla bağımsız iki grup arasında T-testi kullanılmıştır. Yapılan ikinci çalışmada ise SEGE değerlerinin göç üzerindeki etkilerini ölçmek amacıyla regresyon analizi kurulmuş olup SEGE değerleri bağımsız, net göç rakamları bağımlı değişken olarak kabul edilmiştir. Kurulan modelde İBBS Düzey 2'deki bölgelerin, SEGE-2011 değerleri ile 2008, 2009, 2010, 2011, 2012 net göç verileri arasındaki ilişkinin ölçülmesi amaçlanmıştır. Son olarak kurulan diğer bir regresyon modelinde İBBS Düzey 2'deki bölgelerin, 2008, 2009, 2010, 2011, 2012 yılları için hesaplanan ortalama net göç rakamları ve ortalama net göç oranları ayrı ayrı bağımsız değişken olarak kullanılmış yine aynı dönemlere için karşılık gelen 12 kalemden oluşan tüketim harcamalarının ortalaması ise bağımlı değişken olarak kabul edilerek analiz edilmiştir. Bu açıdan çalışmada T-testi ve regresyon analizi kullanılmıştır. Analizlerin yapılmasında SPSS 15.0 yazılımı kullanılmıştır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ANALİZ VE BULGULAR

4.1. ANALİZ VE BULGULAR

Çalışmanın bu bölümünde elde edilen verilerle, öne sürülen hipotezlerin geçerliliğini sınamak için T-testi ile tek değişkenli ve çok değişkenli regresyon analizleri yapılmıştır.

4.1.1. Örneklem İlişkin Temel Özellikler

Gelişme sürecinin mekânsal ölçekte farklı zamanlarda ve hızlarda gerçekleşmesine bağlı olarak ortaya çıkan gelişmişlik seviyesinin, tüm ülkelerde çok çeşitli siyasi, sosyal ve ekonomik sorunlara neden olduğu bilinmektedir. Az gelişmişliğin getirdiği yaşam koşulları bireyin yaşadığı bölgedeki memnuniyetini belirleyerek onu daha gelişmiş bir bölgeye göçe zorlayabilmektedir. 1950’li yıllarda gelişmişlik düzeyi sadece kişi başına düşen gelirle ölçülürken günümüzde çok sayıda değişkenin kullanıldığı endekslerle ölçülmektedir. Belirlenen değişkenlere göre yapılan hesaplamalar sonucunda çeşitli gelişmişlik endeksleri elde edilebilmektedir. Sosyo-ekonomik yapıya ait çok sayıda değişken kullanılarak oluşturulan SEGE değerleri Türkiye’de bölgeler, iller hatta ilçeler arasındaki gelişmişlik farklılıklarının belirlenmesi için DPT/Kalkınma Bakanlığı tarafından bazı dönemler yapılmış ve yayınlanmıştır. Türkiye’de bölgeler arasındaki net göçlerle gelişmişlik endeksleri arasındaki ilişkinin en iyi açıklayıcısı SEGE değeri olmaktadır (Yakar ve Saraçlı, 2010: 57). Bu açıdan çalışmada en güncel SEGE değeri olan SEGE-2011 değerleri kullanılmıştır. SEGE-2011’den önceki en güncel SEGE değeri, SEGE-2003 olduğundan tek bir veri değeri olarak SEGE-2011 kullanılmıştır.

Tablo 4-1 Bölgelerin 5 Yıllık Dönemde Aldığı ve Verdiği Toplam Net Göçler ve Oranları

BÖLGELER	VERİLEN NET GÖÇ	YÜZDE	ALINAN NET GÖÇ	YÜZDE
İstanbul	1.716.848	16	2.037.830	19
Tekirdağ, Edirne, Kırklareli	218.668	2	292.386	3
Balıkesir, Çanakkale	227.322	2	251.763	2
İzmir	476.485	4	560.880	5
Aydın, Denizli, Muğla	337.202	3	379.927	4
Manisa, Afyonkarahisar, Kütahya, Uşak	395.391	3	347.061	3
Bursa, Eskişehir, Bilecik	410.126	4	533.789	5
Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova	428.459	4	547.020	5
Ankara	665.971	6	859.897	8
Konya, Karaman	287.101	3	260.412	2
Antalya, Isparta, Burdur	361.397	3	492.529	5
Adana, Mersin	495.735	5	437.357	4
Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye	357.904	3	292.547	3
Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir	315.399	3	255.691	2
Kayseri, Sivas, Yozgat	383.882	4	305.757	3
Zonguldak, Karabük, Bartın	172.526	2	146.279	1
Kastamonu, Çankırı, Sinop	183.472	2	185.959	2
Samsun, Tokat, Çorum, Amasya	526.399	5	415.118	4
Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane	501.653	5	468.459	4
Erzurum, Erzincan, Bayburt	253.718	2	186.698	2
Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan	270.795	2	154.448	2
Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli	284.420	3	245.621	2
Van, Muş, Bitlis, Hakkari	408.666	4	252.620	2
Gaziantep, Adıyaman, Kilis	277.270	3	249.633	2
Şanlıurfa, Diyarbakır	413.284	4	305.198	3
Mardin, Batman, Şırnak, Siirt	372.782	3	277.996	3
TOPLAM	10.742.875	100	10.742.875	100

Daha önce belirtildiği üzere çalışmada kullanılan 2008, 2009, 2010, 2011, 2012 yıllarına ait bölgesel net göç verileri TÜİK'ten elde edilmiştir. Örneklemin 5 yıllık bir dönemi kapsamasının temel nedeni Türkiye'de ADNKS'den önce en son genel nüfus sayımının 2000 yılında yapılması ve göç verilerinin bu sayımdan elde edilmesidir. Yani, 2008 yılından önce en yeni göç verilerinin 2000 yılına ait olması

ve 2000 yılı ve önceki göç verilerinin il bazında olması örneklem evrenini kısıtlamıştır. Bu bilgi kısıtından dolayı 2000 yılından sonra TÜİK'ten elde edilen göç verileri (2008-2012) kullanılmıştır. Buna göre, Türkiye'de 2008-2012 yılları arasında toplam 10.742.875 kişinin bölgeler arası göç ettiği TÜİK tarafından tespit edilmiştir. Bu durumda, 5 yıllık dönem içerisinde Türkiye'de yaklaşık her 7 kişiden birinin bölgesel olarak göçlerle yer değiştirdiği söylenebilir.

5 yıllık dönemde bölgelerin toplam aldığı ve verdiği göçlerin bölgesel dağılımı Tablo 4-1'de gösterilmiştir. Türkiye'de anılan yıllara ait bölgesel göç hareketinin en fazla yaşandığı dönem 2011 yılı olmuştur. Bu dönemde 2.246.828 kişi bölgeler arasında yer değiştirmiştir. 2008 yılında 2.099.033 kişi, 2009 yılında 2.069.262 kişi, 2010 yılında 2.185.172 kişi, 2012 yılında ise 2.142.580 kişi İBBS Düzey 2 bölgeleri arasında göç etmiştir.

Tablo 4-1'de görüldüğü 2008-2012 yıllarında iç göç alma bakımından en yoğun göç hareketine maruz kalan bölge İstanbul olmuştur. İstanbul Bölgesi (TR10), Türkiye'de bölgeler arasında alınan toplam göçün %19'unu almıştır. Göçlerin %16'sı İstanbul Bölgesi'nden gitmiştir. Türkiye'de iç göç hareketine katılan yaklaşık her 5 kişiden 1'i İstanbul'a göç etmiş, yaklaşık her 6 kişiden 1'i de İstanbul'dan göç etmiştir.

4.1.2. T-Testi Ve Regresyon Analizleri

4.1.2.1. Göç Alan ve Göç Veren Bölgelere İlişkin T-Testi

Analiz çalışmalarına göç alan ve göç veren İBBS Düzey 2'deki 26 bölgenin göç verileri ile SEGE-2011 ortalaması arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığı test edilerek başlanmaktadır. Bu amaçla bağımsız iki grup arasında T-testi kullanılmıştır. Çalışmada 26 bölgenin, 5 yıllık (2008-2012) net göç rakamları toplanıp, SEGE-2011 verileri ile T-testine sokulmuştur. T-testi uygulamasında 26 bölge yıllık bazda net göç verisi baz alınarak "göç alan" ve "göç veren" olarak ayrıştırılmıştır.

T testinde göç alan ve göç veren bölgelerin SEGE değerleri ortalaması arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığı H_0 ve H_A hipotezleri çerçevesinde test edilmiştir.

$H_0 (H_{a1})$: Göç alan ve göç veren bölgelerin SEGE değerleri ortalaması eşittir.

$H_A (H_{a2})$: Göç alan ve göç veren bölgelerin SEGE değerleri ortalaması eşit değildir.

Tablo 4-2 Göç Alan ve Göç Veren Bölgelere İlişkin T-Testi Sonucu

Gruplar	N	Ortalama	Standart Sapma	t	p
Göç Alan	10	1,4769	1,34738	4,528	0
Göç Veren	16	-0,3069	0,66225		

Tablo 4-2’de görüldüğü üzere 5 yıllık dönem içerisinde 26 bölgenin 10’u net göç alırken, 16 bölge net göç vermiştir. Net göç alan bölgelerin SEGE değerleri ortalaması 1,4769 olarak gerçekleşirken, net göç veren bölgelerin SEGE değerleri ortalaması -0,3069 olarak gerçekleşmiştir. Göç alan bölgelerin standart sapma değeri 1,34738, göç veren bölgelerin standart sapma değeri ise 0,66225’dir.

Yapılan analiz sonucu iki grubun varyanslarının eşit olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Eşit varyansların olması durumunda dikkate alınacak “t” değerinin 4,528 olduğu görülmüştür. Bu değere karşılık gelen anlamlılık düzeyi (Sig. (2-tailed)) değerinin 0,00 olduğu tespit edilmiştir. Bu değer 0,05’den küçük olması göç alan ve göç veren bölgeler arasındaki SEGE değerleri ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farkın olmadığını savunan boş hipotezin kabul edilemeyeceği anlamı taşımaktadır. Diğer bir deyişle göç alan ve veren bölgelerin SEGE değerleri ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmuştur. Böylelikle H_0 hipotezi desteklenememişken alternatif hipotez H_A desteklenmiştir.

4.1.2.2. Regresyon Analizi ve Yapısal Model

Çalışmada kullanılacak olan “Tek Değişkenli Regresyon Analizi” bir bağımlı değişken ile bir bağımsız değişken arasındaki ilişkiyi, “Çok Değişkenli Regresyon Analizi” bir bağımlı değişken ile birden fazla bağımsız değişken arasındaki ilişkiyi incelemeyi amaçlamaktadır. Bu analizleri yapmadaki temel

motivasyon, bölgelerin göç alma/almama durumları ile sosyo-ekonomik gelişmişlik değeri arasında bulunan anlamlı ilişkinin yönünün ve büyüklüğünün tahmin edilmesi ve göçün bölgelerdeki tüketim harcamalarıyla olan ilişki yönünü ve büyüklüğünü tahmin etmektir.

Bu amaçla kurulan regresyon analizinde 26 bölgenin 5 yıla ait net göç verileri ve SEGE-2011 verileri kullanılarak 5 model tahmin edilmiştir. Tahmin edilen 5 modeldeki açıklayıcı değişken 2011 yılı için hesaplanmış SEGE değeridir. Bu açıklayıcı değişkene ek olarak aynı değişkenin karesi modelde yine açıklayıcı değişken olarak yer almış ve bu yolla SEGE değişkeninin net göç bağımlı değişkeni üzerindeki etkisinin karakteristiğinin tahmin edilmesine çalışılmıştır. Bu bilgiler ışığında tahmin edilen regresyon modeli aşağıda verilmiştir;

$$\text{netgöç}_i = \beta_{0i} + \beta_{1i}\text{SEGE}_{2011} + \beta_{2i}\text{SEGE}_{2011}^2 + u_i \quad i = 2008, 2009, 2010, 2011, 2012.$$

Tablo 4-3 5 Yıllık Döneme Ait Net Göç ve SEGE-2011 Regresyon Analizi Sonuçları

	Değişken	Model 1	Model 2	Model 3	Model 4	Model 5
		2008	2009	2010	2011	2012
Parametre	Sabit Terim	-2826,004	-4041,79***	-9789,19***	-11046,19***	-2650,014
		-2995,908	-1480,251	-2000,453	-2617,414	-2232,436
(Standart Hata)	Sege	20365,93***	15142,16***	11682,95***	15976,46***	14312,06***
		-3242,591	-1602,134	-2165,17	-2832,932	-2416,254
	Sege ²	-2753,262***	-955,7889***	3018,746***	2805,073***	-1561,428**
		-1014,817	-501,412	-677,6219	-886,6079	-756,2026
	R ²	0,67	0,86	0,89	0,87	0,67

*** ve ** ile işaretlenmiş olan katsayı tahminleri, sırasıyla, %1 ve %5 düzeylerinde anlamlı bulunmuş katsayıları göstermektedir

Tablo 4-3'de tahmin edilen 5 regresyon modelinin katsayı tahminleri ile modellerin R² değerleri gösterilmiştir. SEGE açıklayıcı değişkeninin net göç bağımlı değişkeni üzerinde 5 yıl için de anlamlı bir etkiye sahip olduğu görülmektedir. SEGE değişkeninin net göç değişkeni üzerindeki anlamlı etkisi beş yıl için de pozitif olmuştur. Bununla beraber SEGE değişkeninin karesi değişkeninin katsayısının

işareti 2008, 2009 ve 2012 yılları için negatif işaretli olarak tahmin edilmiştir. Bu bulgudan hareketle 2008, 2009 ve 2012 yılları için SEGE değişkeninin yüksek değerler alması durumunda net göç bağımlı değişkeni üzerindeki etkisinin azaldığını söylemek mümkündür. Yani bölgelerin SEGE değerlerinin veri bir bölgenin net göç alması üzerindeki pozitif etkisinin azalan oranda olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tahmin edilen 5 modelin bağımlı değişkeninin aynı ve bağımsız değişken sayısının eşit olduğu dikkate alındığında modeller için tahmin edilen R^2 değerleri karşılaştırılabilir niteliktedir. Buna bağlı olarak net göç bağımlı değişkeninde meydana gelen değişimin modelde yer alan açıklayıcı değişkenler tarafından en yüksek oranda açıklanabildiği yıl 0,89 R^2 değeri ile 2010 yılı olmuştur. Yani 2010 yılında net göç bağımlı değişkeninde meydana gelen değişimin %89'u SEGE ve SEGE² açıklayıcı değişkenleri ile açıklanabilmektedir.

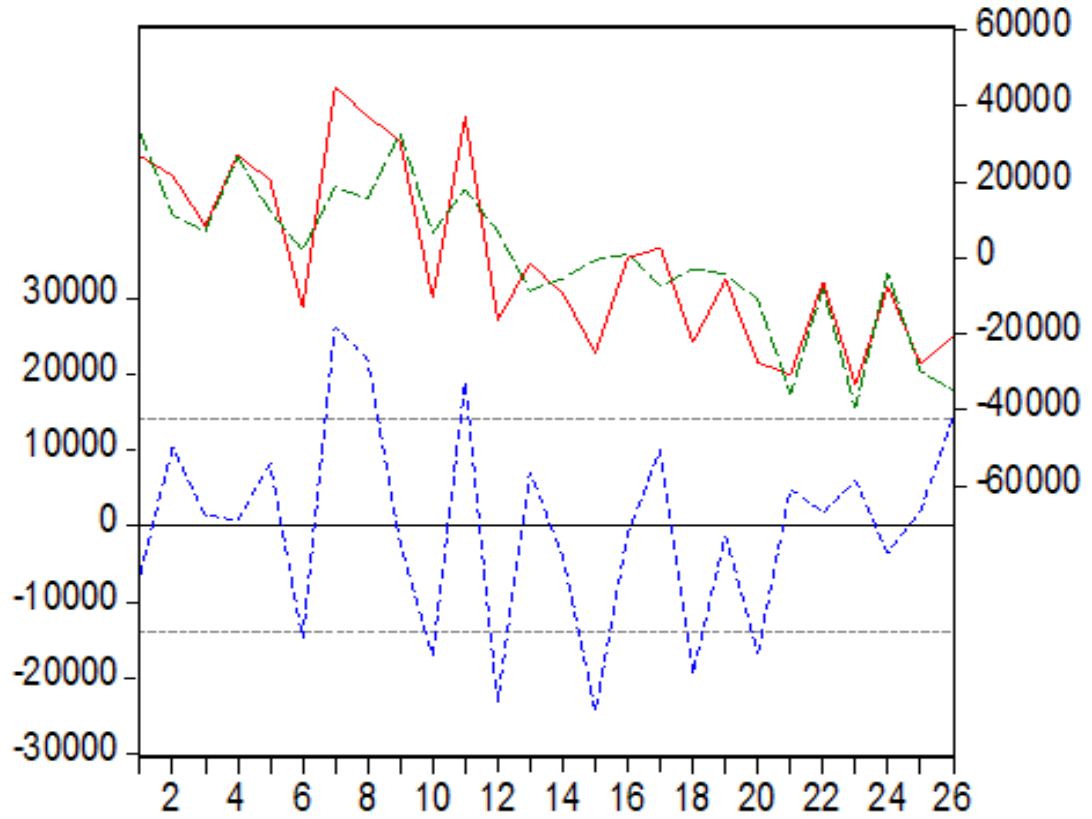
Model 1'e göre bağımsız değişkenler bağımlı değişkendeki değişimin %67'lik ($R^2=0,67$) kısmını açıklayabilmektedir. Model 2'ye göre bağımsız değişkenler bağımlı değişkendeki değişimin %86'lık ($R^2=0,86$) kısmını açıklayabilmektedir. Model 3'e göre bağımsız değişkenler bağımlı değişkendeki değişimin %89'lık ($R^2=0,89$) kısmını açıklayabilmektedir. Model 4'e göre bağımsız değişkenler bağımlı değişkendeki değişimin %87'lik ($R^2=0,87$) kısmını açıklayabilmektedir. Model 5'e göre bağımsız değişkenler bağımlı değişkendeki değişimin %67'lik ($R^2=0,67$) kısmını açıklayabilmektedir.

Tablo 4-4 İstatiksel Bölge Birimleri Sınıflandırması Düzey 2 Bölgeleri

SIRA	BÖLGE KODU	BÖLGE ADI	SIRA	BÖLGE KODU	BÖLGE ADI
1	TR10	İstanbul	14	TR71	Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir
2	TR21	Tekirdağ, Edirne, Kırklareli	15	TR72	Kayseri, Sivas, Yozgat
3	TR22	Balkesir, Çanakkale	16	TR81	Zonguldak, Karabük, Bartın
4	TR31	İzmir	17	TR82	Kastamonu, Çankırı, Sinop
5	TR32	Aydın, Denizli, Muğla	18	TR83	Samsun, Tokat, Çorum, Amasya
6	TR33	Manisa, Afyonkarahisar, Kütahya, Uşak	19	TR90	Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane
7	TR41	Bursa, Eskişehir, Bilecik	20	TRA1	Erzurum, Erzincan, Bayburt
8	TR42	Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova	21	TRA2	Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan
9	TR51	Ankara	22	TRB1	Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli
10	TR52	Konya, Karaman	23	TRB2	Van, Muş, Bitlis, Hakkari
11	TR61	Antalya, Isparta, Burdur	24	TRC1	Gaziantep, Adıyaman, Kilis
12	TR62	Adana, Mersin	25	TRC2	Şanlıurfa, Diyarbakır
13	TR63	Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye	26	TRC3	Mardin, Batman, Şırnak, Siirt

Tablo 4-4’de, İBBS Düzey 2’de yer alan 26 bölgenin sıralaması, bölge kodları ve bölge adları yer almaktadır. Kurulan regresyon modelinde bölgeler bu sıralamaya göre işleme alınmıştır ve Grafik 4-1’deki analiz sonuçları da bu sıralamaya uygun yapılmıştır.

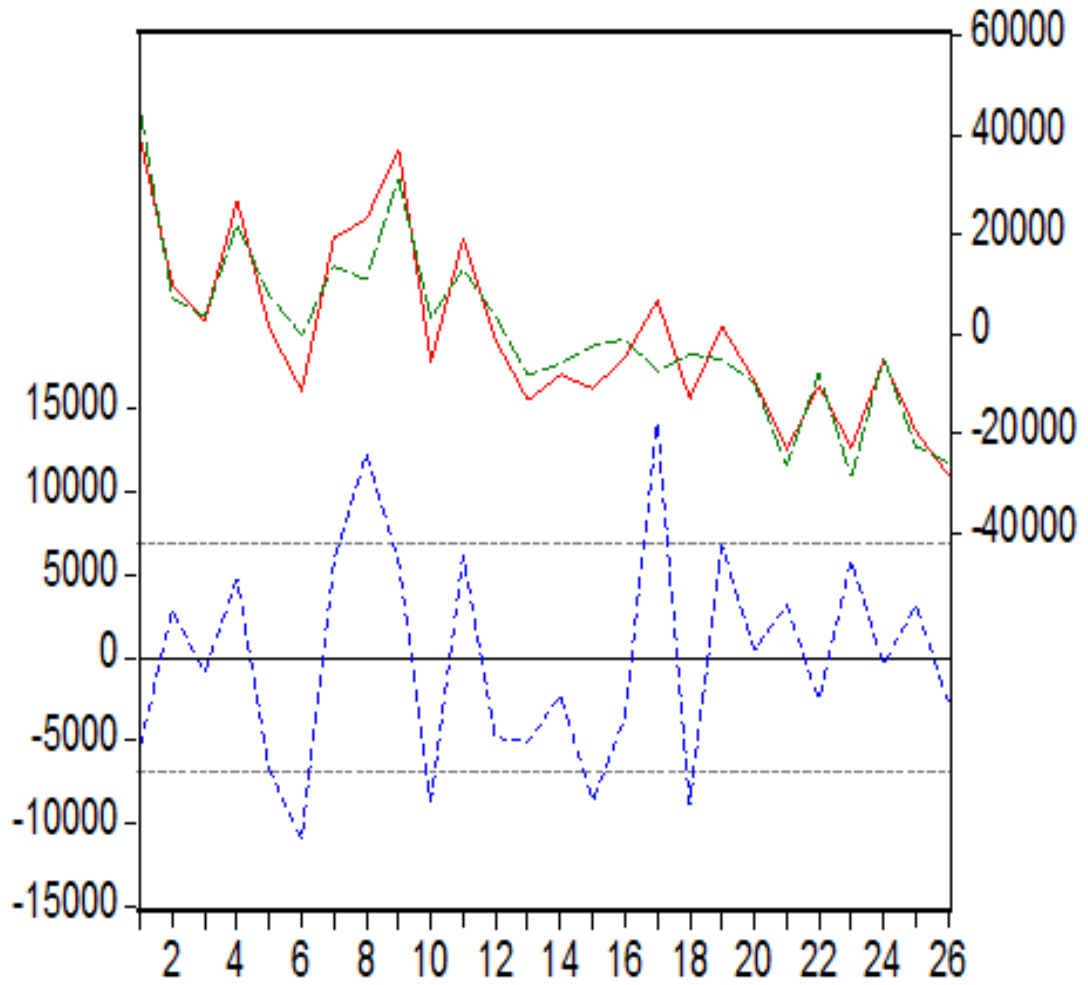
Net göç ve SEGE-2011 regresyon analizlerinin grafiksel sonuçları aşağıda gösterilmiştir. Grafiklerde gerçekleşmiş net göç değerleri düz çizgi (Kırmızı) ile tahmin edilen modelin katsayıları ile kestirilmiş net göç değerleri ise kesikli çizgi (Yeşil) ile gösterilmiştir. Ayrıca bu iki seri arasındaki farkı gösteren kalıntı serisi yine kesikli çizgi (Mavi) olarak grafiğin alt bölümünde gösterilmiştir. Bu grafikte modelin genel performansı ile birlikte hangi bölgelerin net göç değerini daha yüksek bir kesinlikle tahmin ettiği görülebilmektedir. Kurulan modelin kestirim performansında bazı bölgeler için bazı dönemlerde kayda değer düşüşler olmuştur.

Grafik 4-1 Net Göç ve SEGE-2011 Regresyon Analizi Model 1 Grafikselsel Sonuçları

Model 1 (2008 senesi) için;

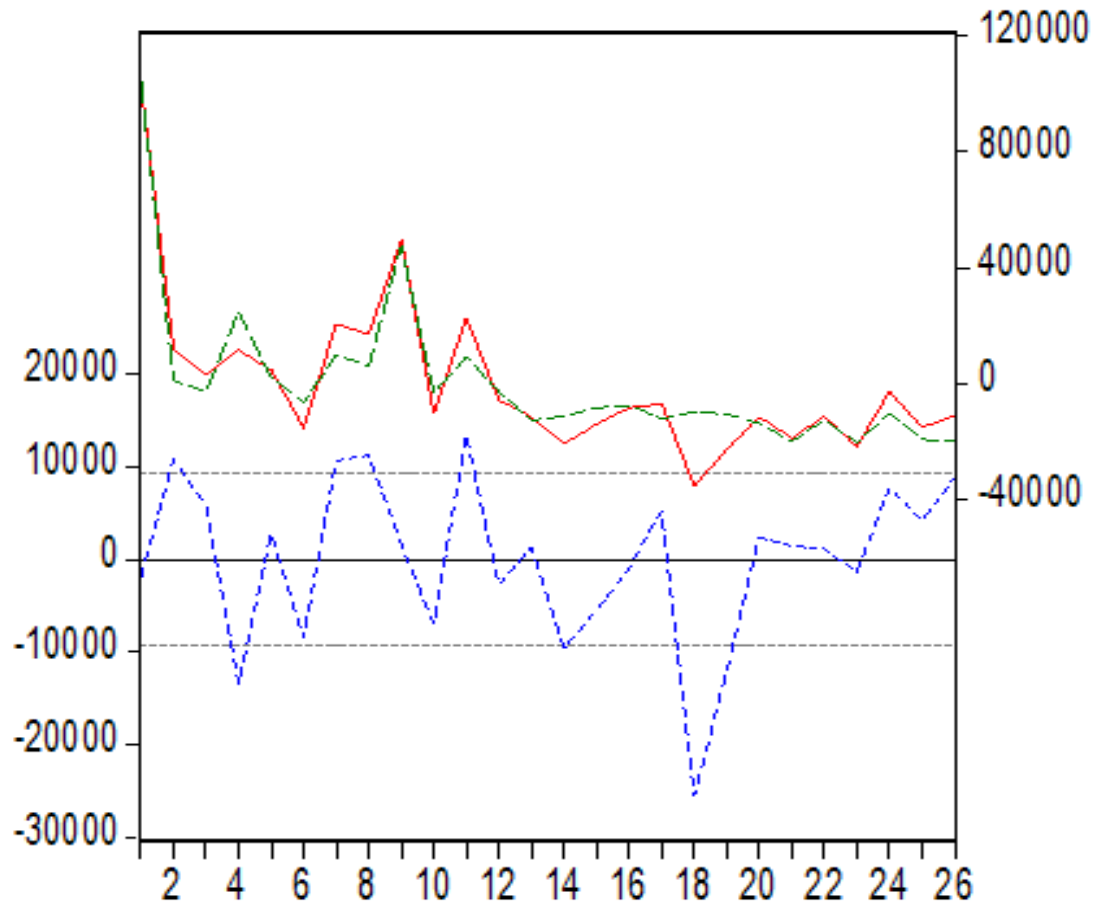
- Bursa, Eskişehir, Bilecik (TR41),
- Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova (TR42),
- Konya, Karaman (TR52),
- Antalya, Isparta, Burdur (TR61),
- Adana, Mersin (TR62),
- Kayseri, Sivas, Yozgat (TR72),
- Samsun, Tokat, Çorum, Amasya (TR83),
- Erzurum, Erzincan, Bayburt (TRA1) Bölgeleri'nde modelin kestirim performansında düşüş gerçekleşmiştir.

Grafik 4-2 Net Göç ve SEGE-2011 Regresyon Analizi Model 2 Grafikselsel Sonuçları

Model 2 (2009 senesi) için;

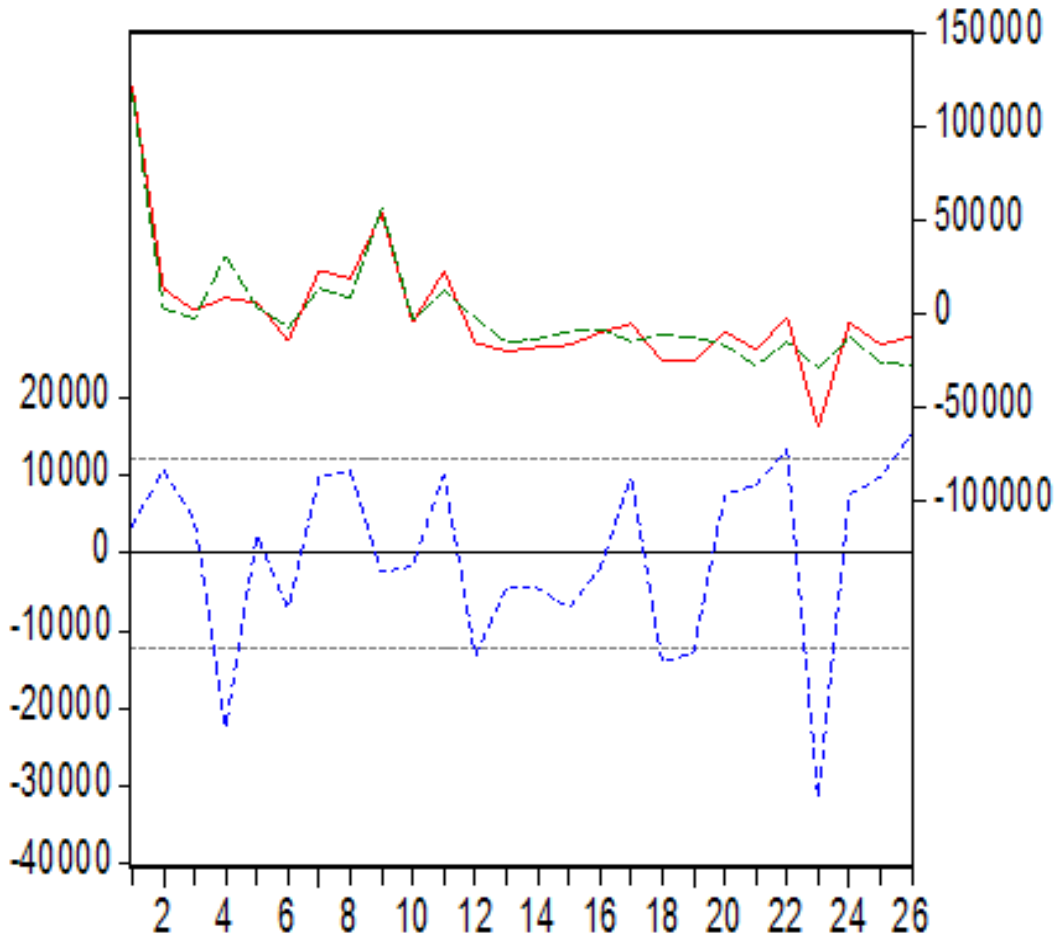
- Manisa, Afyonkarahisar, Kütahya, Uşak (TR33),
- Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova (TR42),
- Konya, Karaman (TR52),
- Kayseri, Sivas, Yozgat (TR72),
- Kastamonu, Çankırı, Sinop (TR82)
- Samsun, Tokat, Çorum, Amasya (TR83) Bölgeleri'nde modelin kestirim performansında düşüş gerçekleşmiştir.

Grafik 4-3 Net Göç ve SEGE-2011 Regresyon Analizi Model 3 Grafiksel Sonuçları

Model 3 (2010 senesi) için;

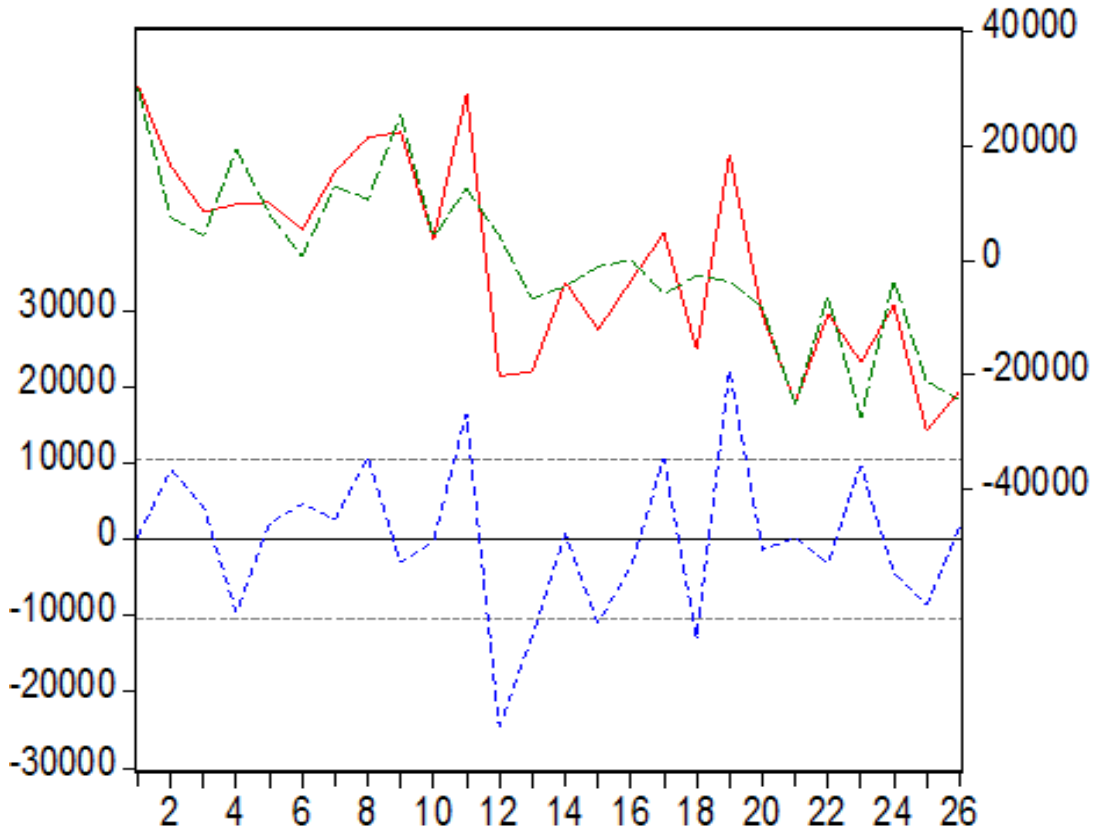
- Tekirdağ, Edirne, Kırklareli (TR21),
- İzmir (TR31),
- Bursa, Eskişehir, Bilecik (TR41),
- Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova (TR42),
- Antalya, Isparta, Burdur (TR61),
- Samsun, Tokat, Çorum, Amasya (TR83) Bölgeleri'nde modelin kestirim performansında düşüş gerçekleşmiştir.

Grafik 4-4 Net Göç ve SEGE-2011 Regresyon Analizi Model 4 Grafikselsel Sonuçları

Model 4 (2011) senesi için;

- İzmir (TR31),
- Samsun, Tokat, Çorum, Amasya (TR83),
- Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane (TR90),
- Van, Muş, Bitlis, Hakkâri (TRB2),
- Mardin, Şırnak, Batman, Siirt (TRC3) Bölgeleri'nde modelin kestirim performansında düşüş gerçekleşmiştir.

Grafik 4-5 Net Göç ve SEGE-2011 Regresyon Analizi Model 5 Grafikselsel Sonuçları

Model 5 (2012 senesi) için;

- Antalya, Isparta, Burdur (TR61),
 - Adana, Mersin (TR62),
 - Samsun, Tokat, Çorum, Amasya (TR83),
 - Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane (TR90)
- Bölgeleri'nde modelin kestirim performansında düşüş gerçekleşmiştir.

Modelin kestirim performansı İstanbul (TR10), Balıkesir, Çanakkale (TR22), Aydın, Denizli, Muğla (TR32), Ankara (TR51), Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye (TR63), Kırıkkale, Nevşehir, Aksaray, Kırşehir, Niğde (TR71), Zonguldak, Karabük, Bartın (TR81), Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan (TRA2), Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli (TRB1), Gaziantep, Adıyaman, Kilis (TRC1) ve Şanlıurfa, Diyarbakır (TRC2) Bölgeleri'nde 5 dönemde de yüksek veya yükseğe yakın gerçekleşmiştir. Yani toplamda 11 bölgenin kestirim performansı 5 modelde de yüksek gerçekleşmiştir. 6 bölgenin kestirim performansı 5 modelin 4'ünde yüksek

gerçekleşmiştir. 6 bölgenin kestirim performansı 5 modelin 3'ünde yüksek gerçekleşmiştir. 2 bölgenin kestirim performansı 5 modelin 2'sinde yüksek gerçekleşmiştir. 1 bölgenin kestirim performansı ise hiçbir dönem yüksek gerçekleşmemiştir.

Grafiklerde görüldüğü üzere, özellikle gelişmişlik düzeyi düşük olan Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'ne ait alt bölgelerde modelin net göç bağımlı değişkenini kestirme performansının diğer bölgelere oranla daha iyi olduğu görülmektedir. Ayrıca modelin net göç bağımlı değişkenini kestirme performansının İstanbul Bölgesi'nde de (TR10) çok küçük sapmalar dışında yüksek düzeyde gerçekleştiği görülmektedir. Ancak, Samsun, Tokat, Çorum, Amasya (TR83) Bölgesi için modelin kestirim performansının hiçbir dönem yüksek gerçekleşmediği görülmektedir. Bu da modelin genel performansı olumsuz yönde etkilemektedir. Ayrıca Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova (TR42) ve Antalya, Isparta, Burdur (TR61) Bölgeleri'nin de kurulan modeli olumsuz yönde etkilediği görülmektedir. Bölgeleri oluşturan illerin kendi aralarındaki yüksek gelişmişlik farklılıkları bu durumun açıklayıcılarından birisi olarak gösterilebilir.

2011 yılında modelin performansı Van'da meydana gelen deprem nedeni ile olumsuz yönde etkilenmiştir. Bu depremden ötürü Van, Muş, Bitlis, Hakkâri (TRB2) Bölgesi'nin net göç verme oranı tahmin edilenden daha yüksek gerçekleşmiştir. Her ne kadar bu olay modeli olumsuz yönde etkilemiş olsa bile, modelin performansı oldukça yüksektir.

Kurulan ikinci bir regresyon modelinde göçün tüketim harcamaları üzerindeki etkisi ölçülmüştür. Bu amaçla bağımlı değişkenin tüketim harcamalarının alt kalemlerinin olduğu ve net göç ile net göç hızının ayrı ayrı bağımsız değişken olduğu 24 regresyon modeli tahmin edilmiştir. Bu değişken değerleri, 2008, 2009, 2010, 2011, 2012 yılları İBBS Düzey 2'deki 26 bölgenin ortalama tüketim harcamaları oranları ve aynı dönemlere ait net göç ve net göç hızı ortalamalarıdır.

Tablo 4-5 Net Göç ve Net Göç Hızı Ortalamaları ile Tüketim Harcamaları Ortalaması Regresyon Analizi Sonuçları

Bağımsız Değişken	Net Göç			Net Göç Hızı		
	Sabit	Eğim	R ²	Sabit	Eğim	R ²
Gıda ve alkolsüz içecekler	25,16***	-0,000161***	0,61	24,17***	-0,45***	0,61
Alkollü içecekler, sigara ve tütün	4,41***	-0,0000047	0,06	4,37***	-0,02	0,05
Giyim ve ayakkabı	5,84***	-0,000001***	0,38	5,65***	0,08***	0,36
Konut ve kira	25,23***	0,000118***	0,67	25,87***	0,29***	0,53
Mobilya, ev aletleri ve bakım hizmetleri	6,52***	-0,0000075***	0,42	6,43***	-0,04***	0,28
Sağlık	1,95***	0,00000376	0,06	1,98***	0,015	0,13
Ulaştırma	14,19***	0,000032*	0,12	14,46***	0,012***	0,23
Haberleşme	4,18***	0,0000056***	0,19	4,22***	0,02***	0,29
Eğlence ve kültür	2,4***	0,0000129***	0,52	2,48***	0,03***	0,59
Eğitim hizmetleri	1,67***	0,0000149***	0,41	1,74***	0,03***	0,23
Lokanta ve oteller	4,28***	0,0000409***	0,54	4,53***	0,11***	0,52
Çeşitli mal ve hizmetler	4,14***	0,0000115	0,1	4,05***	-0,03**	0,14

*** ve ** ile işaretlenmiş olan katsayı tahminleri, sırasıyla, %1 ve %5 düzeylerinde anlamlı bulunmuş katsayıları göstermektedir

Tahmin edilen regresyon modellerinde katsayıların birçoğu anlamlı çıkmıştır. Tahmin edilen net göç ve net göç hızı katsayıları gıda ve alkolsüz içecekler tüketim harcamaları için negatif ve %1’lik düzeyde anlamlı bulunmuştur. Her iki model de bağımlı değişkenin bağımsız değişkenlerce açıklanan kısmını 0,61 olarak tahmin etmiştir. Ayrıca göç veren bölgelerde gıda ve alkolsüz içecek tüketimlerinin toplam tüketim harcamaları içindeki payının yüksek olduğu da Ek A.9’da gözlenmektedir. Bu ilişki net göç veren bölgelerin geleneksel aile yapısından ötürü kalabalık yaşam kültürünün var olmasından ve hane halkının gelir seviyesinin düşüklüğünden kaynaklanmaktadır. Hane halklarının toplam harcamaları içerisinde gıdaya ayırdıkları pay hanelerin ekonomik düzeyi arttıkça azalır. Haneler zenginleştikçe zorunlu gıda harcamaları toplam harcamaları içerisinde daha az bir oran teşkil etmeye başlar. Gelişmiş ülkelerde toplam hane halkı harcamaları içinde gıdanın payı %10-15 arasında değişirken, az gelişmiş ülkelerde bu oran %70’e kadar çıkmaktadır (www.tuik.gov.tr). Ek A.9’da görüldüğü üzere daha çok Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri’nin alt bölgelerinde gerçekleşen gıda ve alkolsüz içecek tüketim harcamalarının yüksek olduğu görülmektedir.

Net göç ve net göç hızı değişkenlerinin konut ve kira, eğlence ve kültür ve lokanta ve oteller harcamalarının üzerindeki etkisi pozitif ve %1'lik düzeyde anlamlı bulunmuştur. Bu tüketim kalemleri incelendiğinde, bağımsız değişkenlerle tahmin edilen modellerde konut ve kira harcamalarının R^2 değerlerinin sırasıyla 0,67 ve 0,53 olduğu görülmektedir. Literatürde tartışılan göç alan bölgelerde gerçekleşen konut ihtiyacının etkileri konut ve kira tüketim kalemi üzerinde görülebilmektedir. Yüksek oranda göç alan bölgelerde, bölgelerin kentleşme hızları, göç hızını kaldıracabilecek düzeyde değilse bölgede konut problemi yaşanmaktadır. Kırdan kente göç olayı ile birlikte kentlerde konut ihtiyacı da bir soruna dönüşmüştür. Kırdan kente göç bir yandan kent nüfusunu arttırırken bir yandan da kente göç eden nüfusun çoğunlukla orta ve düşük gelir grubundan olması nedeniyle konut sahibi olmanın toplumun büyük bir kesimi tarafından zorlaşmasına yol açmıştır. Bu durum ilk etapta gecekondulaşmayla çözüme kavuşturulmuştur (Coşkun ve Kunduracı, 2013: 5). Gecekondulaşmanın yasal olarak önüne geçilmeye çalışılması, yetersiz konut üretimi gibi nedenlerle özellikle göç alan bölgelerde konut fiyatları ve kiralar artmaktadır. Ayrıca konut ve kira harcamaları toplam tüketim harcamaları içinde en yüksek oranda paya sahip harcamadır (www.tuik.gov.tr).

Bağımsız değişkenin anlamlı olduğu diğer regresyon modelleri olan eğlence ve kültür ile lokanta ve oteller harcama kalemleridir. Bu harcamalardan eğlence ve kültür harcamalarının R^2 değerleri sırasıyla 0,52 ve 0,59; lokanta ve oteller harcamalarının R^2 değerleri sırasıyla 0,54 ve 0,52 olmuştur. Bu harcama kalemleri literatürde lüks harcamalar olarak anılmaktadır. Eğlence ve kültür harcamaları içinde kamera, TV, çiçek, toprak, evcil hayvan satın alışı, kedi, köpek maması, futbol maçı bileti, lunapark ücreti, disko girişi ücreti, sportif faaliyetlerle ilgili kurs ücretleri, sinema, tiyatro ve konser biletleri vb. bulunmaktadır (www.tuik.gov.tr). Bu modeller, göç alan bölge olma durumunda lüks tüketim harcamalarının toplam tüketim içindeki payını arttıracağını göstermektedir.

Kısaca belirtmek gerekirse göç veren bölgelerde gıda ve alkolsüz içecek harcamalarının göç alan bölgelere nazaran daha yüksek olduğu, göç alan bölgelerde bu harcamanın düştüğü; göç veren bölgelerde konut ve kira harcamalarının, eğlence ve kültür harcamalarının, lokanta ve otel harcamalarının düştüğü göç alan bölgelerde

ise bu harcamaların göç veren bölgelere nazaran daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bu şekilde göçün hane halkının tüketim harcama kalemi paylarının 4'ünün üzerinde etkisinin yüksek olduğu gözlenmiştir.

Yapılan T-testi ve regresyon analizlerinin hipotezlere dair sonuçları toplu olarak Tablo 4-6'da gösterilmiştir.

Tablo 4-6 Hipotez Testi Sonuçları

HİPOTEZLER	SONUÇLAR
H _{a1} : Göç alan ve veren bölgelerin sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyleri arasında anlamlı farklılık yoktur.	Desteklenmedi
H _{a2} : Göç alan ve veren bölgelerin sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyleri arasında anlamlı farklılık vardır.	Desteklendi
H _b : Sosyo-ekonomik gelişmişliğin göç üzerinde etkisi vardır.	Desteklendi
H _{c1} : Net göçün hane halkının tüketim harcama kalemlerinden olan gıda ve alkolsüz içeceklere yaptığı harcamalar üzerinde etkisi vardır.	Desteklendi
H _{c2} : Net göçün hane halkının tüketim harcama kalemlerinden olan alkollü içecekler, sigara ve tütüne yaptığı harcamalar üzerinde etkisi vardır.	Desteklenmedi
H _{c3} : Net göçün hane halkının tüketim harcama kalemlerinden olan giyim ve ayakkabıya yaptığı harcamalar üzerinde etkisi vardır.	Desteklenmedi
H _{c4} : Net göçün hane halkının tüketim harcama kalemlerinden olan konut ve kiraya yaptığı harcamalar üzerinde etkisi vardır.	Desteklendi
H _{c5} : Net göçün hane halkının tüketim harcama kalemlerinden olan mobilya, ev aletleri ve bakım hizmetlerine yaptığı harcamalar üzerinde etkisi vardır.	Desteklenmedi
H _{c6} : Net göçün hane halkının tüketim harcama kalemlerinden olan sağlık hizmetlerine yaptığı harcamalar üzerinde etkisi vardır.	Desteklenmedi
H _{c7} : Net göçün hane halkının tüketim harcama kalemlerinden olan ulaştırma hizmetlerine yaptığı harcamalar üzerinde etkisi vardır.	Desteklenmedi
H _{c8} : Net göçün hane halkının tüketim harcama kalemlerinden olan haberleşme hizmetlerine ayırdıkları paylar üzerinde etkisi vardır.	Desteklenmedi
H _{c9} : Net göçün hane halkının tüketim harcama kalemlerinden olan eğlence ve kültür hizmetlerine yaptığı harcamalar üzerinde etkisi vardır.	Desteklendi
H _{c10} : Net göçün hane halkının tüketim harcama kalemlerinden olan eğitim hizmetlerine yaptığı harcamalar üzerinde etkisi vardır.	Desteklenmedi
H _{c11} : Net göçün hane halkının tüketim harcama kalemlerinden olan lokanta ve otel hizmetlerine yaptığı harcamalar üzerinde etkisi vardır.	Desteklendi
H _{c12} : Net göçün hane halkının tüketim harcama kalemlerinden olan çeşitli mal ve hizmetlere yaptığı harcamalar üzerinde etkisi vardır.	Desteklenmedi

H _{d1} : Net göç hızının hane halkının tüketim harcama kalemlerinden olan gıda ve alkolsüz içeceklere yaptığı harcamalar üzerinde etkisi vardır.	Desteklendi
H _{d2} : Net göç hızının hane halkının tüketim harcama kalemlerinden olan alkollü içecekler, sigara ve tütüne yaptığı harcamalar üzerinde etkisi vardır.	Desteklenmedi
H _{d3} : Net göç hızının hane halkının tüketim harcama kalemlerinden olan giyim ve ayakkabıya yaptığı harcamalar üzerinde etkisi vardır.	Desteklenmedi
H _{d4} : Net göç hızının hane halkının tüketim harcama kalemlerinden olan konut ve kiraya yaptığı harcamalar üzerinde etkisi vardır.	Desteklendi
H _{d5} : Net göç hızının hane halkının tüketim harcama kalemlerinden olan mobilya, ev aletleri ve bakım hizmetlerine yaptığı harcamalar üzerinde etkisi vardır.	Desteklenmedi
H _{d6} : Net göç hızının hane halkının tüketim harcama kalemlerinden olan sağlık hizmetlerine yaptığı harcamalar üzerinde etkisi vardır.	Desteklenmedi
H _{d7} : Net göç hızının hane halkının tüketim harcama kalemlerinden olan ulaştırma hizmetlerine yaptığı harcamalar üzerinde etkisi vardır.	Desteklenmedi
H _{d8} : Net göç hızının hane halkının tüketim harcama kalemlerinden olan haberleşme hizmetlerine yaptığı harcamalar üzerinde etkisi vardır.	Desteklenmedi
H _{d9} : Net göç hızının hane halkının tüketim harcama kalemlerinden olan eğlence ve kültür hizmetlerine yaptığı harcamalar üzerinde etkisi vardır.	Desteklendi
H _{d10} : Net göç hızının hane halkının tüketim harcama kalemlerinden olan eğitim hizmetlerine yaptığı harcamalar üzerinde etkisi vardır.	Desteklenmedi
H _{d11} : Net göç hızının hane halkının tüketim harcama kalemlerinden olan lokanta ve otel hizmetlerine yaptığı harcamalar üzerinde etkisi vardır.	Desteklendi
H _{d12} : Net göç hızının hane halkının tüketim harcama kalemlerinden olan çeşitli mal ve hizmetlere yaptığı harcamalar üzerinde etkisi vardır.	Desteklenmedi

SONUÇ VE ÖNERİLER

Türkiye’de göç hareketliliği Cumhuriyet’in ilanından itibaren başlamış olsa da iç göç hareketliliğinin miladı sayılan başladığı tarihler 1950’li yıllar olmuştur. 1950’li yıllardan itibaren hız kazanmaya başlayan iç göç hareketleri ilk etapta kırsaldan şehre doğru gerçekleşmiş, 1970 ve 1980’li yıllarda zirveye ulaşmıştır. Daha sonra ki dönemlerde bu göç hareketleri kent ağırlıklı bir yapıya dönerek şehirden şehre doğru gerçekleşmiştir. Günümüzde de bu göç hareketliliği çeşitli değişimlerle yüksek bir düzeyde devam etmektedir. Türkiye’deki göç hareketleri çok çeşitli alanlarda etkilerini hissettirmiş ve birçok nedene dayanmış olmakla beraber temel nedenlerinden birisi bölgelerin ve illerin sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyleri olmuştur. Türkiye’deki göç hareketlerinde sosyo-ekonomik gelişmişliğin etkilerinin olduğu yapılan analizler çerçevesinde görülmüştür. 2008 ve 2012 yılları arası için kurulan 5 modelin tamamında bölgesel sosyo-ekonomik gelişmişliğin göç üzerinde yüksek düzeyde etkisi olduğu ve bu etkinin azalan oranda gerçekleştiği görülmüştür. Kurulan 5 modelde, 26 bölgenin 11’inin kestirim performansı yüksek düzeyde gerçekleşmiştir. Kurulan 5 modelin 4’ünde 26 bölgenin 6’sının ve 5 modelin 3’ünde 6 bölgenin kestirim performansı yüksek düzeyde gerçekleşmiştir. Bu da sosyo-ekonomik gelişmişliğin göç üzerindeki etkisinin yüksek düzeyde olduğunu göstermektedir.

Göç ve sosyo-ekonomik gelişmişlik birbirlerini tetikleyen unsurlardır. Göçe yönelik tek taraflı çözümler, göçü engellemeye yetmeyecektir. Çünkü sosyo-ekonomik gelişmişliğin düşük olması illerden veya bölgelerden göçe neden olurken, illerin veya bölgelerin göç verme düzeylerinin fazla olması da sosyo-ekonomik gelişmişliği düşürmektedir.

Bir bölgenin sosyo-ekonomik gelişmişliği sadece o bölgeyi etkilemenin dışında yurt genelinde etki yaratmaktadır. Hal böyleyken bölgesel gelişmişlik, bölgesel bir sorun olmaktan çıkmakta ve ülke genelinde ele alınması gereken problemlerin başında gelmektedir. SEGE-2011’de görüldüğü üzere Türkiye’de de bölgeler arasında ciddi anlamda gelişmişlik farkları bulunmaktadır. Özellikle Doğu Anadolu, Güneydoğu Anadolu ve Karadeniz Bölgeleri içindeki alt bölgelerin

gelişmişlik açısından alt sıralarda yer aldığı görülmektedir. Az gelişmiş bölgelerde yaşayan halk, az gelişmişliğin itici gücüyle göç etme eğilimine girebilmekte, dolayısıyla az gelişmiş bölgelerden, gelişmiş bölgelere sürekli göç eğilimi ortaya çıkabilmektedir. Bu açıdan sosyo-ekonomik gelişmişlik farklılıkları, 1950’li yıllardan bu yana yoğun iç göçlerin yaşanmasını tetiklemiş ve bu göçlerle birlikte bölgelerin nüfus artış ya da azalışı ciddi ölçüde değişime uğramıştır (Bülbul ve Köse, 2010: 91).

Bazı İBBS Düzey 2’deki bölgeler, göç açısından cazibe merkezi niteliği kazanmış sürekli net göç alır duruma gelmiştir. Bu örneklerin başında ise İstanbul gelmektedir. İstanbul’un gelişmişliğinin göç edenler açısından yüksek bir çekici güç oluşturduğunu ve son 5 yılda Türkiye genelinde bölgeler arasında göç eden yaklaşık her beş kişiden birinin İstanbul’u tercih ettiği görülmektedir. Ayrıca, gelişmişlik endeksi yüksek diğer bölgelerinde sürekli göç aldığı gözlenmektedir. Göçlerle beraber yoğun nüfus hareketi yaşayan bölgeler açısından çeşitli problemler ortaya çıkmış ve günümüzde de bu problemler devam etmektedir. Yoğun göçlerle beraber nüfus artışı yaşayan illerde başta konut sıkıntısına dayalı gecekondulaşma, buna bağlı olarak çarpık kentleşme, kentsel hizmet yetersizliği, ayrıca, trafik yoğunluğu, suç oranlarında artış ve eğitim ve sağlık gibi sosyal hizmetlerde yetersizlikler vb. şeklinde birçok olumsuzluk ortaya çıkmaktadır. Ayrıca sürekli göç veren bölgeler açısından da hizmetlerin bölgeye daha az gelmesi veya hiç gelmemesi vb. sorunlara neden olmaktadır.

Türkiye’de bölgeler arasındaki sosyo-ekonomik gelişmişlik farklılığından kaynaklanan sonuçlar, 1960 sonrasında başlayan ve 1970’lerle birlikte uygulamaya konulan bölgesel kalkınma politikalarından itibaren problem olarak ele alınmaya başlanmıştır (Yakar ve Saraçlı, 2010: 57). Planlı kalkınma dönemiyle başlayan bölgesel gelişmişliği artırma çabaları, yapılan ve yapılacak çalışmalar, yayınlanan kalkınma planlarında birçok kez işaret edilen konulardan olmuştur. Birçok alanda çeşitli bölgesel sorunlar tespit edilmiş, fakat gerek uygulama açısından, gerek süreklilik açısından istenilen başarı yakalanamamış ve ciddi bölgesel gelişmişlik farkları devam etmiştir. Özellikle 1980 sonrası dönemde devletin imalat sanayinden çekilmeye başlamasıyla birlikte ekonomik gelişmeyi sürüklemesi beklenen büyük

sermaye, yatırımlarını belli bölgelerde yoğunlaştırmaya devam ederken, yerel sermayenin atılım yapabildiği yerler çok sınırlı kalmıştır. Bunun sonucunda, 1980 sonrasında sınırlı sayıda gelişen bölgelere karşılık ülkenin büyük bölümü olumsuz etkilenmiştir (Ataay, 2001: 26).

Türkiye’de bölgeler arası gelişmişlik farklarını azaltmaya yönelik uygulanan politikalar başarılı olamamış, bölgeler arasındaki gelişmişlik farkları artarak devam etmiştir. Özellikle İstanbul, Ankara, İzmir gibi gelişmiş bölgelerin yoğun göçler alması ve başta Karadeniz, Doğu ve Güney Anadolu Bölgeleri’nin yoğun göçler vermesi bu durumun kanıtı niteliğindedir. Bu açıdan sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyleri düşük bölgelere yönelik daha büyük ve gerçekçi kalkınma hamlelerine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu hamleler bölgeye yapılacak yatırımlarda uygulanacak teşvikler ve desteklerin cezbedici ve rasyonel temelli olmasıyla gerçekleştirilebilecektir. Bu açıdan sıralamak gerekirse;

Uygun kredi tahsisi

Sosyal güvenlik primleri açısından desteklemeler

Elektrik maliyetlerine destek,

Ulaşım maliyetlerine destek,

Ara mal temininde destek

Ücretsiz arsa temini vb. şekilde desteklerdir (Eşiyok ve Sekmen, 2012: 44-45). Her ne kadar anılan bu teşviklerin bir kısmı belirli bölgeler için uygulansa da etkileri sınırlı kalmaktadır. Yapılacak yardımlar ve teşviklerin yanında özellikle gelişmişlik düzeyi düşük yerlere yapılacak yatırımlarda prosedürlerin hafifletilmesi ve işlemlerin hızlandırılması büyük önem taşımaktadır. Gerek bölge içindeki gerek bölge dışındaki yatırımcıların benzer olumsuzluklarla karşılaşması, yatırımcıların kararlarını etkilemektedir. Ayrıca gelişmemiş bazı bölgelerdeki güvenlik zafiyetleri de yatırımcıların bu bölgelere gelmesinin önünde engel teşkil etmektedir.

Yatırımcıların bu bölgelerde yatırım yapması için güvenlik önlemlerinin artırılması da dikkat edilmesi gereken başka bir durum olmaktadır.

Bölgesel gelişmişliği dengeleyici aktörlerin en önemlilerinden biride kalkınma ajanslarıdır. Türkiye’de kısa bir süre önce hayat bulan kalkınma ajansları aslında sosyo-ekonomik gelişmişliği arttırmaktan ziyade ekonomik gelişmişliği arttırmak üzere dizayn edilmiştir. BKA’ların temel politikası daha çok bölgelerin yatırım yapılabilirliklerini arttırmak ve yatırımcının bölgeye gelmesini teşvik etmek şeklinde olmaktadır. Bu açıdan BKA’ların sosyal yönlerinin daha güçlü bir yapıya kavuşturulması ve BKA’ların rasyonel, uygulanabilir projeler ortaya koyması bölgesel gelişme konusunda olumlu gelişmeleri tetikleyecektir. Öte yandan ajansların mali açıdan güçlü ve bağımsız olması da önem arz etmektedir. BKA’ların temel misyonu bölgesel gelişmeyi sağlamak ve öte yandan bölgesel farklılıkları azaltmaktır. Ancak, gelişmiş bölgelerdeki ajansların, gelişmemiş bölgelerdekine oranla daha çekici teşvikler sunmaları bölgesel gelişmişlik farklarını azaltmaktan ziyade, bu durumu arttırıcı bir etki yaratacaktır. Bunun için BKA’ların bölgesel kalkınmanın yanında bölgesel gelişmişlik farklarını azaltmaya da odaklanması ve koordineli çalışma yapması gerekmektedir.

BKA’ların veya ilgili birimlerin gelişmemiş bölgelerin kalkınmasını sağlaması için kısa vadeli planlardan ziyade uzun vadeli planlar hazırlaması gerekmektedir. Bölgesel gelişme planları hazırlanırken ve uygulanırken ülke çapında koordineli, disiplinli ve dinamik bir yapıda hareket edilmelidir.

Göçü tetikleyen sosyo-ekonomik nedenler mikro düzeye indirildiğinde bu nedenlerden birinin iş bulmada yaşanan problemler olduğu, istihdam sahalarının genişletilmesi öncelikli önlem alınması gereken konulardandır. Kendi şehirlerinde iş bulamayan gençler başta olmak üzere, bölge nüfusu daha kolay iş bulabilecekleri alanlara göç etmektedir. Öte yandan bölgesel gelişmişliğin artırılması sadece ekonomik yatırımların çokluğuyla değil diğer sosyal girdilerin arttırılmasıyla gerçekleşecektir. Aksine sadece ekonomik gelişmişliğin göçü engelleyeceğini düşünmek eksik ve gerçekçi olmayan bir görüştür. Bu açıdan gelişmişliğin diğer göstergeleri olan sosyal alanları da göz önünde bulundurmak ve gerekli önlemleri ve

yatırımları sağlamak gereklidir. Sosyal gelişmişlik göstergelerinden olan sağlık ve eğitim bu açıdan önem arz etmektedir. Sağlık ve eğitim alanında yaşanan yetersizlikler olup, başta eğitim alanındaki eksikler genç nüfusun bölge dışına çıkmasını ve eğitimini tamamlayan gençlerin, iş imkânlarının eksikliğinden dolayı tekrar bölgeye dönmeyerek gittikleri bölgelerde kalmalarına veya iş olanaklarının daha fazla olduğu yeni bölgelere göç etmelerine neden olmaktadır. Bu açıdan iş imkânlarıyla beraber eğitim ve sağlık imkânlarının da paralel şekilde artması gereklidir.

Yapılan analizler sonucunda göçün tüketim harcamaları üzerinde etkileri olduğu da tespit edilmiştir. Göç ile 12 tüketim kaleminin 4'ü arasında %1'lik anlamlılık düzeyinde yükseğe yakın bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Göç veren bölgelerdeki gıda ve alkolsüz içecek harcamalarının bütçe içindeki payının diğer bölgelere göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bu durum özellikle alt gelir grubunun gıdaya daha fazla pay ayırması dolayısıyla gerçekleşmektedir. Bu da özellikle göç veren bölgelerde yaşayan hane halkının gelir düzeyinin düşük olduğunun göstergesi niteliğindedir.

Göçün, etkilediği diğer bir harcama kalemi ise konut ve kira harcamaları kalemi olmuştur. Göç alan bölgelerde, konut ve kira harcamaları kaleminin bütçe içindeki payının göç veren bölgelerdekine kıyasla daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bu durumda özellikle göç alan bölgelerde arzın, talep artışını karşılayamamasından dolayıdır.

Temel olarak bahsedilen bu iki harcama kalemindeki payların oranlarının değişkenliğinin temelinde önlem alınması gereken problemler yatmaktadır. Gıda ve alkolsüz içecek harcamalarının bütçe içindeki payının yüksek olması bölge insanının yoksul olmasından, konut ve kira harcamalarının yüksek olması göçün yükünü çekemeyen kentlerde meydana gelen emlak fiyatlarının artışından kaynaklanmaktadır.

KAYNAKÇA

- 5449 Sayılı Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanun (2006).
- Akan, Yusuf ve Arslan, İbrahim. (2008). Göç Ekonomisi, Türkiye Üzerine Bir Uygulama. Ekin Yayınevi. Bursa ss.62.
- Aker, Ahmet. (1972). İşçi Göçü. Sander Yayınları, İstanbul.
- Akkayan, Taylan. (1979). Göç ve Değişme. İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Basımevi. ss.18-23.
- Aksoy, Zeynep. (2012). Uluslararası Göç ve Kültürlerarası İletişim. International Migration and Intercultural Communication; Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi. The Journal Of International Social Research, Cilt: 5 Sayı: 20. ss.294-296.
- Akşit, Bahattin. (1998). İçgöçlerin Nesnel ve Öznel Toplumsal Tarihi Üzerine Gözlemler: Köy Tarafından Bir Bakış. Türkiye’de İçgöç, Sorunsal Alanları ve Araştırma Yöntemleri Konferansı. Tarih Vakfı Yayınları. Bolu-Gerede 1997. ss.22-37.
- Altuner, Tuba (2009). Kentleşme Bağlamında Göçün Yol Açtığı Toplumsal Sorunlar. Yüksek Lisans Tezi. Sakarya Üniversitesi. S.B.E. Sosyoloji ABD. Sakarya. ss.69.
- Amerikan Tarihinin Ana Hatları. (2012). ss.3-78
[Http://Turkey.Usembassy.Gov/Uploads/İmages/Pkmd9h-Ftbw5yfgn3x7c1w/Amerikan_Tarih_Anahatlar.Pdf](http://Turkey.Usembassy.Gov/Uploads/İmages/Pkmd9h-Ftbw5yfgn3x7c1w/Amerikan_Tarih_Anahatlar.Pdf).
- Apak, Sudi. Oğuzhan, Adil ve Ayaç, Ayhan. (2002). Yurtdışına İşçi Göçü ve Türkiye Ekonomisine Etkileri. Kentleşme, Göç ve Yoksulluk, 7. Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi. İmaj Kitabevi. Ankara. ss.154-190.
- Ay M. Kadir. Özcan, Mehmet ve İşgören, Fikret. (2007). Göç Konusunda Teknik İşbirliği Projesi. Avrupa Birliği Müktesebatına Uyumluluk Açısından Türkiye Cumhuriyeti Hukuku Boşluk Analizi. Yasadışı Göç ve İnsan Ticareti. Ankara. ss.9.
- Azam, Jean Paul ve Gubert, Flore. (2006). Migrants Remittances and the Household in Africa: a Review of the Evidence. Journal of African Economies, Cilt 15. ss.426-462.
- Bağlı, Mazhar. (2005). Türkiye’de Göç ve Kentleşme. Uluslararası Göç Sempozyumu Bildirleri. 8-11 Aralık 2005. ss.215-225.

- Barem Research. Information Bulletin. 2012. ss.3-4.
- Berksoy, Taner. (1985). 1980'lerde Dış Ekonomik İlişkiler. Bırakınız Yapsınlar Bırakınız Geçsinler Türkiye Ekonomisi 1980-1985. Ankara. ss.140.
- Boratav Korkut. (1982). Türkiye'de Devletçilik. Savaş Yayınevi. Ankara. ss.111-112.
- Boratav Korkut. (2004). Türkiye İktisat Tarihi (1908-2002). İmge Yayınları. Ankara. ss.39-179.
- Boudeville, Jacques Raoul. (1966). Problems of Regional Economic Planning. Edinburgh University Press. Edinburgh. ss.7.
- Böhning, W. Roger. (1975). Some Thoughts on Emigration From The Mediterranean Basin, International Labor Review. ss.266-267.
- Bülbül, Serpil ve Köse, Ali. (2010). Türkiye'de Bölgelerarası İç Göç Hareketlerinin Çok Boyutlu Ölçekleme Yöntemi ile İncelenmesi. İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi. Cilt: 39. ss.75-94.
- Can, Ergüder ve Kocagül, A. Dilek. (2008). Avrupa Birliği'nde Bölgesel Politikanın Gelişimi ve Yapısal Fonlar. TEPAV. Ankara. ss.112.
- Castles, Stephen ve Miller Mark J. (1998). The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World. New York. ss.4-88.
- Castles, Stephen ve Miller, Mark J. (2008). Göçler Çağı (Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları. ss.12-242.
- Castles S. ve Kosack, Godula. (1973). Immigrant Workers and Class Structure in Western Europe. Londra. ss.412-414.
- Chandavarkar Anand G. (1980). Use of Migrants Remittances in Labor Exporting Countries. Finance and Development. ss.36-44.
- Chang, Shu-Chun. (2011). Rural to Urban Migration: Evidence Of I-Lan County Residents, Social Behavior and Personality. Cilt:39. Sayı:8. ss.1141-1152.
- Cingöz, Banu. (2011). Türkiye Ekonomisinde Dış Ticaret Politikası Ve Ekonomik Büyüme İlişkisi Analizi (1980-2008). Yüksek Lisans Tezi. Mustafa Kemal Üniversitesi. SBE. İktisat ABD. Hatay. ss.61-62.

- Convention and Protocol Relating to the Status of Refugees, Text of The 1951 Convention Relating to the Status Of Refugees. Geneva www.unhcr.org/3b66c2aa10.html.
- Çimen Murat, (2011), Türkiye Ekonomi Politikalarının Ekonomik Bağımlılık Üzerine Etkileri, Strateji ve Stratejik Araştırmalar ABD. Doktora Tezi. Genelkurmay Başkanlığı. Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Müdürlüğü. İstanbul. ss.3-12, 3-14.
- Coşkun Ali. (2003). Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türkiye Ekonomisi. Atatürkçü Düşünce Dergisi. Sayı: 4. ss.72-77.
- Coşkun, Selim ve Kunduracı Nevzat F. (2013) Dünyada Sosyal Politika ve Sosyal Konut Uygulamaları. T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı. ss.5
- Coulombe, Serge ve Lee, Frank C. (1995). Convergence Across Canadian Provinces, 1961 to 1991. The Canadian Journal of Economics, ss.886.
- Çağlayan, Savaş. (2006). Göç Kuramları. Göç ve Göçmen İlişkisi. Muğla Üni. SBE Dergisi. Sayı:17 ss.7.
- Danış, Aslı Didem. (2004). Yeni Göç Hareketleri ve Türkiye. Birikim. No: 184-185 ss.9-10.
- De Tapia, Stephane. (2003). New Patters of Irregular Migration to Europe. Council of Europe Publishing ss.17.
- Demiral, Berkan. (2006). Avrupa Birliği ve Türkiye’de Bölge, Bölgeselleşme, Bölgecilik ve Bölge Yönetimleri. Avrupa Perspektifinde Yerel Yönetimler. Alfa Aktüel Yayınları. İstanbul. ss.154
- Development Goals. Selected Papers of The Unfpa Expert Group Meeting. Marrakech, Morocco; 2005,
- Dinçer, Bülent. Özasan, Metin. ve Kvasoğlu, Taner. (2003). İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması. Devlet Planlama Teşkilatı. Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü. Yayın No: DPT 2671. Ankara. ss.6-10 <http://ekutup.dpt.gov.tr/bolgesel/gosterge/2003-05.pdf>,
- Dinler, Zeynel. (2001). Bölgesel İktisat. 6. Baskı. Bursa. ss.78-88
- Doğan, A. Ekber. (2001). Türkiye Kentlerinde Yirmi Yılın Bilânçosu. Praksis. Sayı 2. ss.97-123.
- Doğanay, Filiz. (1996). Türkiye’ye Göçmen Olarak Gelenlerin Yerleşimi. Ankara. ss.7-9. <http://ekutup.dpt.gov.tr/yerlesim/doganayf/gocmen.pdf>.

- DPT. (1963). 1. Beş Yıllık Kalkınma Planı
<http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan1.pdf>
- DPT. (1967). 2. Beş Yıllık Kalkınma Planı
<http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan2.pdf>
- DPT. (1972). 3. Beş Yıllık Kalkınma Planı
<http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan3.pdf>
- DPT. (1978). 4. Beş Yıllık Kalkınma Planı
<http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan4.pdf>
- DPT. (1984). 5. Beş Yıllık Kalkınma Planı
<http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan5.pdf>
- DPT. (1989). 6. Beş Yıllık Kalkınma Planı
<http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan6.pdf>
- DPT. (1995). 7. Beş Yıllık Kalkınma Planı
<http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan7.pdf>
- DPT. (2000). 8. Beş Yıllık Kalkınma Planı
<http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/viii/plan8.pdf>
- DPT. (2006). 9. Beş Yıllık Kalkınma Planı
<http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/ix/taslak.pdf>
- DPT, (2013), 10. Beş Yıllık Kalkınma Planı
[http://www.dpt.gov.tr/DocObjects/view/15089/Onuncu_Kalkınma_Planı.pdf](http://www.dpt.gov.tr/DocObjects/view/15089/Onuncu_Kalkinma_Planı.pdf)
- Dziewoński, Kazimierz. (1957). The Concept of the Urban Economic Base Overlooked Aspects. Regional Science Association Papers. Vol. XVIII. New York. ss.49.
- Dedeiç-Kırbaç, Amra. (2013). Boşnakların Türkiye'ye Göçleri. Akademik Bakış Dergisi. Sayı: 35. Mart-Nisan 2013. ss.14.
- Durugönül, Esmâ. (1997). Sosyal Değişme, Göç ve Sosyal Hareketler. II. Ulusal Sosyoloji Kongresi. Toplum ve Göç. Ankara. DİE. ss.95-100.
- Eğen, Hüseyin Taylan. (2008). Türkiye Ekonomisinde Bölüşüm ve Büyüme İlişkisinin Uzun Dönem Analizi (1923–2005). Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi. SBE. İktisat ABD. Ankara. ss.61-64.
- Ekinci, Ayşe Çiğdem. (2008). Kente Göç Yoluyla Gelenlerin Kente İntibakında Yerel Siyasetin Rolü. Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi. S.B.E. Kamu Yönetimi ABD. Ankara. ss.69

- Ekmekçiler, Ümit Serkan. (2011). Kırsal Göç Hareketlerinin Ekonomik ve Sosyal Etkileri: Diyarbakır İli Örneği. Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi. S.B.E. İktisat ABD. İstanbul. ss.142-161
- Eren, Ahmet Cevat. (1966). Türkiye’de Göç ve Göçmen Meseleleri Tanzimat Devri. İlk Kurulan Göçmen Komisyonu. Çıkarılan Tüzükler. İstanbul. ss.6.
- Erkal, Mustafa. (1982). Bölge Açısından Az Gelişmişlik. Boğaziçi Basın ve Yayınevi. İstanbul. ss.10.
- Erhard, Franz. (1994). Population Policy in Turkey. Deutschhes Orient Institut. Hamburg. ss.307.
- Eroğlu, Nadir. (2007). Atatürk Dönemi İktisat Politikaları (1923-1938). Marmara Üniversitesi. İ.İ.B.F. Dergisi. Cilt:XXIII. Sayı:2. ss.63-73.
- Ertuna, Ömer. (1977). Sanayileşmenin Yapısal Sorunları (Seminer Tebliğleri). Ankara. ss.116.
- EURADA. (1999). Creation, development and management of RDAs: Does it have to be so difficult?. Brüksel. ss.18-16.
- Eşiyok, Bayram A. ve Sekmen, Faruk. (2012). Türkiye Ekonomisinde Bölgesel Gelişmişlik Farklılıkları, Doğu Anadolu’nun Bölgesel Gelişmedeki Yeri ve Çözüm Önerileri. Türkiye Kalkınma Bankası. Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Müdürlüğü. ss.44-45
- Filiztekin, Alpay. (2008). Türkiye’de Bölgesel Farklar ve Politikalar. TÜSİAD <http://research.sabanciuniv.edu/8885/1/bolgeselfarklar.pdf>.
- Filiztekin, Alpay. (2009). Türkiye’de Bölgesel Farklar. http://research.sabanciuniv.edu/11643/1/BolgeselFarklar_YKY.pdf,
- Fichter, Joseph. (1994). Sosyoloji Nedir?. Attila Kitabevi. Ankara. ss.156.
- Geray, Cevat. (1962). Türkiye’den ve Türkiye’ye Göçler (1923-1961). SBF Maliye Enstitüsü Yayını. Ankara. ss.11-19
- Giddens, Anthony. (2010). Göçmenlerin Emek Piyasası Üzerindeki Etkisi. Sosyoloji Başlangıç Okumaları. Say Yayınları. Ankara. ss.522.
- Global Economic Prospects 2006. (2006). Economic Implications of Remittances and Migration.
- Gujarati, Damodar N. (2003). Basic Econometrics. McGraw Hill Publishing. ss.209-213.

- Güler, Volkan. (2010). Bölgesel Kalkınma Politikası Aracı Olarak Bölgesel Kalkınma Ajansları: Türkiye Uygulaması. Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi. SBE. Maliye ABD. Ankara. ss.33-109.
- Gündüz Ali Yılmaz. (2006). Bölgesel Kalkınma Politikası. Ekin Kitabevi. ss.5-122.
- Hatiboğlu, Zeyyat. (2008). Ekonomi Avucunuzun İçinde- Ekonomi Bilimi ve Türkiye Ekonomisi. Bamm Yayınevi. İstanbul. ss.141.
- Henning, Sabine (2012). Migration Section. Population Division Department of Economic and Social Affairs. United Nations. New York.
- Higgings, Benjamin ve Savoie, Donald.J. (1988). Regional Economic Development. Wellington: Unwin Hyman Ltd. ss.279.
- Human Migration Guide. National Geographic Expeditions Marcopolo. (2005).
- International Migration: The Human Face of Globalisation. (2009). Public Affairs and Communications Directorate. OECD ss.2.
- International Migration and The Millennium Development Goals. (2005). Selected Papers of the UNFPA Expert Group Meeting. ss.3.
- İçduygu, Ahmet ve Ünalın, Turgay. (1997). Türkiye’de İç Göç Sorunsal Alanları ve Araştırma Yöntemleri. Türkiye’de İç Göç. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yay. ss.25-44.
- İçduygu, Ahmet ve İbrahim, Sirkeci. (1999). Cumhuriyet Dönemi Türkiye’inde Göç Hareketleri. 75 Yılda Köylerden Şehirlere. İstanbul: Tarih Vakfı Yay. <http://works.bepress.com/sirkeci/17>. ss.249-268.
- İçduygu, Ahmet. (2000). The Politics of International Migratory Regimes: Transit Migration Flows in Turkey. International Social Science, ss.357-367.
- İçduygu, A. (2003). Irregular Migrationin Turkey. IOM Migration Research Series. No:12 Geneva: IOM. ss.21.
- İçduygu A. (2006). EU-ization Matters: Changes in the Immigration and Asylum Policies and Practices in Turkey. The Europeanization of National Immigration Policies. London: Palgrave MacMillan Publishers. Forthcoming. ss.6.
- İçduygu, A. ve Kirişçi Kemal. (2009). Introduction, Land of Diverse Migrations: Challenges of Emigration and Immagration in Turkey. İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları. ss.6.

- İçduygu, A. ve Biehl Kristen, (2012). Türkiye'ye Yönelik Göçün Değişen Yörüngesi. Koç Üniversitesi Göç Araştırmaları Programı. Kentler ve Göç. Türkiye, İtalya, İspanya. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları. ss.11-14.
- İçduygu, A. Erder, Sema ve Gençkaya, Ömer Faruk, (2014), Türkiye'nin Uluslararası Göç Politikaları, 1923-2023: Ulus-Devlet Oluşumundan Ulus-Ötesi Dönüşümlere. MiReKoç Proje Raporları. Koç Üniversitesi. Göç Araştırmaları Merkezi. ss.177.
- İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması (SEGE-2011). (2013). Kalkınma Bakanlığı. Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü. Ankara.
- International Migration: The Human Face of Globalisation. OECD 2009.
- Kara, Polat ve Korkut, Recep. (2010). Türkiye'de Göç, İltica ve Mülteciler. Türk İdare Dergisi. Sayı:467. ss.153-162.
- Karaman, Kasım. (2003). Türkiye'de Şehirleşme Olgusu ve Gecekondu Sorunu. Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları. ss.108-117.
- Karaoğlu, Nazlı. (2011). Karacabey ve Mustafakemalpaşa İlçelerindeki Göç Hareketlerinin İki Durumlu Tercih Modelleriyle Analizi. Yüksek Lisans Tezi. Uludağ Üniversitesi. SBE. Ekonometri ABD. Bursa. ss.6-20.
- Kat, Ali. (2008). 1980 Sonrası Türkiye Ekonomisinde Dış Borçlar ve Büyüme. Yüksek Lisans Tezi. Ege Üniversitesi. SBE. İktisat ABD. İzmir. ss.97.
- Kaya, Muammer. Beyin Göçü/Entelektüel Sermaye Erozyonu Bilgi Çağının Gönüllü Göçerleri. Beyin Gurbetçileri. www.ogu.edu.tr/images/birimduyuru/200933112156.doc.
- Kazgan, Gülten. (1980). İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi. Remzi Kitabevi. ss.108.
- Kazgan, Gülten. (2002). Tanzimat'tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi. İstanbul Bilgi Üni. Yayınları. İstanbul. ss.83.
- Keleş, Ruşen. (1996). Kentleşme Politikası. İmge Yayınları. ss.386.
- Keleş, Ruşen. (1998). Kentbilim Terimleri Sözlüğü. İmge Kitabevi. Ankara. ss.58.
- Kılıçbay, Ahmet. (1999). Türk Ekonomisi. Modeller, Politikalar, Stratejiler. Türkiye İş Bankası. Kültür Yayınları. Ankara. ss.171.

- Kızıloğlu, Sedat. (2012). İsrail Devleti'nin Kuruluşuna Kadar Geçen Süreçte Yahudiler ve Siyonizm'in Gelişimi. Kırıkkale Üniversitesi SBE Dergisi. Sayı: 1 ss.52.
- Kızıltan, Alaaddin ve Ersungur S. Mustafa (2007). Türkiye'de İller ve Bölgelerin Ekonomik Gelişme Düzeyleri Arasındaki Uzun Dönemli İlişkiler. Atatürk Üniversitesi SBE Dergisi. Cilt:10. Sayı:2. ss.269-286.
- Kıracı, Mehmet. (2006). Cumhuriyet Döneminin İlk Göçü: Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi. Yüksek Lisans Tezi. Trakya Üniversitesi. SBE. Tarih ABD. Edirne. ss.9-53.
- Kirişçi, Kemal. (2000). Disaggregating Turkish Citizenship and Immigration Practices Middle Eastern Studies. ss.1-22.
- Kirişçi, K. (2004). Reconciling Refugee Protection With Efforts To Combat Irregular Migration: The Case of Turkey and The European Union. Global Migration Perspectives No.11. Switzerland: GCIM. ss.6
- Kirişçi, K. (2005). Turkey: The Political Dimension Of Migration. P.Fargues Mediterranean Migration 2005 Report. Cooperation Project On The Social Integration Of Immigrants, Migration, and The Movement Of Persons, Financed By The EC MEDA Programme. Florence: EUI-RSCAS, CARIM Consortium ss.349-357.
- Kocaman, Tuncer. (2008). Türkiye'de İç Göçler ve Göç Edenlerin Nitelikleri (1965-2000). ss.17-53. <http://ekutup.dpt.gov.tr/nufus/kocaman/icgoc.pdf>
- Kongar, Emre. (1997). 21.yy'da Türkiye. 27.Baskı. Remzi Kitapevi. ss.550.
- Kölan, Tufan. (1973). International Labor Migration and Economic Development: The Turkish Case. Ph. D. Dissertation, University Of Denver. Denver. ss.100.
- Köymen, Oya. (1999). 75. Yılda Köylerden Şehirlere. Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı. İstanbul. ss.19
- Kurt, Hacı. (2003). Türkiye'de Kent-Köy Çelişkisi. Siyasal Kitabevi. Ankara. ss.71.
- Ladas, Stephen P. (1932). The Exchange of Minorities; Bulgaria, Greece and Turkey. New York. ss.15.
- Lee, Everett S. (1966). A Theory of Migration. Demography. No:1. ss.47-57.
- Lee, Everett S. (1996). A Theory of Migration. Theories of Migration, ed. Robin Cohen. Edward Elgar Publishing. Cheltenham, ss.16.

- Long Lary H. (1973). Migration Differentials by Education and Occupation: Trends and Variations Demography. ss.243-258.
- Mannaert, Celia. (2003). New Issues in Refugee Research, Irregular Migration and Asylum in Turkey. Working Paper No. 89. The UN Refugee Agency, Evaluation and Policy Analysis Unit. ss.2-4 <http://www.unhcr.org/3ebf5c054.html>
- Marsella, Anthony ve Ring, Erin J. (2002). Human Migration and Immigration: An Overview. Migration, Immigration and Emigration in International Perspective. Praeger, London. ss.3.
- Marshall, Gordon. (1999). Sosyoloji Sözlüğü, Bilim Sanat Yayınları, Ankara ss. 685.
- Martin, Ron ve Sunley, Peter. (1998). Slow convergence? Post-neoclassicalendogenous Growth Theory and Regional Development. ESRC Center for Business Research: University of Cambridge. ss.263.
- McDowall, David. (2004). Modern Kürt Tarihi, Doruk Yayınları. Ankara. ss.530.
- Mete, Esra. (2009). Gidenlerin Geriye Kalanlara Etkisi Gürün Örneklemi. Yüksek Lisans Tezi. Çukurova Üniversitesi. SBE. Felsefe Grubu Eğitimi ABD. Adana. ss.22-23.
- Osmay, Sevin. (1999). 1923'ten Bugüne Kent Merkezlerinin Dönüşümü. 75 Yılda Köylerden Şehirlere. Tarih Vakfı Yayını. İstanbul. ss.143.
- Önder, Selahattin. (1990). Balkan Devletleriyle Türkiye Arasındaki Nüfus Mübadeleleri (1912-1930). Doktora Tezi. Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü. Ankara Üniversitesi. ss.24-207.
- Özçağlar Ali. (2003). Türkiye'de Yapılan Bölge Ayrımları ve Bölge Planlama Üzerindeki Etkileri. Coğrafi Bilimler Dergisi. 1 (1). ss.3-18.
- Özdemir, Hakan. (2008). Kent ve Göç; Malatya Örneği. Yüksek Lisans Tezi. İnönü Üniversitesi. SBE. Kamu Yönetimi ABD. ss.41-71.
- Özdemir, Hakan. (2012). Türkiye'de İç Göçler Üzerine Genel Bir Değerlendirme. Akademik Barış Dergisi. Sayı:30 ss.3.
- Özdemir, Murat. (2008). Türkiye'de İç Göç Olgusu, Nedenleri ve Çorlu Örneği. Yüksek Lisans Tezi. Trakya Üniversitesi. Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri ABD. SBE. ss.11.
- Özer, İnan. (2004). Kentleşme, Kentlileşme ve Kentsel Değişme. Ekin Kitabevi. Ankara. ss.11.

- Petersen, William. (1958). A General Typology of Migration. *American Sociological Review*. ss.256-266.
- Perroux, François. (1950). Economic Space: Theory and Applications. *Quarterly Journal of Economics*. ss.89-104.
- Psomiades, Hary John. (1968). The Eastern Questions, The Last Phase, A study in Greek-Turkish Diplomacy, Institute for Balkan Studies. Selanik ss.60.
- Pusch, Barbara ve Wilkoszewski, Tomas. (2010). Türkiye'ye Uluslararası Göç. Kitap Yayınevi. ss.90.
- Roberts, Peter W. ve Lloyd, Greg. M. (2000). Regional Development Agencies in England: New Strategic Regional Planning Issues?. *Regional Studies*. ss.75-79.
- Sahota, Gian S. (1968). An Economic Analysis of Internal Migration in Brazil. *Journal of Political Economy*. ss.218-245.
- Saydam, Abdullah. (1997). Kırım ve Kafkas Göçleri (1856 – 1876). Türk Tarih Kurumu Basımevi. Ankara. ss.2.
- Serbes, Mustafa Kemal. Trendi Hızla Yükselen Suç Ekonomisinde Göçmen Kaçakçılığı ve İnsan Ticareti: Türkiye Örneği ss.9.
- Sönmez, Asuman ve Şimşek, Fırat. (2011). Cumhuriyetin Kuruluşundan Günümüze Türkiye Ekonomisinde Yaşanan Gelişmelerin Küçük Ölçekli Bir Aile İşletmesi Üzerindeki Etkileri. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*.(6:2) ss.93-114.
- Südaş, İlkey. (2012). Avrupa Ülkelerinden Türkiye'nin Batı Kıyılarına Yönelik Göçler: Marmaris Kuşadası ve Ayvalık İlçelerinde Karşılaştırmalı Bir Araştırma. Doktora Tezi. Ege Üniversitesi. SBE. Coğrafya ABD. ss.60.
- Şahin, Hüseyin. (1997). Türkiye Ekonomisi. Ezgi Kitabevi. 4. Baskı. Bursa. ss.44.
- T.C. İçişleri Bakanlığı, Özel Kalem Müdürlüğü, (2010), Genelge 2010/18, Yasa Dışı Göçle Mücadele, Sayı: B.050.ÖKM.0000.11-12/632
- Taşdurmaz Banu, (2002), Türkiye Ekonomisinde, Cumhuriyetin İlk Dönemlerinin İktisadi Yapısı (1923-1939). Yüksek Lisans Tezi. Niğde Üniversitesi. SBE. ss.33-35.
- Taylor, J. Edward. (2006). International Migration and Economic Development, International Symposium On International Migration and Development. Population Division. Department of Economic and Social Affairs. United Nations Secretariat, Turin, Italy. ss.3

- TBMM İnsan Hakları İnceleme Komisyonu; Ülkemize Sığınan Suriye Vatandaşlarının Barındıkları Çadır Kentler Hakkında İnceleme Raporu. 24. Dönem, 2. Yasama Yılı. 2012.
- Tekeli, İlhan. (1997). Türkiye’de İç Göç Sorunsalı Yeniden Tanımlanma Aşamasına Geldi. Türkiye’de İç Göç. Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı. İstanbul. ss.13.
- Tekeli, İlhan. (1990). Osmanlı İmparatorluğu’ndan Günümüze Nüfusun Zorunlu Yer Değiştirmesi ve İskân Sorunu. Toplum ve Bilim Dergisi. Sayı:50. İstanbul. ss.64.
- Tekin, Uğur. (2007). Avrupa’ya Göç ve Türkiye. İstanbul Üniversitesi. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi. No:37. ss.47.
- The Least Developed Countries Report 2012. (2012). Harnessing Remittances and Diaspora Knowledge to Build Productive Capacities. United Nations Conference on Trade and Development (Unctad).
- Tobler, Waldo. (1995). Migration: Ravenstein, Thorntwaite and Beyond. Geography Department University of California Santa Barbara. ss.1.
- The United States department Of State. (2006). Traffickingin Persons Report 2006.
- Todaro, Michael P. (1980). Internal Migration in Developing Countries. International Labour Office. ss.16.
- Tokgöz, Erdiñ. (1976). Sanayileşmede Bölgesel Dengesizlikler. Makine Mühendisleri Odası. Sanayi Kongresi. Ankara. ss.15.
- Toktaş, Şule. (2010). Göç Etmeniyle Etnik ve Dini Kimliklerde Yaşanan Etkileşimler: Türkiye’den İsrail’e Yahudilerin Göçü, Türkiye’de Kesişen-Çatışan Dinsel ve Etnik Kimlikler, Say Yayınları, Ankara, ss.289-313
- Toksöz, Gülay. (1999). Gelişmiş Ülkelerde İşsizlik Üzerine Güncel Tartışmalar. İmaj Yayınları. Ankara. ss.1-2.
- Tuzcu, Pınar. (2008). Zorunlu Göç ve Küresel Dönemde Değişen Nitelikleri: Türkiye Üzerine Bir İnceleme. Yüksek Lisans Tezi. Kocaeli Üniversitesi. SBE. Kamu Yönetimi ABD. ss.14.
- Tüfekçi, Suat. (2002). Göç Olgusu, Kentleşme Ve Türkiye’de Göç Hareketleri. ss.7-8.
- Tümertekin, Erol. (1968).Türkiye’de İç Göçler: İstanbul Üniversitesi Yayınları:1371. Taş Matbaası. İstanbul. ss.35

- Tümtaş, Mim Sertaç. (2007). Türkiye’de İç Göçün Kentsel Gerilime Etkisi: Mersin Örneği. Yüksek Lisans Tezi. Muğla Üniversitesi. SBE. Kamu Yönetimi. ABD. ss.41-45.
- TÜSİAD. (2008), Türkiye'de Bölgesel Farklar ve Politikalar. İstanbul: TÜSİAD Yayınları. ss.19-27.
- Ündücü, Cemile. Erdoğan, Melike ve Işık, Özge. (2009). Avrupa’da Uluslararası Emeklilik Göçü ve Bütünleşme Kapsamında Yönetime Katılım Üzerine İnceleme, (Costa Del Sol, Tuscany, Algarve ve Malta Örneği). Yönetim Bilimleri Dergisi. (7: 1). ss.163.
- Üner, Sunday. (1972). Nüfusbilim Sözlüğü. Hacettepe Üniversitesi Yayınları. ss.77.
- United Nations’ Trends in Total Migrantstock: The 2008 Revision, (2010), www.esa.un.org/unup
- UTSAM. (2012). Küresel Göç ve Fırsatçılar. Türkiye’de Yasadışı Göçmenler ve Göçmen Kaçakçıları. Polis Akademisi. UTSAM Raporlar Serisi:18. ss.3-12.
- Ülgener, Sabri. (1986). Milli Gelir, İstihdam ve İktisadi Büyüme. Filiz Kitabevi. İstanbul. ss.201.
- Vergin, Nur. (1986). Hızlı Şehirleşmenin Sosyolojik ve Siyasal Sonuçları. SİSAV (Der.). Hızlı Şehirleşmenin Yarattığı Ekonomik ve Sosyal Sorunlar. Sisav Yay. İstanbul. ss.28-29.
- Yakar, Mustafa ve Saraçlı, Sinan. (2010). Türkiye’de İller Arası Net Göç ile Sosyo-ekonomik Gelişmişlik Endeksi Arasındaki İlişkilerin Analizi. e-Journal of New World Sciences Academy Cilt:5 Sayı:2. ss.46-57.
- Yalçın, Cemal. (2004). Göç Sosyolojisi. Anı Yayıncılık. Ankara. ss.13-210.
- Yamak, Rahmi ve Yamak, Nebiye. (1999). Türkiye’de Gelir Dağılımı ve İç Göç. Dokuz Eylül Üniversitesi. SBE Dergisi. Cilt: 1. Sayı: 1. ss.26-39. www.sbe.deu.edu.tr/yayinlar/dergi/dergi01/yamak.htm.
- Yazgan, Turan. (1977). Güneydoğu Anadolu Bölgesi Gelişme Planı. Cilt:1. Kutsun Yayınevi. İstanbul. ss.112-126.
- Yıldırımoglu, Hakan.(2005). Uluslararası Emek Göçü, Almanya’ya Türk Emek Göçü. Kamu-İş. Cilt:8. Sayı:1. ss.1-5 <http://www.kamu-is.org.tr/pdf/817.pdf>

Yılmaz, Cevdet. (2009). Türkiye’de Kırdan Kente Göç Sürecinde Etkili Olan Faktörlerden Biri; Evlilik Yoluyla Göç. Doğu Coğrafya Dergisi. Cilt:14. Sayı:21. ss.221-232.

İnternet Kaynakları

www.imf.org

www.mfa.gov.tr

www.oecd.org

www.un.org

www.unhcr.org

www.tuik.gov.tr

www.worldbank.org

**EK A.1. İLLERİN 1995-2000 DÖNEMİ NET GÖÇ HIZINA GÖRE
SIRLANIŞI, (1975-2000)**

Sıra	Yıllar İl	1975-1980		1980-1985		1985-1990		1995-2000	
		Net göç	Net göç hızı	Net göç	Net göç hızı	Net göç	Net göç hızı	Net göç	Net göç hızı
1	Tekirdağ	4 849	16,5	3 438	10,3	17 907	46,7	51 335	96,8
2	Muğla	1 659	4,3	3 058	7,0	15 998	32,9	42 921	70,2
3	Antalya	17 142	26,5	25 339	32,8	82 737	89,7	90 457	64,3
4	Bilecik	- 394	-3,0	1 095	7,9	3 009	19,6	10 105	57,9
5	İstanbul	288 653	73,4	297 598	60,5	656 677	107,6	407 448	46,1
6	Bursa	58 720	61,0	47 434	41,1	83 641	61,6	85 325	45,1
7	İzmir	119 896	73,7	82 173	41,9	146 208	63,8	120 375	39,9
8	Isparta	- 2 792	-9,3	- 5 148	-15,4	- 6 495	-17,0	13 869	30,7
9	Çanakkale	- 1 408	-4,0	- 1 834	-4,9	- 2 042	-5,2	11 491	27,4
10	Ankara	49 499	20,6	36 631	13,0	69 511	24,9	90 884	25,6
11	Aydın	9 382	16,7	9 365	14,7	19 077	27,1	21 553	25,5
12	Şırnak ⁽¹⁾	-	-	-	-	- 5 165	-24,7	5 950	21,8
13	Denizli	- 3 040	-5,7	2 095	3,5	10 570	15,4	15 205	19,9
14	Kırklareli	- 3 170	-13,4	- 2 252	-8,9	- 5 510	-20,7	5 270	18,0
15	Eskişehir	7 759	16,4	8 506	16,0	6 510	11,3	9 582	14,8
16	İçel	40 273	57,5	49 593	56,5	74 717	68,3	18 429	12,4
17	Düzce ⁽¹⁾	-	-	-	-	-	-	2 243	8,0
18	Balıkesir	- 6 020	-7,8	3 260	3,9	4 848	5,4	4 804	4,9
19	Yalova ⁽¹⁾	-	-	-	-	-	-	514	3,5
20	Manisa	8 980	11,1	6 499	7,1	20 946	20,6	3 687	3,2
21	Gaziantep	- 1 256	-1,8	- 4 256	-5,2	- 481	-0,5	3 499	3,1
22	Konya	- 10 152	-7,5	- 10 623	-6,8	- 27 184	-17,2	2 787	1,4
23	Kocaeli	53 640	112,9	41 287	67,0	83 262	108,2	211	0,2
24	Kütahya	383	0,9	37	0,1	- 4 609	-8,7	- 1 064	-1,8
25	Niğde	- 7 311	-16,6	- 11 167	-22,6	- 15 857	-55,7	- 699	-2,2
26	Kayseri	10 698	16,3	- 5 145	-6,9	- 16 005	-18,9	- 3 307	-3,5
27	Erzincan	- 9 369	-38,4	- 11 583	-45,4	- 25 574	-93,3	- 1 325	-4,7
28	Uşak	- 1 108	-5,0	- 2 909	-11,8	570	2,1	- 2 058	-6,9
29	Nevşehir	- 3 412	-15,5	- 1 399	-5,8	- 10 708	-41,0	- 1 954	-7,1
30	İğdir ⁽¹⁾	-	-	-	-	-	-	- 1 361	-9,3
31	Trabzon	- 17 143	-26,2	- 25 496	-35,6	- 51 495	-67,9	- 9 977	-11,1
32	Giresun	- 17 523	-40,6	- 19 955	-43,4	- 34 828	-73,9	- 5 849	-12,1
33	Hakkari	- 2 064	-16,5	- 1 052	-7,6	- 4 472	-32,9	- 2 346	-12,5
34	Karaman ⁽¹⁾	-	-	-	-	934	4,7	- 2 771	-12,6
35	Aksaray ⁽¹⁾	-	-	-	-	- 2 391	-8,2	- 4 769	-13,4
36	Edirne	- 2 783	-9,0	- 5 515	-16,5	- 7 493	-21,2	- 5 106	-14,0
37	Çankırı	- 13 828	-59,2	- 9 135	-38,1	- 15 503	-61,0	- 4 471	-18,3
38	Bitlis	- 17 653	-81,9	- 9 240	-37,0	- 20 509	-71,9	- 7 104	-21,2
39	Malatya	- 23 183	-43,2	- 12 944	-22,0	- 35 207	-54,2	- 16 823	-21,5
40	Rize	- 8 624	-26,1	- 11 257	-32,6	- 28 726	-84,0	- 7 473	-21,9

**EK A.1. İLLERİN 1995-2000 DÖNEMİ NET GÖÇ HIZINA GÖRE
SIRLANIŞI, (1975-2000) (DEVAMI)**

Yıllar		1975-1980		1980-1985		1985-1990		1995-2000	
Sıra	İl	Net göç	Net göç hızı	Net göç	Net göç hızı	Net göç	Net göç hızı	Net göç	Net göç hızı
41	Afyon	- 13 379	-25,4	- 15 855	-26,5	- 25 779	-37,7	- 16 616	-22,5
42	Burdur	- 1 580	-7,5	- 4 045	-17,8	- 8 825	-36,8	- 5 374	-22,7
43	Sakarya	4 315	9,1	7 082	13,2	6 353	10,5	- 15 898	-23,1
44	Gümüşhane	- 21 762	-86,2	- 14 075	-54,1	- 22 305	-135,3	- 4 003	-23,5
45	Elazığ	- 17 366	-44,2	- 13 683	-31,6	- 21 164	-46,1	- 12 363	-23,8
46	Adana	819	0,7	23 829	16,4	26 934	15,8	- 40 497	-24,0
47	Osmaniye ⁽¹⁾	-	-	-	-	-	-	- 10 385	-24,7
48	Amasya	- 7 368	-24,5	- 10 463	-32,5	- 19 916	-59,7	- 9 099	-26,8
49	Kahramanmaraş	- 8 206	-13,0	- 10 500	-14,2	- 33 949	-41,6	- 25 530	-28,3
50	Kırıkkale ⁽¹⁾	-	-	-	-	- 8 813	-27,7	- 11 626	-32,7
51	Kastamonu	- 10 717	-26,5	- 11 094	-26,9	- 26 777	-66,1	- 11 689	-32,8
52	Hatay	14 046	20,0	4 869	5,7	- 4 002	-4,1	- 38 241	-33,9
53	Tunceli	- 13 318	-93,7	- 17 797	-123,9	- 20 332	-153,8	- 3 123	-36,7
54	Kilis ⁽¹⁾	-	-	-	-	-	-	- 4 042	-38,9
55	Şanlıurfa	- 35 253	-60,1	- 14 509	-20,9	- 26 800	-30,0	- 49 312	-38,9
56	Diyarbakır	- 15 795	-24,2	- 12 550	-16,1	- 32 212	-34,8	- 48 064	-40,0
57	Karabük ⁽¹⁾	-	-	-	-	-	-	- 8 640	-40,7
58	Bolu	- 505	-1,2	- 4 902	-10,9	- 4 149	-8,6	- 10 254	-40,8
59	Yozgat	- 21 905	-49,2	- 14 279	-29,3	- 34 502	-64,3	- 26 275	-41,9
60	Van	- 7 627	-19,7	- 11 994	-26,3	- 20 780	-37,9	- 32 353	-43,6
61	Ordu	- 20 668	-32,3	- 24 230	-34,5	- 42 910	-54,6	- 36 958	-44,7
62	Kırşehir	- 8 330	-39,3	- 6 080	-26,4	- 19 647	-80,4	- 10 748	-45,1
63	Batman ⁽¹⁾	-	-	-	-	3 925	13,9	- 18 032	-45,2
64	Samsun	- 11 144	-12,6	- 13 709	-13,8	- 31 222	-29,1	- 51 644	-45,5
65	Tokat	- 16 772	-30,0	- 16 782	-27,3	- 45 746	-67,5	- 37 172	-48,4
66	Bingöl	- 10 678	-54,6	- 9 286	-44,1	- 19 888	-87,7	- 11 407	-50,1
67	Sivas	- 50 302	-75,4	- 37 687	-54,6	- 76 451	-105,8	- 35 627	-51,0
68	Erzurum	- 46 093	-66,3	- 48 745	-64,8	- 88 298	-113,2	- 46 491	-54,8
69	Ağrı	- 24 986	-80,5	- 19 005	-53,5	- 37 312	-95,4	- 26 213	-56,4
70	Çorum	- 23 753	-46,3	- 17 712	-32,6	- 33 897	-58,5	- 33 022	-58,4
71	Bayburt ⁽¹⁾	-	-	-	-	- 13 808	-133,2	- 5 360	-59,5
72	Muş	- 16 937	-66,4	- 14 346	-49,4	- 33 829	-100,5	- 24 069	-59,8
73	Kars	- 70 872	-113,1	- 50 426	-77,9	- 105 025	-163,5	- 18 331	-61,1
74	Artvin	- 12 687	-61,2	- 10 855	-51,1	- 20 372	-98,6	- 11 560	-63,6
75	Mardin	- 28 919	-59,8	- 17 495	-31,2	- 34 750	-70,2	- 42 082	-67,6
76	Adıyaman	- 11 371	-34,7	- 13 614	-35,4	- 17 372	-37,5	- 40 745	-70,2
77	Zonguldak	8 679	10,8	- 18 551	-20,0	- 29 368	-29,4	- 44 009	-73,8
78	Siirt	- 10 922	-29,5	- 18 232	-41,7	- 31 311	-140,7	- 17 062	-75,1
79	Sinop	- 7 944	-32,6	- 9 777	-38,4	- 22 569	-88,7	- 16 387	-75,7
80	Bartın ⁽¹⁾	-	-	-	-	-	-	- 15 658	-86,8
81	Ardahan ⁽¹⁾	-	-	-	-	-	-	- 13 526	-106,7

(1) İl olmadan önceki dönemlere ilişkin bilgi verilememiştir.

EK A.2. ADNKS 2008, TÜRKİYE GENELİ GÖÇ SONUÇLARI

İller	ADNKS 2008 Nüfusu	Aldığı Göç	Verdiği Göç	Net Göç	Net Göç Hızı
Türkiye	71.517.100	2.273.492	2.273.492	0	0
Adana	2.026.319	45.493	58.316	-12.823	-6,31
Adıyaman	585.067	12.155	20.971	-8.816	-14,96
Afyonkarahisar	697.365	18.270	24.861	-6.591	-9,41
Ağrı	532.180	12.195	27.450	-15.255	-28,26
Amasya	323.675	11.748	14.268	-2.520	-7,76
Ankara	4.548.939	156.760	126.198	30.562	6,74
Antalya	1.859.275	92.031	55.806	36.225	19,68
Artvin	166.584	6.700	8.660	-1.960	-11,7
Aydın	965.500	34.375	25.577	8.798	9,15
Balıkesir	1.130.276	37.407	31.129	6.278	5,57
Bilecik	193.169	8.206	8.793	-587	-3,03
Bingöl	256.091	8.977	10.192	-1.215	-4,73
Bitlis	326.897	11.721	20.957	-9.236	-27,86
Bolu	268.882	10.049	11.032	-983	-3,65
Burdur	247.437	9.674	10.019	-345	-1,39
Bursa	2.507.963	82.964	47.370	35.594	14,29
Çanakkale	474.791	16.390	14.246	2.144	4,53
Çankırı	176.093	12.680	11.612	1.068	6,08
Çorum	545.444	15.828	24.072	-8.244	-15
Denizli	917.836	22.721	22.120	601	0,66
Diyarbakır	1.492.828	31.677	47.777	-16.100	-10,73
Edirne	394.644	11.202	14.249	-3.047	-7,69
Elazığ	547.562	15.294	18.813	-3.519	-6,41
Erzincan	210.645	10.977	11.976	-999	-4,73
Erzurum	774.967	18.999	43.585	-24.586	-31,23
Eskişehir	741.739	31.731	21.970	9.761	13,25
Gaziantep	1.612.223	37.184	36.229	955	0,59
Giresun	421.766	20.089	18.539	1.550	3,68
Gümüşhane	131.367	9.281	9.073	208	1,58
Hakkari	258.590	7.801	6.981	820	3,18
Hatay	1.413.287	29.459	32.624	-3.165	-2,24
Isparta	407.463	17.997	16.800	1.197	2,94
Mersin	1.602.908	46.776	50.110	-3.334	-2,08
İstanbul	12.697.164	374.868	348.193	26.675	2,1
İzmir	3.795.978	117.067	89.819	27.248	7,2
Kars	312.128	8.855	17.726	-8.871	-28,02
Kastamonu	360.424	14.775	14.003	772	2,14
Kayseri	1.184.386	30.021	28.621	1.400	1,18
Kırklareli	336.942	10.565	11.027	-462	-1,37

**EK A.2. ADNKS 2008, TÜRKİYE GENELİ GÖÇ SONUÇLARI
(DEVAMI)**

İller	ADNKS 2008 Nüfusu	Aldığı Göç	Verdiği Göç	Net Göç	Net Göç Hızı
Kırşehir	222.735	9.822	12.312	-2.490	-11,12
Kocaeli	1.490.358	63.965	40.947	23.018	15,56
Konya	1.969.868	45.502	56.760	-11.258	-5,7
Kütahya	565.884	14.112	21.711	-7.599	-13,34
Malatya	733.789	25.500	27.830	-2.330	-3,17
Manisa	1.316.750	38.301	35.458	2.843	2,16
Kahramanmaraş	1.029.298	26.142	25.574	568	0,55
Mardin	750.697	27.606	41.432	-13.826	-18,25
Muğla	791.424	35.907	24.959	10.948	13,93
Muş	404.309	10.058	25.896	-15.838	-38,42
Nevşehir	281.699	9.531	10.882	-1.351	-4,78
Niğde	338.447	15.150	13.991	1.159	3,43
Ordu	719.278	27.719	31.458	-3.739	-5,18
Rize	319.410	13.253	13.825	-572	-1,79
Sakarya	851.292	24.321	20.887	3.434	4,04
Samsun	1.233.677	35.404	40.633	-5.229	-4,23
Siirt	299.819	11.870	12.625	-755	-2,52
Sinop	200.791	10.299	9.472	827	4,13
Sivas	631.112	18.871	30.428	-11.557	-18,15
Tekirdağ	770.772	47.534	22.373	25.161	33,19
Tokat	617.158	29.593	35.892	-6.299	-10,15
Trabzon	748.982	25.918	27.027	-1.109	-1,48
Tunceli	86.449	6.861	6.068	793	9,22
Şanlıurfa	1.574.224	25.510	37.282	-11.772	-7,45
Uşak	334.111	8.666	10.222	-1.556	-4,65
Van	1.004.369	21.187	30.275	-9.088	-9,01
Yozgat	484.206	15.352	30.117	-14.765	-30,04
Zonguldak	619.151	17.639	19.530	-1.891	-3,05
Aksaray	370.598	11.146	12.596	-1.450	-3,9
Bayburt	75.675	2.996	4.949	-1.953	-25,48
Karaman	230.145	8.904	8.145	759	3,3
Kırıkkale	279.325	11.360	16.605	-5.245	-18,6
Batman	485.616	16.467	19.669	-3.202	-6,57
Şırnak	429.287	13.223	15.877	-2.654	-6,16
Bartın	185.368	8.418	6.325	2.093	11,36
Ardahan	112.242	4.640	7.447	-2.807	-24,7
Iğdır	184.025	5.559	9.356	-3.797	-20,42
Yalova	197.412	16.656	6.542	10.114	52,58
Karabük	216.248	8.383	8.489	-106	-0,49
Kilis	120.991	4.998	4.611	387	3,2
Osmaniye	464.704	17.464	16.338	1.126	2,43
Düzce	328.611	10.723	8.913	1.810	5,52

EK A.3. ADNKS 2009, TÜRKİYE GENELİ GÖÇ SONUÇLARI

İller	ADNKS 2009 Nüfusu	Aldığı Göç	Verdiği Göç	Net Göç	Net Göç Hızı
Türkiye	72.561.312	2.236.981	2.236.981	0	0
Adana	2.062.226	53.685	54.109	-424	-0,21
Adıyaman	588.475	12.091	18.295	-6.204	-10,49
Afyonkarahisar	701.326	20.223	22.256	-2.033	-2,89
Ağrı	537.665	12.115	22.613	-10.498	-19,34
Amasya	324.268	11.533	13.187	-1.654	-5,09
Ankara	4.650.802	168.193	131.114	37.079	8
Antalya	1.919.729	75.696	58.632	17.064	8,93
Artvin	165.580	6.206	7.547	-1.341	-8,07
Aydın	979.155	28.524	27.640	884	0,9
Balıkesir	1.140.085	33.275	31.291	1.984	1,74
Bilecik	202.061	8.283	8.251	32	0,16
Bingöl	255.745	6.986	10.726	-3.740	-14,52
Bitlis	328.489	11.594	16.485	-4.891	-14,78
Bolu	271.545	12.808	10.124	2.684	9,93
Burdur	251.550	8.144	8.659	-515	-2,05
Bursa	2.550.645	66.615	56.368	10.247	4,03
Çanakkale	477.735	15.412	14.802	610	1,28
Çankırı	185.019	20.166	11.831	8.335	46,09
Çorum	540.704	13.672	22.699	-9.027	-16,56
Denizli	926.362	20.119	21.706	-1.587	-1,71
Diyarbakır	1.515.011	32.384	43.918	-11.534	-7,58
Edirne	395.463	15.183	12.910	2.273	5,76
Elazığ	550.667	15.900	18.001	-2.101	-3,81
Erzincan	213.288	11.966	11.189	777	3,65
Erzurum	774.207	24.830	33.681	-8.851	-11,37
Eskişehir	755.427	32.346	23.225	9.121	12,15
Gaziantep	1.653.670	36.075	34.125	1.950	1,18
Giresun	421.860	16.970	19.567	-2.597	-6,14
Gümüşhane	130.976	8.681	10.444	-1.763	-13,37
Hakkari	256.761	4.314	7.949	-3.635	-14,06
Hatay	1.448.418	28.547	32.296	-3.749	-2,58
Isparta	420.796	18.633	15.822	2.811	6,7
Mersin	1.640.888	48.377	49.209	-832	-0,51
İstanbul	12.915.158	388.467	348.986	39.481	3,06
İzmir	3.868.308	116.390	89.517	26.873	6,97
Kars	306.536	9.028	15.660	-6.632	-21,4
Kastamonu	359.823	13.047	14.570	-1.523	-4,22
Kayseri	1.205.872	31.075	28.831	2.244	1,86
Kırklareli	333.179	10.359	11.242	-883	-2,65

**EK A.3. ADNKS 2009, TÜRKİYE GENELİ GÖÇ SONUÇLARI
(DEVAMI)**

İller	ADNKS 2009 Nüfusu	Aldığı Göç	Verdiği Göç	Net Göç	Net Göç Hızı
Kırşehir	223.102	10.947	12.186	-1.239	-5,54
Kocaeli	1.522.408	60.432	48.399	12.033	7,94
Konya	1.992.675	46.042	51.006	-4.964	-2,49
Kütahya	571.804	15.291	18.210	-2.919	-5,09
Malatya	736.884	25.806	28.208	-2.402	-3,25
Manisa	1.331.957	28.781	34.262	-5.481	-4,11
Kahramanmaraş	1.037.491	18.521	26.934	-8.413	-8,08
Mardin	737.852	18.296	40.308	-22.012	-29,39
Muğla	802.381	28.390	26.613	1.777	2,22
Muş	404.484	10.158	20.182	-10.024	-24,48
Nevşehir	284.025	8.965	10.667	-1.702	-5,97
Niğde	339.921	12.588	15.778	-3.190	-9,34
Ordu	723.507	30.335	31.296	-961	-1,33
Rize	319.569	12.428	14.575	-2.147	-6,7
Sakarya	861.570	25.376	21.665	3.711	4,32
Samsun	1.250.076	38.874	39.581	-707	-0,57
Siirt	303.622	8.475	11.797	-3.322	-10,88
Sinop	201.134	9.562	9.558	4	0,02
Sivas	633.347	23.217	28.585	-5.368	-8,44
Tekirdağ	783.310	37.655	29.066	8.589	11,03
Tokat	624.439	32.655	34.213	-1.558	-2,49
Trabzon	765.127	36.868	26.474	10.394	13,68
Tunceli	83.061	4.100	6.205	-2.105	-25,03
Şanlıurfa	1.613.737	27.190	35.154	-7.964	-4,92
Uşak	335.860	8.693	9.644	-951	-2,83
Van	1.022.310	22.866	27.175	-4.309	-4,21
Yozgat	487.365	17.705	25.546	-7.841	-15,96
Zonguldak	619.812	16.258	20.701	-4.443	-7,14
Aksaray	376.907	10.217	12.587	-2.370	-6,27
Bayburt	74.710	3.101	4.420	-1.319	-17,5
Karaman	231.872	7.853	8.424	-571	-2,46
Kırıkkale	280.834	15.861	15.565	296	1,05
Batman	497.998	18.326	16.855	1.471	2,96
Şırnak	430.424	8.356	13.025	-4.669	-10,79
Bartın	188.449	7.566	7.104	462	2,45
Ardahan	108.169	3.775	7.033	-3.258	-29,67
Iğdır	183.486	5.179	7.986	-2.807	-15,18
Yalova	202.531	12.269	10.233	2.036	10,1
Karabük	218.564	8.511	9.242	-731	-3,34
Kilis	122.104	4.662	5.677	-1.015	-8,28
Osmaniye	471.804	15.167	16.319	-1.152	-2,44
Düzce	335.156	11.752	9.046	2.706	8,11

EK A.4. ADNKS 2010, TÜRKİYE GENELİ GÖÇ SONUÇLARI

İller	ADNKS 2010 Nüfusu	Aldığı Göç	Verdiği Göç	Net Göç	Net Göç Hızı
Türkiye	73.722.988	2.360.079	2.360.079	0	0
Adana	2.085.225	53.096	57.402	-4.306	-2,06
Adıyaman	590.935	14.150	20.135	-5.985	-10,08
Afyonkarahisar	697.559	17.451	24.119	-6.668	-9,51
Ağrı	542.022	14.950	22.966	-8.016	-14,68
Amasya	334.786	11.729	13.726	-1.997	-5,95
Ankara	4.771.716	182.845	133.440	49.405	10,41
Antalya	1.978.333	86.907	61.662	25.245	12,84
Artvin	164.759	7.115	7.988	-873	-5,28
Aydın	989.862	29.971	29.923	48	0,05
Balıkesir	1.152.323	36.784	35.162	1.622	1,41
Bilecik	225.381	8.876	8.690	186	0,83
Bingöl	255.170	8.453	10.448	-1.995	-7,79
Bitlis	328.767	10.800	15.347	-4.547	-13,74
Bolu	271.208	11.874	11.926	-52	-0,19
Burdur	258.868	9.439	8.904	535	2,07
Bursa	2.605.495	72.640	57.220	15.420	5,94
Çanakkale	490.397	16.578	15.420	1.158	2,36
Çankırı	179.067	11.536	17.958	-6.422	-35,23
Çorum	535.405	14.462	22.860	-8.398	-15,56
Denizli	931.823	21.863	23.468	-1.605	-1,72
Diyarbakır	1.528.958	34.810	44.858	-10.048	-6,55
Edirne	390.428	14.019	14.830	-811	-2,08
Elazığ	552.646	15.551	19.438	-3.887	-7,01
Erzincan	224.949	14.198	12.365	1.833	8,18
Erzurum	769.085	23.294	35.711	-12.417	-16,02
Eskişehir	764.584	31.662	26.780	4.882	6,41
Gaziantep	1.700.763	40.380	36.327	4.053	2,39
Giresun	419.256	17.474	20.514	-3.040	-7,22
Gümüşhane	129.618	8.848	10.128	-1.280	-9,83
Hakkari	251.302	6.013	9.225	-3.212	-12,7
Hatay	1.480.571	29.752	33.730	-3.978	-2,68
Isparta	448.298	15.017	18.255	-3.238	-7,2
Mersin	1.647.899	50.430	51.739	-1.309	-0,79
İstanbul	13.255.685	439.515	336.932	102.583	7,77
İzmir	3.948.848	111.255	99.775	11.480	2,91
Kars	301.766	9.906	16.657	-6.751	-22,12
Kastamonu	361.222	13.811	15.422	-1.611	-4,45
Kayseri	1.234.651	37.842	30.380	7.462	6,06
Kırklareli	332.791	12.844	12.088	756	2,27

EK A.4. ADNKS 2010, TÜRKİYE GENELİ GÖÇ SONUÇLARI (DEVAMI)

İller	ADNKS 2010 Nüfusu	Aldığı Göç	Verdiği Göç	Net Göç	Net Göç Hızı
Kırşehir	221.876	9.875	12.626	2.751	-12,32
Kocaeli	1.560.138	64.503	49.379	15.124	9,74
Konya	2.013.845	47.901	56.729	-8.828	-4,37
Kütahya	590.496	15.311	19.923	-4.612	-7,78
Malatya	740.643	25.320	30.931	-5.611	-7,55
Manisa	1.379.484	32.094	35.497	-3.403	-2,46
Kahramanmaraş	1.044.816	21.182	28.592	-7.410	-7,07
Mardin	744.606	25.478	30.495	-5.017	-6,72
Muğla	817.503	35.129	28.850	6.279	7,71
Muş	406.886	11.782	17.841	-6.059	-14,78
Nevşehir	282.337	9.231	12.366	-3.135	-11,04
Niğde	337.931	12.602	17.666	-5.064	-14,87
Ordu	719.183	27.896	36.241	-8.345	-11,54
Rize	319.637	13.070	14.819	-1.749	-5,46
Sakarya	872.872	26.248	24.627	1.621	1,86
Samsun	1.252.693	35.418	44.825	-9.407	-7,48
Siirt	300.695	8.911	13.973	-5.062	-16,69
Sinop	202.740	11.027	9.967	1.060	5,24
Sivas	642.224	23.467	31.362	-7.895	-12,22
Tekirdağ	798.109	41.307	29.433	11.874	14,99
Tokat	617.802	25.430	40.995	-15.565	-24,88
Trabzon	763.714	29.130	36.546	-7.416	-9,66
Tunceli	76.699	6.400	6.258	142	1,85
Şanlıurfa	1.663.371	32.555	37.555	-5.000	-3
Uşak	338.019	8.998	9.562	-564	-1,67
Van	1.035.418	23.231	31.312	-8.081	-7,77
Yozgat	476.096	16.181	29.618	-13.437	-27,83
Zonguldak	619.703	15.712	23.267	-7.555	-12,12
Aksaray	377.505	10.159	13.225	-3.066	-8,09
Bayburt	74.412	3.984	4.780	-796	-10,64
Karaman	232.633	7.478	8.927	-1.449	-6,21
Kırıkkale	276.647	12.488	19.229	-6.741	-24,07
Batman	510.200	19.561	18.839	722	1,42
Şırnak	430.109	11.733	13.554	-1.821	-4,22
Bartın	187.758	6.902	7.859	-957	-5,08
Ardahan	105.454	4.586	6.857	-2.271	-21,31
Iğdır	184.418	6.667	8.353	-1.686	-9,1
Yalova	203.741	10.455	10.984	-529	-2,59
Karabük	227.610	9.036	8.906	130	0,57
Kilis	123.135	4.813	5.572	-759	-6,15
Osmaniye	479.221	16.868	16.928	-60	-0,13
Düzce	338.188	11.820	10.893	927	2,74

EK A.5. ADNKS 2011, TÜRKİYE GENELİ GÖÇ SONUÇLARI

İller	ADNKS 2011 Nüfusu	Aldığı Göç	Verdiği Göç	Net Göç	Net Göç Hızı
Türkiye	74.724.269	2.420.181	2.420.181	0	0
Adana	2.108.805	50.523	62.402	-11.879	-5,62
Adıyaman	593.931	13.873	23.939	-10.066	-16,81
Afyonkarahisar	698.626	17.219	24.063	-6.844	-9,75
Ağrı	555.479	15.508	25.182	-9.674	-17,27
Amasya	323.079	11.424	14.142	-2.718	-8,38
Ankara	4.890.893	191.864	137.385	54.479	11,2
Antalya	2.043.482	89.731	62.875	26.856	13,23
Artvin	166.394	7.948	7.948	0	0
Aydın	999.163	32.077	31.056	1.021	1,02
Balıkesir	1.154.314	37.143	36.638	505	0,44
Bilecik	203.849	9.250	8.914	336	1,65
Bingöl	262.263	9.292	10.782	-1.490	-5,67
Bitlis	336.624	11.419	16.610	-5.191	-15,3
Bolu	276.506	12.545	11.386	1.159	4,2
Burdur	250.527	8.873	9.712	-839	-3,34
Bursa	2.652.126	74.243	58.258	15.985	6,05
Çanakkale	486.445	17.278	15.623	1.655	3,41
Çankırı	177.211	10.582	14.322	-3.740	-20,88
Çorum	534.578	15.174	22.441	-7.267	-13,5
Denizli	942.278	23.454	23.853	-399	-0,42
Diyarbakır	1.570.943	36.622	46.834	-10.212	-6,48
Edirne	399.316	14.494	14.588	-94	-0,24
Elazığ	558.556	16.862	20.054	-3.192	-5,7
Erzincan	215.277	11.523	14.218	-2.695	-12,44
Erzurum	780.847	27.719	33.599	-5.880	-7,5
Eskişehir	781.247	35.045	27.908	7.137	9,18
Gaziantep	1.753.596	45.991	38.634	7.357	4,2
Giresun	419.498	17.058	19.346	-2.288	-5,44
Gümüşhane	132.374	10.426	8.988	1.438	10,92
Hakkari	272.165	8.775	9.133	-358	-1,31
Hatay	1.474.223	29.509	37.164	-7.655	-5,18
Isparta	411.245	15.325	18.269	-2.944	-7,13
Mersin	1.667.939	51.328	54.630	-3.302	-1,98
İstanbul	13.624.240	450.445	328.663	121.782	8,98
İzmir	3.965.232	110.364	101.420	8.944	2,26
Kars	305.755	10.654	16.376	-5.722	-18,54
Kastamonu	359.759	15.023	15.482	-459	-1,28
Kayseri	1.255.349	34.387	31.787	2.600	2,07
Kırklareli	340.199	11.979	11.829	150	0,44

**EK A.5. ADNKS 2011, TÜRKİYE GENELİ GÖÇ SONUÇLARI
(DEVAMI)**

İller	ADNKS 2011 Nüfusu	Aldığı Göç	Verdiği Göç	Net Göç	Net Göç Hızı
Kırşehir	221.015	9.598	11.870	-2.272	-10,23
Kocaeli	1.601.720	63.314	50.070	13.244	8,3
Konya	2.038.555	52.134	54.533	-2.399	-1,18
Kütahya	564.264	17.547	20.655	-3.108	-5,49
Malatya	757.930	32.925	29.515	3.410	4,51
Manisa	1.340.074	33.312	36.021	-2.709	-2,02
Kahramanmaraş	1.054.210	21.716	31.005	-9.289	-8,77
Mardin	764.033	25.447	31.302	-5.855	-7,63
Muğla	838.324	35.409	29.604	5.805	6,95
Muş	414.706	12.895	18.663	-5.768	-13,81
Nevşehir	283.247	8.995	11.374	-2.379	-8,36
Niğde	337.553	11.769	17.023	-5.254	-15,44
Ordu	714.390	23.963	34.472	-10.509	-14,6
Rize	323.012	14.558	14.560	-2	-0,01
Sakarya	888.556	28.537	24.633	3.904	4,4
Samsun	1.251.729	35.103	43.408	-8.305	-6,61
Sırt	310.468	10.274	14.228	-3.954	-12,66
Sinop	203.027	10.038	10.618	-580	-2,85
Sivas	627.056	22.884	30.131	-7.247	-11,49
Tekirdağ	829.873	42.265	28.620	13.645	16,58
Tokat	608.299	29.576	36.342	-6.766	-11,06
Trabzon	757.353	24.858	38.446	-13.588	-17,78
Tunceli	85.062	6.187	6.419	-232	-2,72
Şanlıurfa	1.716.254	35.888	41.570	-5.682	-3,31
Uşak	339.731	8.653	10.138	-1.485	-4,36
Van	1.022.532	23.415	72.273	-48.858	-46,67
Yozgat	465.696	15.251	26.921	-11.670	-24,75
Zonguldak	612.406	15.822	23.658	-7.836	-12,71
Aksaray	378.823	10.778	13.142	-2.364	-6,22
Bayburt	76.724	3.997	4.570	-573	-7,44
Karaman	234.005	7.593	9.365	-1.772	-7,54
Kırıkkale	274.992	12.190	17.482	-5.292	-19,06
Batman	524.499	18.429	19.902	-1.473	-2,8
Şırnak	457.997	13.403	13.957	-554	-1,21
Bartın	187.291	6.560	7.619	-1.059	-5,64
Ardahan	107.455	4.908	6.673	-1.765	-16,29
İğdir	188.857	6.915	8.579	-1.664	-8,77
Yalova	206.535	10.267	9.782	485	2,35
Karabük	219.728	8.239	9.066	-827	-3,76
Kilis	124.452	4.692	6.420	-1.728	-13,79
Osmaniye	485.357	15.675	18.420	-2.745	-5,64
Düzce	342.146	11.253	10.679	574	1,68

EK A.6. ADNKS 2012, TÜRKİYE GENELİ GÖÇ SONUÇLARI

İller	ADNKS 2012 Nüfusu	Aldığı Göç	Verdiği Göç	Net Göç	Net Göç Hızı
Türkiye	75.627.384	2.317.814	2.317.814	0	0
Adana	2.125.635	45.927	59.294	-13.367	-6,27
Adıyaman	595.261	14.323	22.591	-8.268	-13,79
Afyonkarahisar	703.948	24.167	21.738	2.429	3,46
Ağrı	552.404	12.856	27.984	-15.128	-27,02
Amasya	322.283	11.228	13.128	-1.900	-5,88
Ankara	4.965.542	160.235	137.834	22.401	4,52
Antalya	2.092.537	83.596	62.893	20.703	9,94
Artvin	167.082	7.286	7.612	-326	-1,95
Aydın	1.006.541	32.412	29.623	2.789	2,77
Balıkesir	1.160.731	34.922	35.315	-393	-0,34
Bilecik	204.116	10.387	8.118	2.269	11,18
Bingöl	262.507	7.569	11.145	-3.576	-13,53
Bitlis	337.253	10.998	16.886	-5.888	-17,31
Bolu	281.080	13.136	9.677	3.459	12,38
Burdur	254.341	11.473	8.497	2.976	11,77
Bursa	2.688.171	67.736	61.520	6.216	2,32
Çanakkale	493.691	23.252	14.374	8.878	18,15
Çankırı	184.406	17.050	10.609	6.441	35,55
Çorum	529.975	13.289	20.610	-7.321	-13,72
Denizli	950.557	24.446	21.992	2.454	2,58
Diyarbakır	1.592.167	30.789	47.575	-16.786	-10,49
Edirne	399.708	14.813	13.675	1.138	2,85
Elazığ	562.703	17.108	18.344	-1.236	-2,19
Erzincan	217.886	12.192	10.649	1.543	7,11
Erzurum	778.195	22.551	33.234	-10.683	-13,63
Eskişehir	789.750	32.363	25.299	7.064	8,98
Gaziantep	1.799.558	41.672	39.410	2.262	1,26
Giresun	419.555	18.027	17.861	166	0,4
Gümüşhane	135.216	11.166	9.001	2.165	16,14
Hakkari	279.982	5.622	10.137	-4.515	-16
Hatay	1.483.674	27.260	35.139	-7.879	-5,3
Isparta	416.663	19.731	14.330	5.401	13,05
Mersin	1.682.848	46.721	53.523	-6.802	-4,03
İstanbul	13.854.740	384.535	354.074	30.461	2,2
İzmir	4.005.459	105.804	95.954	9.850	2,46
Kars	304.821	9.706	16.185	-6.479	-21,03
Kastamonu	359.808	14.340	13.933	407	1,13
Kayseri	1.274.968	33.917	30.143	3.774	2,96
Kırklareli	341.218	12.548	11.232	1.316	3,86

**EK A.6. ADNKS 2012, TÜRKİYE GENELİ GÖÇ SONUÇLARI
(DEVAMI)**

İller	ADNKS 2012 Nüfusu	Aldığı Göç	Verdiği Göç	Net Göç	Net Göç Hızı
Kırşehir	221.209	9.733	9.898	-165	-0,75
Kocaeli	1.634.691	62.966	51.561	11.405	7
Konya	2.052.281	51.981	48.313	3.668	1,79
Kütahya	573.421	20.550	16.702	3.848	6,73
Malatya	762.366	24.270	28.545	-4.275	-5,59
Manisa	1.346.162	32.211	34.054	-1.843	-1,37
Kahramanmaraş	1.063.174	19.908	29.467	-9.559	-8,95
Mardin	773.026	21.676	30.299	-8.623	-11,09
Muğla	851.145	33.213	28.301	4.912	5,79
Muş	413.260	9.914	20.646	-10.732	-25,64
Nevşehir	285.190	10.214	10.859	-645	-2,26
Niğde	340.270	12.359	13.514	-1.155	-3,39
Ordu	741.371	48.240	26.595	21.645	29,63
Rize	324.152	12.315	13.856	-1.541	-4,74
Sakarya	902.267	28.457	23.787	4.670	5,19
Samsun	1.251.722	32.249	41.561	-9.312	-7,41
Siirt	310.879	8.823	14.628	-5.805	-18,5
Sinop	201.311	8.277	10.371	-2.094	-10,35
Sivas	623.535	21.492	27.441	-5.949	-9,5
Tekirdağ	852.321	42.155	28.042	14.113	16,7
Tokat	613.990	34.725	31.812	2.913	4,76
Trabzon	757.898	21.864	25.478	-3.614	-4,76
Tunceli	86.276	5.171	5.404	-233	-2,7
Şanlıurfa	1.762.075	31.890	44.878	-12.988	-7,34
Uşak	342.269	10.351	9.435	916	2,68
Van	1.051.975	50.003	46.639	3.364	3,2
Yozgat	453.211	14.646	24.525	-9.879	-21,56
Zonguldak	606.527	14.279	22.687	-8.408	-13,77
Aksaray	379.915	10.667	12.374	-1.707	-4,48
Bayburt	75.797	3.664	4.085	-421	-5,54
Karaman	235.424	8.191	8.066	125	0,53
Kırıkkale	274.727	13.776	13.912	-136	-0,49
Batman	534.205	15.906	20.739	-4.833	-9,01
Şırnak	466.982	11.075	14.617	-3.542	-7,56
Bartın	188.436	7.145	7.330	-185	-0,98
Ardahan	106.643	4.923	5.986	-1.063	-9,92
Iğdır	190.409	6.429	8.632	-2.203	-11,5
Yalova	211.799	11.353	9.199	2.154	10,22
Karabük	225.145	13.510	8.444	5.066	22,76
Kilis	124.320	4.315	6.075	-1.760	-14,06
Osmaniye	492.135	15.343	17.340	-1.997	-4,05
Düzce	346.493	10.432	10.579	-147	-0,42

EK A.7. İBBS DÜZEY 1-2-3 BÖLGELERİ

TR TÜRKİYE			
TRA	KUZEYDOĞU ANADOLU (1)	TRB	ORTADOĞU ANADOLU (1)
TRA1	ERZURUM, ERZİNCAN, BAYBURT (2)	TRB1	MALATYA, ELAZIĞ, BİNGÖL, TUNCELİ (2)
TRA11	ERZURUM	TRB11	MALATYA
TRA12	ERZİNCAN	TRB12	ELAZIĞ
TRA13	BAYBURT	TRB13	BİNGÖL
TRA2	AĞRI, KARS, İĞDIR, ARDAHAN (2)	TRB14	TUNCELİ
TRA21	AĞRI	TRB2	VAN, MUŞ, BİTLİS, HAKKARİ (2)
TRA22	KARS	TRB21	VAN
TRA23	İĞDIR	TRB22	MUŞ
TRA24	ARDAHAN	TRB23	BİTLİS
		TRB24	HAKKARİ
TR1	İSTANBUL (1)		
TR10	İSTANBUL (2)	TRC	GÜNEYDOĞU ANADOLU (1)
TR100	İSTANBUL	TRC1	GAZİANTEP, ADIYAMAN, KİLİS (2)
		TRC11	GAZİANTEP
TR2	BATI MARMARA (1)	TRC12	ADIYAMAN
TR21	TEKİRDAĞ, EDİRNE, KIRKLARELİ (2)	TRC13	KİLİS
TR211	TEKİRDAĞ	TRC2	ŞANLIURFA, DİYARBAKIR (2)
TR212	EDİRNE	TRC21	ŞANLIURFA
TR213	KIRKLARELİ	TRC22	DİYARBAKIR
TR22	BALIKESİR, ÇANAKKALE (2)	TRC3	MARDİN, BATMAN, ŞIRNAK, SİİRT (2)
TR221	BALIKESİR	TRC31	MARDİN
TR222	ÇANAKKALE	TRC32	BATMAN
		TRC33	ŞIRNAK
TR3	EGE (1)	TRC34	SİİRT
TR31	İZMİR (2)		
TR310	İZMİR	TR4	DOĞU MARMARA (1)
TR32	AYDIN, DENİZLİ, MUĞLA (2)	TR41	BURSA, ESKİŞEHİR, BİLECİK (2)
TR321	AYDIN	TR411	BURSA
TR322	DENİZLİ	TR412	ESKİŞEHİR
TR323	MUĞLA	TR413	BİLECİK
TR33	MANİSA, AFYON, KÜTAHYA, UŞAK (2)	TR42	KOCAELİ, SAKARYA, DÜZCE, BOLU, YALOVA (2)
TR331	MANİSA	TR421	KOCAELİ
TR332	AFYONKARAHİSAR	TR422	SAKARYA
TR333	KÜTAHYA	TR423	DÜZCE
TR334	UŞAK	TR424	BOLU
		TR425	YALOVA
TR5	BATI ANADOLU		
TR51	ANKARA (2)	TR6	AKDENİZ (1)
TR510	ANKARA	TR61	ANTALYA, ISPARTA, BURDUR (2)
TR52	KONYA, KARAMAN (2)	TR611	ANTALYA
TR521	KONYA	TR612	ISPARTA
TR522	KARAMAN	TR613	BURDUR
		TR62	ADANA, MERSİN (2)
TR7	ORTA ANADOLU (1)	TR621	ADANA
TR71	KIRIKKALE, AKSARAY, NİĞDE, NEVŞEHİR, KIRŞEHİR (2)	TR622	MERSİN
TR711	KIRIKKALE	TR63	HATAY, KAHRAMANMARAŞ, OSMANİYE (2)
TR712	AKSARAY	TR631	HATAY
TR713	NİĞDE	TR632	KAHRAMANMARAŞ
TR714	NEVŞEHİR	TR633	OSMANİYE
TR715	KIRŞEHİR		
TR72	KAYSERİ, SİVAS, YOZGAT (2)	TR8	BATI KARADENİZ (1)
TR721	KAYSERİ	TR81	ZONGULDAK, KARABÜK, BARTIN (2)
TR722	SİVAS	TR811	ZONGULDAK
TR723	YOZGAT	TR812	KARABÜK
		TR813	BARTIN
TR9	DOĞUKARADENİZ (1)	TR82	KASTAMONU, ÇANKIRI, SİNOP (2)
TR90	TRABZON, ORDU, GİRESUN, RİZE, ARTVİN, GÜMÜŞHANE (2)	TR821	KASTAMONU
TR901	TRABZON	TR822	ÇANKIRI
TR902	ORDU	TR823	SİNOP
TR903	GİRESUN	TR83	SAMSUN, TOKAT, ÇORUM, AMASYA (2)
TR904	RİZE	TR831	SAMSUN
TR905	ARTVİN	TR832	TOKAT
TR906	GÜMÜŞHANE	TR833	ÇORUM
		TR834	AMASYA

**EK A.8. İLLERİN SOSYO-EKONOMİK GELİŞİMİŞLİK SIRALAMASI,
(SEGE-2011, 2013: 50)**

SEGE-2011 Sırası	İl Kodu	İller	SEGE-2011 Endeks Değeri	SEGE-2011 Sırası	İl Kodu	İller	SEGE-2011 Endeks Değeri
1	TR100	İstanbul	4,5154	42	TRB11	Malatya	-0,0785
2	TR510	Ankara	2,8384	43	TR332	Afyon	-0,0797
3	TR310	İzmir	1,9715	44	TR905	Artvin	-0,1046
4	TR421	Kocaeli	1,6592	45	TRA12	Erzincan	-0,1056
5	TR611	Antalya	1,5026	46	TR631	Hatay	-0,1302
6	TR411	Bursa	1,374	47	TR821	Kastamonu	-0,1471
7	TR412	Eskişehir	1,1671	48	TR813	Bartın	-0,1976
8	TR323	Muğla	1,0493	49	TR722	Sivas	-0,2208
9	TR211	Tekirdağ	0,9154	50	TR833	Çorum	-0,2405
10	TR322	Denizli	0,9122	51	TR823	Sinop	-0,2479
11	TR424	Bolu	0,6394	52	TR903	Giresun	-0,2564
12	TR212	Edirne	0,6383	53	TR633	Osmaniye	-0,2892
13	TR425	Yalova	0,6263	54	TR822	Çankırı	-0,3312
14	TR222	Çanakkale	0,5999	55	TR712	Aksaray	-0,3671
15	TR213	Kırklareli	0,5923	56	TR713	Niğde	-0,3761
16	TR621	Adana	0,5666	57	TR832	Tokat	-0,3821
17	TR721	Kayseri	0,565	58	TRB14	Tunceli	-0,3892
18	TR422	Sakarya	0,5641	59	TRA11	Erzurum	-0,4327
19	TR321	Aydın	0,5597	60	TR632	Kahramanmaraş	-0,4677
20	TR521	Konya	0,5308	61	TR902	Ordu	-0,481
21	TR612	Isparta	0,5272	62	TR906	Gümüşhane	-0,4814
22	TR221	Balıkesir	0,4764	63	TRC13	Kilis	-0,5733
23	TR331	Manisa	0,4711	64	TRA13	Bayburt	-0,5946
24	TR622	Mersin	0,4636	65	TR723	Yozgat	-0,6079
25	TR334	Uşak	0,3737	66	TRC12	Adıyaman	-0,9602
26	TR613	Burdur	0,3684	67	TRC22	Diyarbakır	-1,0014
27	TR413	Bilecik	0,3634	68	TRA22	Kars	-1,0923
28	TR812	Karabük	0,2916	69	TRA23	Iğdır	-1,1184
29	TR811	Zonguldak	0,2758	70	TRC32	Batman	-1,1203
30	TRC11	Gaziantep	0,2678	71	TRA24	Ardahan	-1,1384
31	TR901	Trabzon	0,2218	72	TRB13	Bingöl	-1,192
32	TR522	Karaman	0,1864	73	TRC21	Şanlıurfa	-1,2801
33	TR831	Samsun	0,1579	74	TRC31	Mardin	-1,3591
34	TR904	Rize	0,155	75	TRB21	Van	-1,3783
35	TR423	Düzce	0,1056	76	TRB23	Bitlis	-1,4003
36	TR714	Nevşehir	0,1029	77	TRC34	Siirt	-1,4166
37	TR834	Amasya	0,051	78	TRC33	Şırnak	-1,4605
38	TR333	Kütahya	0,0198	79	TRA21	Ağrı	-1,6366
39	TRB12	Elazığ	-0,0103	80	TRB24	Hakkâri	-1,6961
40	TR715	Kırşehir	-0,0211	81	TRB22	Muş	-1,7329
41	TR711	Kırıkkale	-0,0687				

**EK A.9 2008-2012 YILLARI ARASI BÖLGELERİN TÜKETİM
HARCAMALARI ORTALAMASI**

Bölge Kodu	Bölge adı	Gıda ve Alkolsüz İçecekler	Alkollü İçecekler, Sigara ve Tütün	Giyim ve Ayakkabı	Konut ve Kira	Mobilya, Ev Aletleri ve Bakım Hiz.	Sağlık	Ulaştırma	Haberleşme	Eğlence ve Kültür	Eğitim Hizmetleri	Lokanta ve Oteller	Çeşitli Mal ve Hizmetler
TR10	İstanbul	18,06	3,48	4,42	32,6	5,3	2,22	13,5	4,16	2,76	2,8	6,48	4,2
TR21	Tekirdağ, Edirne, Kırklareli	21,24	5,04	5,04	26,38	6,36	2,68	14,72	4,38	2,52	1,32	6,38	3,94
TR22	Balıkesir, Çanakkale	22,66	5,2	5,74	26,92	5,94	2,02	15	4,32	2,32	1,36	4,96	3,54
TR31	İzmir	20,46	4,68	4,98	30,6	6,02	1,94	13,48	4,18	2,88	1,92	5,28	3,66
TR32	Aydın, Denizli, Muğla	22,22	5,06	5,48	24,64	6,28	2,12	16,4	4,32	3,04	1,68	5,1	3,66
TR33	Manisa, Afyon, Kütahya, Uşak	25,12	4,88	6,44	25,18	6,26	2,32	13,16	4,02	2,5	1,54	4,5	4,06
TR41	Bursa, Eskişehir, Bilecik	20,64	4,4	5,06	27,58	6,48	1,86	15,46	4,26	2,8	2,02	6	3,38
TR42	Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova	22,04	4,62	5,34	28,32	5,96	2,22	14,1	4,6	2,52	1,34	4,44	4,48
TR51	Ankara	18,88	3,98	4,86	30	5,7	1,64	15,64	4,4	2,94	2,84	5,44	3,76
TR52	Konya, Karaman	22,24	4,28	5,58	25,84	6,7	1,96	16,92	3,98	2,52	2,16	4,64	3,18
TR61	Antalya, Isparta, Burdur	22,24	3,52	5,6	24,92	6,08	1,84	16,98	4,54	3	1,9	5,2	4,2
TR62	Adana, Mersin	23,34	4,3	5,72	25,6	6,76	1,86	15,18	4,14	2,5	2,5	4,18	3,96
TR63	Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye	26,98	3,22	5,42	22,98	6,56	2,52	16,38	3,7	2,1	1,44	4,36	4,4
TR71	Kırkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir	26,88	4,92	5,18	24,42	6,68	1,58	16	4,1	2,08	1,66	3,5	2,96
TR72	Kayseri, Sivas, Yozgat	24,76	4,74	5,66	26,84	6,34	1,54	15,52	4,12	2,2	1,58	3,42	3,26
TR81	Zonguldak, Karabük, Bartın	25,78	4,96	4,9	23,48	7,8	2,34	13,6	4,08	2,34	1,82	4,78	4,12
TR82	Kastamonu, Çankırı, Sinop	27,42	4,34	5,1	24,58	7,04	1,86	14,08	4,6	2,76	1,4	3,06	3,78
TR83	Samsun, Tokat, Çorum, Amasya	26,9	4,36	5,22	24,72	7,04	1,72	13,32	4,3	2,42	1,76	3,58	4,72
TR90	Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane	26,32	3,66	5,78	23,62	7,12	2,42	13,92	4,84	2,34	1,4	3,34	5,28
TRA1	Erzurum, Erzincan, Bayburt	25,92	4,98	6,26	23,12	7,48	1,36	16,12	4,2	2,1	1,56	3,1	3,82
TRA2	Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan	33,7	5,72	6,5	21,16	6,12	1,74	10,46	3,94	1,84	0,96	2,68	5,22
TRB1	Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli	23,26	3,74	6,28	26,32	6,74	1,74	13,98	4,3	2,36	2,08	5,14	4,04
TRB2	Van, Muş, Bitlis, Hakkari	30,68	3,92	8,92	18,18	7,46	1,94	11,62	3,94	2,1	0,74	4,2	6,26
TRC1	Gaziantep, Adıyaman, Kilis	27,28	3,42	6,38	25,84	5,96	1,96	13,6	3,86	2,28	1,38	3,6	4,54
TRC2	Şanlıurfa, Diyarbakır	32,64	5,1	7,14	22,4	6,28	1,38	10,24	3,86	1,58	1,1	2,58	5,74
TRC3	Mardin, Batman, Şırnak, Siirt	36,5	4,22	8,92	19,8	7,06	2,02	9,72	3,72	1,62	1,28	1,54	3,6

ÖZGEÇMİŞ

Hakkı Özbaş 1987 yılında Gaziantep’te doğmuştur. İnönü Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümü’nden 2009 yılında mezun olmuştur. 2010 yılında Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası Ticaret ve Lojistik Ana Bilim Dalı’nda yüksek lisans eğitime başlamıştır. Aynı yıl içerisinde İş Bankası’nda çalışmaya başlamış, 2012 yılında kurumdan ayrılmıştır. 2012 yılı Eylül ayında Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Ermenek Meslek Yüksek Okulu’nda Öğretim Görevlisi olarak göreve başlamış ve halen çalışmaya devam etmektedir.

VITAE

Hakkı Özbaş was born in Gaziantep in 1987. He graduated from Sciences Department of Public Administration, Faculty of Economics and Administrative Sciences at Inonu University in 2009. He has begun the Master of International Trade and Logistics education at Gaziantep University in 2010. In the same year he started working at İş Bank and he left from the body in 2012. He started to work as a Lecturer at Karamanoğlu Mehmetbey University, Ermenek Vocational School on September 2012 and he has still been going on working.